

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA

Památky

(Poznávání, dokumentace, péče a nakládání s památkovým fondem)

OCHRANA A OBNOVA HISTORICKÝCH OBJEKTŮ

Doc. Ing. Martina Peřínková, Ph.D.

Mgr. Lucie Augustinková, Ph.D.

OBSAH

- 1 Základní pojmy.....
 - 1.1 Základní pojmy památkové péče a jejich právní vymezení.....
 - 1.2 Proměny přístupu k historickým stavbám v minulosti
- 2 Zaměřování a diagnostika historických staveb.....
 - 2.1 Stavebně historické průzkumy
 - 2.2 Stavebně technické průzkumy historických budov
 - 2.3 Další exaktní postupy při poznávání historických staveb
 - 2.4 Archeologické a restaurátorské průzkumy staveb
- 3 Specifika historických staveb.....
 - 3.1 Typologie historických staveb
 - 3.2 Typologie industriálních památek
- 4 Soudobá tvorba v historickém prostředí
- 5 Historická a analytická základna
 - 5.1 Teoretická analýza
 - 5.2 Pohledy do jednotlivých historických etap
 - 5.3 Památková péče
- 6 Rozbor současné praxe
 - 6.1 Způsoby komunikace
 - 6.1.1 Urbanismus města
 - 6.1.2 Silueta města
 - 6.1.3 Zohlednění historického měřítka
 - 6.1.4 Zastavování proluk
 - 6.1.5 Konstrukce fasád
 - 6.1.6 Pohled z ptačí perspektivy
 - 6.1.7 Jak oddělit staré a nové
 - 6.1.8 Materiál a konstrukce
 - 6.2 Historický a současný vývoj začleňování nové architektury ve třech moravských městech Opavě, Krnově a Bruntále
 - 6.2.1 Opava
 - 6.2.2 Krnov
- 7 Ochrana a obnova historických objektů

Autorství publikace

Doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D. – kapitola 4 až 7

Mgr. Lucie Augustinková, Ph.D. - kapitola 1 až 3

Úvodem

Předložený materiál má poskytnout elementární přehled o struktuře památkového fondu u nás a fungování památkové péče v ČR. Jistý prostor byl věnován i procesům poznávání památek, ukazujících především specifika regionu, k nimž patří především památky industriální a doklady zemědělské činnosti.

Zpracování bylo aktualizováno o zmínky o současném právním vymezení prováděcích mechanismů památkové péče a ochrany památek, doplněno odkazy na aktuální literaturu, zvláště regionální, a nástin současných rychle se rozvíjejících se technologií, využitelných ku poznání a ochraně historických staveb.

Cílem práce na skriptech bylo stručně popsat základní strukturu, principy a fungování památkové péče u nás a nastínit v hrubých rysech základní metody poznávání historických staveb. Vzhledem k určení skript pro obory zaměřené na historickou industriální architekturu byly, pokud to jen charakter tezí umožňoval, voleny příklady z oblasti technických památek a stavitelství 19. století, tedy z doby, po níž se zachovalo velké množství dokladů lidské činnosti. Přednost byla přitom dávana regionálním příkladům.

Nedílnou součástí této problematiky je téma soudobé tvorby v historickém prostředí, čímž se myslí komplexní přístup k historickým objektům. Téměř vždy se v těchto případech zabýváme několika aspekty projekční práce a jejich kombinací. Objekty sanujeme, rekonstruujeme, přistavujeme, dostavujeme, nadstavujeme a začleňujeme. Tento výčet prací není zdaleka komplexní a vždy vyžaduje individuální přístup. Proto je nesmírně nutné, aby práce s historickými objekty byla vnímána uceleně s ohledem na jejich historický vývoj a současně s ohledem na soudobé formy architektonické tvorby.

Obrázek 1 Národní kulturní památka zámek Janský Vrch v Javorníku

1 ZÁKLADNÍ POJMY

1.1 ZÁKLADNÍ POJMY PAMÁTKOVÉ PÉČE A JEJICH PRÁVNÍ VYMEZENÍ

Za **kulturní památky** jsou podle zákona¹ pokládány objekty, věci, nebo i složky duchovního dědictví, evidované v **Ústředním seznamu kulturních památek ČR**, který vede Národní památkový ústav (NPÚ).² Pokyn k zápisu položky do Ústředního seznamu dává Ministerstvo kultury ČR. Návrh na zápis do Ústředního seznamu kulturních památek může podat jakákoli fyzická nebo právnická osoba. Ministerstvo kultury návrh projedná, vyžádá si stanovisko územního pracoviště památkového ústavu a v případě, že shledá věc hodnotnou, dá pokyn k zápisu do ústředního seznamu kulturních památek.

Významné památky prohlašuje vláda ČR za národní kulturní památky.³ Nejvýznamnější památky světa jsou vedeny v Seznamu kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

Právní ochrany požívá až hodnotný objekt až po zápisu do Ústředního seznamu kulturních památek. Věci, jejichž historická či umělecká hodnota nebyla dosud zaznamenána, nebo nejsou z nějakého důvodu zapsány v Ústředním seznamu, se označují jako předměty kulturní hodnoty.⁴ Vývoz památek a předmětů kulturní hodnoty do zahraničí se řídí zákonem č. 71(1994 Sb. O prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty.

Obrázek 2 Předmět kulturní hodnoty vrcholně gotický svorník ze Staříče, depozitář FAST VŠB TU Ostrava

¹ Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších změn obsažených v zákonech č. 242/1992 Sb., č. 361/1999 Sb. a č. 61/2001 Sb., č. 122/2000 Sb., č. 132/2000 Sb., č. 146/2001 Sb., č. 320/2002 Sb., č. 18/2004 Sb., č. 186/2004 Sb., č. 1/2005 Sb., č. 3/2005 Sb., nález Ústavního soudu ČR č. 240/2005 Sb., zákona č. 186/2006 Sb., zákona č. 203/2006 Sb., zákona č. 158/2007 Sb., zákona č. 124/2008 Sb., zákona č. 189/2008 Sb., zákona č. 307/2008 Sb., zákona č. 223/2009 Sb., zákona č. 227/2009 Sb., zákona č. 124/2011 Sb., zákona č. 142/2012 Sb. a **zákona č. 303/2013 Sb.** podle právního stavu s účinností ke dni **1. ledna 2014**.

² Část o nemovitostech Ústředního seznamu kulturních památek je veřejný dokument, dostupný i na webových stránkách Národního památkového ústavu s adresou www.npu.cz/

³ Nemovité i movité národní kulturní památky jsou vypsány na webových stránkách NPÚ,

⁴ Základní tiskem vydané soupisy památek podávají ve skutečnosti přehled památek i staveb kulturní hodnoty. Pro území historických Čech byl již vydán čtyřsvazkový soupis redigovaný Zdenkem Wirthem Umělecké památky Čech. Praha. Městu Praze je věnována zvláštní edice památkových soupisů. Pro Moravu a Slezsko vyšly dosud dva díly soupisu, zatím končící písmenem N.

Hmotné kulturní památky se dělí, stejně jako podle definice zákona věci obecně, na movité a nemovité. **Movitá památka** je věc, kterou lze přemísťovat, která byla vytvořena s možností měnit místo (valcha jako nástroj, parní stroj, ...) U industriálních památek jde o zařízení, které lze přemístit do jiné budovy. Soupis movitých kulturních památek není veřejný, nahlížet do něj smí pouze majitelé konkrétních památek a další oprávněné osoby, především z řad úředníků a policistů.

Exponáty s historickou či kulturní hodnotou bývají v muzeích a galeriích vedeny většinou ne jako kulturní památky, ale jako sbírkové předměty, které podléhají správě podle zákona č. 122 o ochraně sbírek muzejní povahy.⁵ Soupisy takových předmětů vede každá instituce samostatně v přírůstkových a inventárních knihách. Pro všechny sbírkové předměty existuje celostátní databáze CES (Centrální evidence sbírek),⁶ kam zapisují státní muzea a galerie své sbírky povinně, soukromá a firemní muzea dobrovolně pro lepší ochranu předmětu proti případnému odcizení.

Konkrétní industriální památky movitého charakteru (např. parní stroje) tak lze najít v Ústředním seznamu kulturních památek, Centrální evidenci sbírek nebo inventárních soupisech jednotlivých muzeí, případně v soukromém vlastnictví.

Nemovité památky jsou objekty pevně spojené se zemí, takové, jaké nebyly v době svého vzniku určeny k přemísťování. Ve výjimečných případech k přemístění takového objektu dojít může (např. transfer kostela v Mostě), i přesto si pak památka zachová původní charakter i zařazení mezi nemovitosti.

Soubory památek jsou podle charakteru lokality a jejího ohodnocení evidovány jako **městské památkové rezervace, vesnické památkové rezervace, městské památkové zóny, vesnické památkové zóny, archeologické památkové rezervace a krajinné památkové zóny**. Okolo památky, zóny nebo rezervace může být vyhlášeno ochranné pásmo s přísnou regulací zástavby, aby bylo zachováno přirozené prostředí památky. Nárok na právní ochranu památek vznik po vydání vyhlášky.

Soubor památek lze dělit podle různých kritérií, jako je materiál, použití, určení... Základní a nejjednodušší třídění památek (i když podle různých kritérií) je následující:

Památky stavební, což jsou všechny druhy architektury (hrady, zámky, tvrze, pevnosti, domy, paláce, kostely, kláštery, kaple, chalupy...).

Památky technické, tedy doklady činností a vývoje průmyslu (zařízení mlýnic, papíren, kováren, továren, doly, ale také plavební kanály, po kterých se splavovalo dřevo na pilu).

Památky umělecké a uměleckořemeslné byly vytvořeny jako samostatná díla, nebo jako součásti či doplňky ke stavbám (sochy a sousoší, smírčí kameny, náhrobky, kované brány, kašny, vývěsní štíty...)

⁵ Zákon o muzeích a galeriích

⁶ Stránky ministerstva kultury

Obrázek 3 Příbor, dům čp. 117, vývěsní štít Zajícovy zámečnické dílny, foto 1970. Augustinová, L.: Nálezová zpráva k rodnému domu S. Freuda v Příboře. Ostrava 2007.

Zahrady a parky vznikly v minulosti u historických objektů nebo ve městech. Jejich podstatou je jejich uspořádání, i když třeba již vytvořené novými rostlinami. Památky archeologické jsou naleziště, probídaná destruktivními nebo nedestruktivními metodami. Mají rozmanitý charakter, může jít o relikt lidských sídel, lidské činnosti obecně nebo třeba o základy staveb.

Odbornou organizací je u nás v oblasti památkové péče Národní památkový ústav, který se zabývá evidencí a dokumentací památek, vydává odborná vyjádření k probíhajícím stavebním řízením. NPÚ dosud vydal řadu doporučujících metodik pro přístup k památkám.

Odborný přístup ke kulturním památkám upřesňují mezinárodní dokumenty ICOMOS, nevládní organizace UNESCO, která je zastřešující mezinárodní organizací pro otázky teorie a praxe památkové péče.

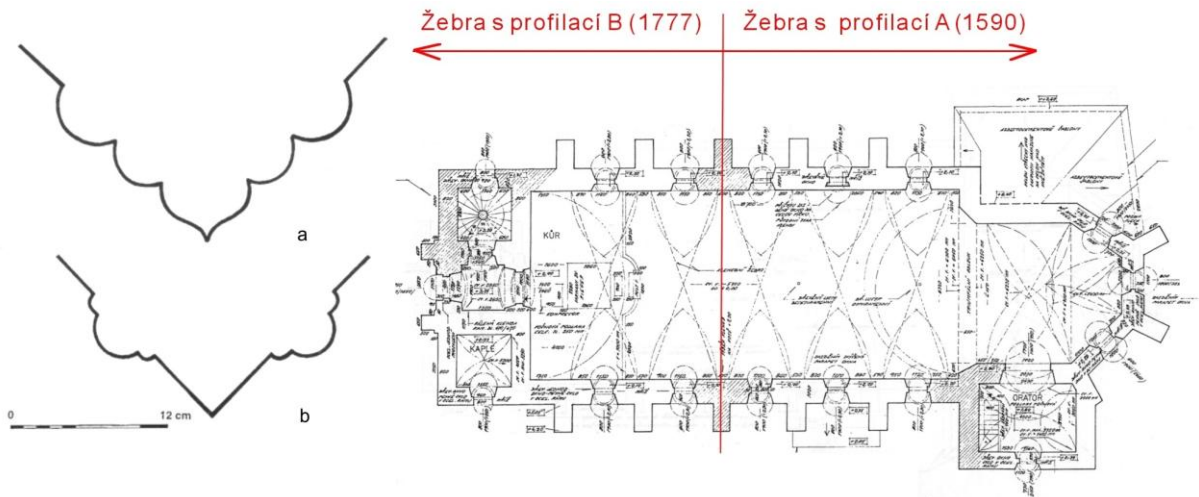
S památkami je u nás nakládáno podle **zákona o státní památkové péči č. 20/1987 Sb** a prováděcí vyhlášky č. 66/1988. Vlastník je povinen na své náklady o památku pečovat a udržovat ji v řádném stavu.

Památková péče u nás funguje na principu **dvojkolejnosti** - před zásahem do památky žádá majitel příslušný stavební úřad o koordinované stanovisko. Stavební úřad si pak vyžádá odborné vyjádření Národního památkového ústavu jako podklad pro své závazné stanovisko.

1.2 PROMĚNY PŘÍSTUPU K HISTORICKÝM STAVBÁM V MINULOSTI

Pokud byla dříve stará stavba oceňována, nebyla ceněna památková hodnota, jako výslednice mezi hodnotou historickou, uměleckou aj., jak ji chápeme dnes, ale spíš jen hodnota stáří. Ve středověku se často setkáváme s motivem úcty ke starému nejčastěji z náboženských důvodů, příkladem je kult ostatků.

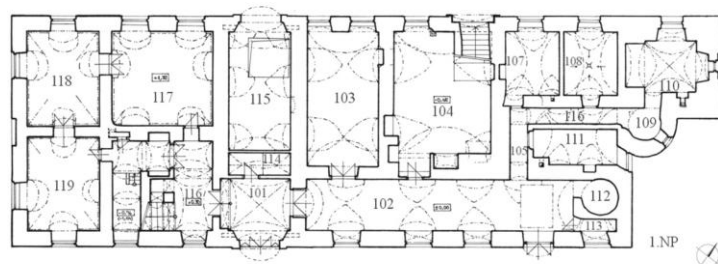
Vztah společnosti byl k historickým stavbám v minulosti velmi často utilitární. Stavba se udržovala, dokud sloužila svému účelu. Přes to můžeme nalézt příklady tradicionalismu při dostavbách, které se mohly projevit výtvarně (kostel v Radkově) nebo v konstrukci (krov zámku Jeseník nad Odrou).

Obrázek 4 Kostel Narození P. Marie v Radkově (OP). Renesanční stavba z roku 1590 byla prodloužena v roce 1777 a na klenbě dotvořena štukovými žebírky podobného profilu, jako starší renesanční žebírka. (Prix, 2006, Pavelková, Augustinková, 2007).

Teprve až romantismus 19. století nasměroval vzdělané vrstvy společnosti k podrobnějšímu zkoumání minulosti a většímu hodnocení jejích památek. Nejdříve vznikají různá dobrovolná seskupení, pak v roce 1853 C.K. centrální komise pro průzkum a uchování stavebních a uměleckých památek. Vysoce hodnoceny byly především středověké stavby, které byly v tzv. puristickém duchu zbavovány pozdějších "znešvařujících" zásahů.

Obr. 4 a 5: Zámek v Jeseníku nad Odrou. Barokní stavba z roku 1728 dostala roku 1822/23

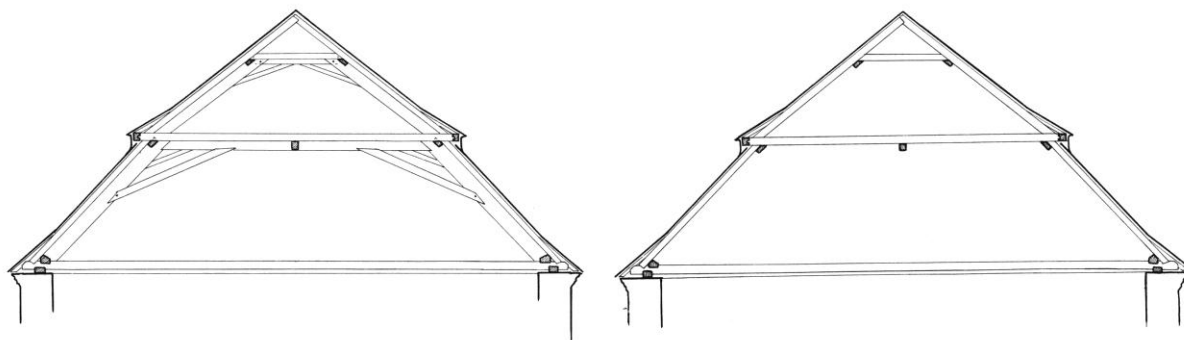
přístavbu na jihozápadní straně (místnosti 116 - 119). Krov mansardové střechy pokračoval podle téhož schématu. Augustinková, L.: Zámek Jeseník nad Odrou. POODŘÍ, 3/2008, roč. 11, s. 54 - 63.

Hodnota byla přiznána především stavbám "vysoké architektury", k přehodnocení nazírání na lidové a industriální památky došlo až mnohem později.

Příbor, dům čp. 117, vývěsní štít Zajícovy zámečnické dílny, foto 1970. Augustinová, L.: Nálezová zpráva k rodnému domu S. Freuda v Příboře. Ostrava 2007.

Obr. 6: Zámek v Jeseníku nad Odrou, pohled do krovu, foto, 2008. Augustinková, L.: Zámek Jeseník nad Odrou. POODŘÍ, 3/2008, roč. 11, s. 54 - 63.

Obr. 7: A. Knápek, řez plnou a jalovou vazbou krovu zámku v Jeseníku nad Odrou, nákres, 2006. Augustinková,

L. - Rosová, R.: Stavebně historický průzkum zámku v Jeseníku nad Odrou. Ostrava 2006. Nepublikovaný materiál uložený v archivu vlastníka zámku.

2 POZNÁVÁNÍ HISTORICKÝCH STAVEB

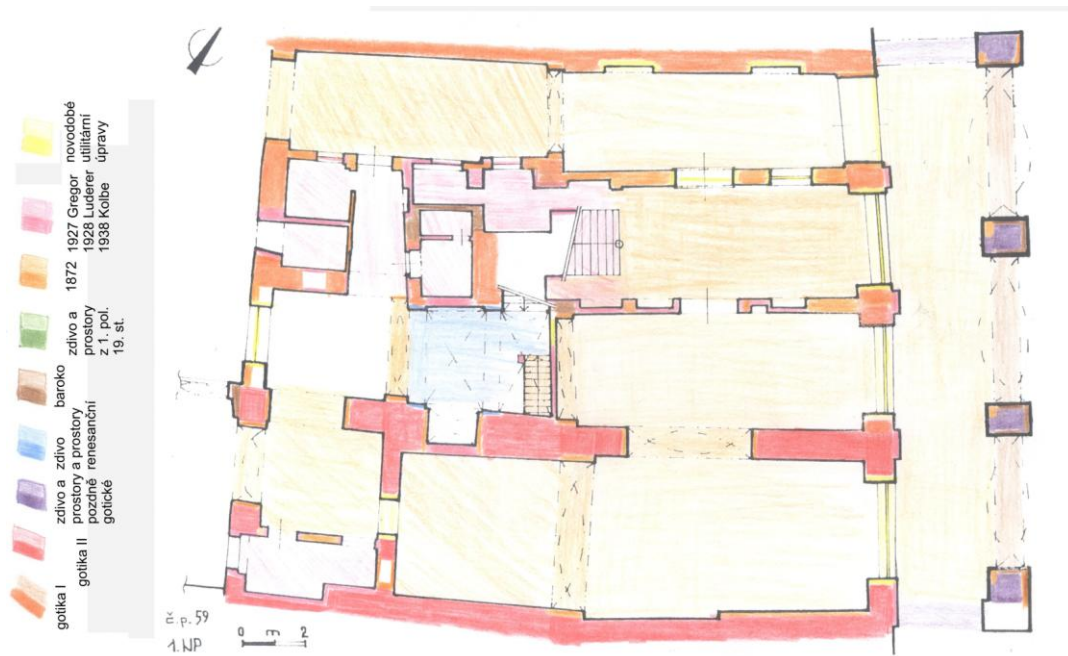
2.1 STAVEBNĚ HISTORICKÉ PRŮZKUMY

K poznávání historických staveb slouží celá řada exaktních i společenskovedných metod a postupů, které se navzájem doplňují. K nejvíce komplexním patří stavebně historický průzkum. V České republice je stavebně historický průzkum jmenován v zákonech – památkovém i stavebním. Podobu a rozsah stavebně historického průzkumu pak vysvětluje metodická publikace [Macek, 2001]

Obrázek 5 Rekonstrukce průběhu hradeb města Příbora. Gardavský, Z. – Kašpárková, S.: Příbor. Urbanisticko – památkový průzkum. Olomouc 1971.

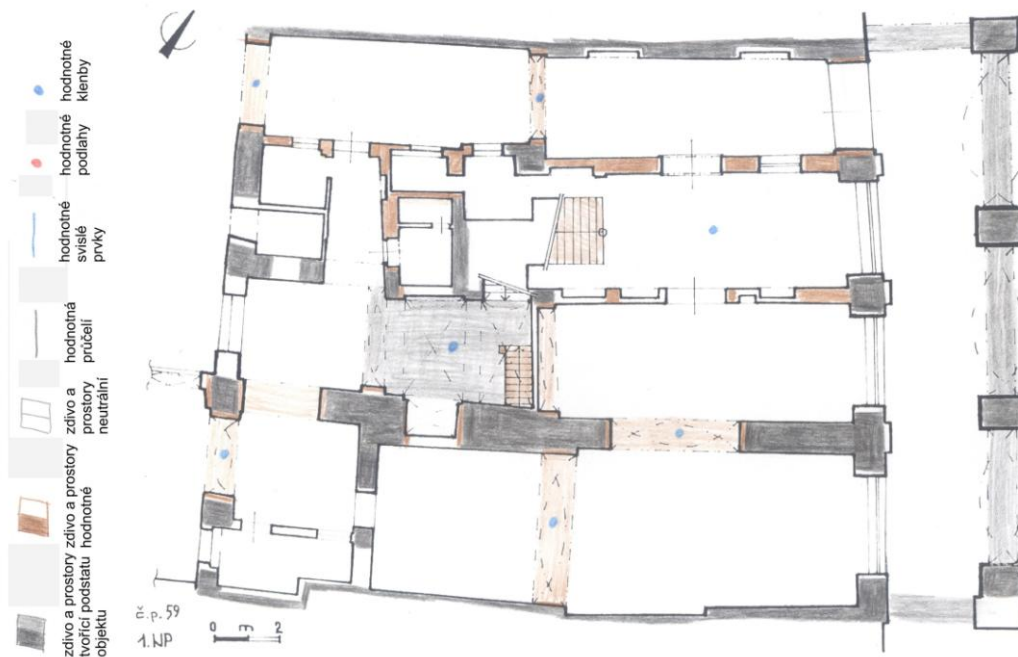
Podle rozsahu zkoumaného materiálu se dělí stavebně historické průzkumy na **stavebně historické průzkumy sídelních celků** (pochozí) města (stavebně historický průzkum městské památkové rezervace Příbor od Eliáše). Dnes se zpracovávají častěji tzv. plány ochrany městských a vesnických památkových zón a rezervací, které byly původně zamýšleny jako další stupeň dokumentace již alespoň zběžně poznaného terénu.

Obrázek 6 Žatec, dům čp. 59 v Žatci, barevné vyhodnocení stavebního vývoje přízemí. Augustinová, L.: Stavebně historický průzkum domu čp. 59 v Žatci. Ostrava 2008.

Obr. 9:

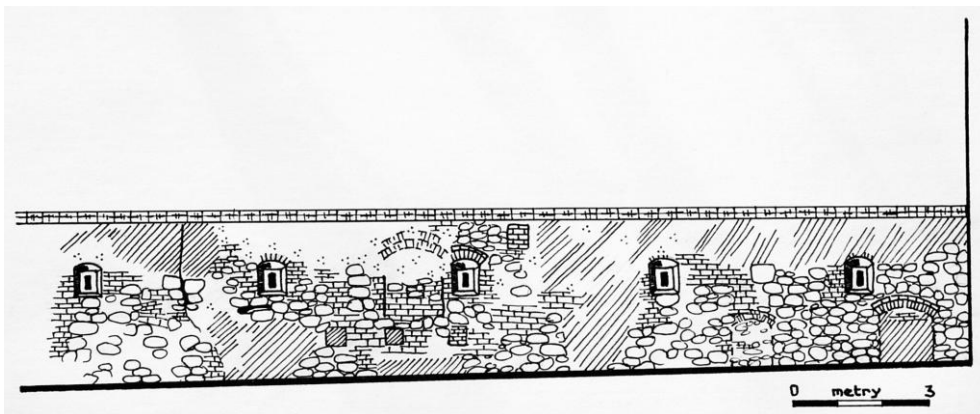
Monograficky mapuje nejčastěji jednu stavbu standardní stavebně historický průzkum. Jednotlivé části areálu tak mívají obvykle vlastní průzkumy.

Obrázek 7 Žatec, dům čp. 59, barevné hodnocení objektu. Augustinová, L.: Stavebně historický průzkum domu čp. 59 v Žatci. Ostrava 2008.

Kromě toho se pro zachycení části stavby nebo konkrétního problému vyplývajícího ze složitosti vývoje dané stavby zpracovávají dílčí stavebně historické průzkumy, známé také jako operativní dokumentace (Operative Research), neboť se nejčastěji používají pro

dokumentaci nálezových situací vzniklých při opravách historických staveb. Výsledkem operativní dokumentace je **nálezová zpráva**, jejíž podobu určuje v základních rysech metodika Operativní průzkum a dokumentace historických staveb. Nálezová zpráva obsahuje zvláště (fotografickou, kresebnou či jinou) dokumentaci nálezové situace a elementární vyhodnocení. Podrobnější hodnocení se většinou nechává na stavebně historický průzkum nebo na publikaci.

Obr. 12.: A. Knápek, Slezskostravský hrad - zakres jižního průčelí severní hradby. Augustinová, L.: Slezskostravský hrad – severní hradba. Nálezová zpráva. Ostrava 2008.

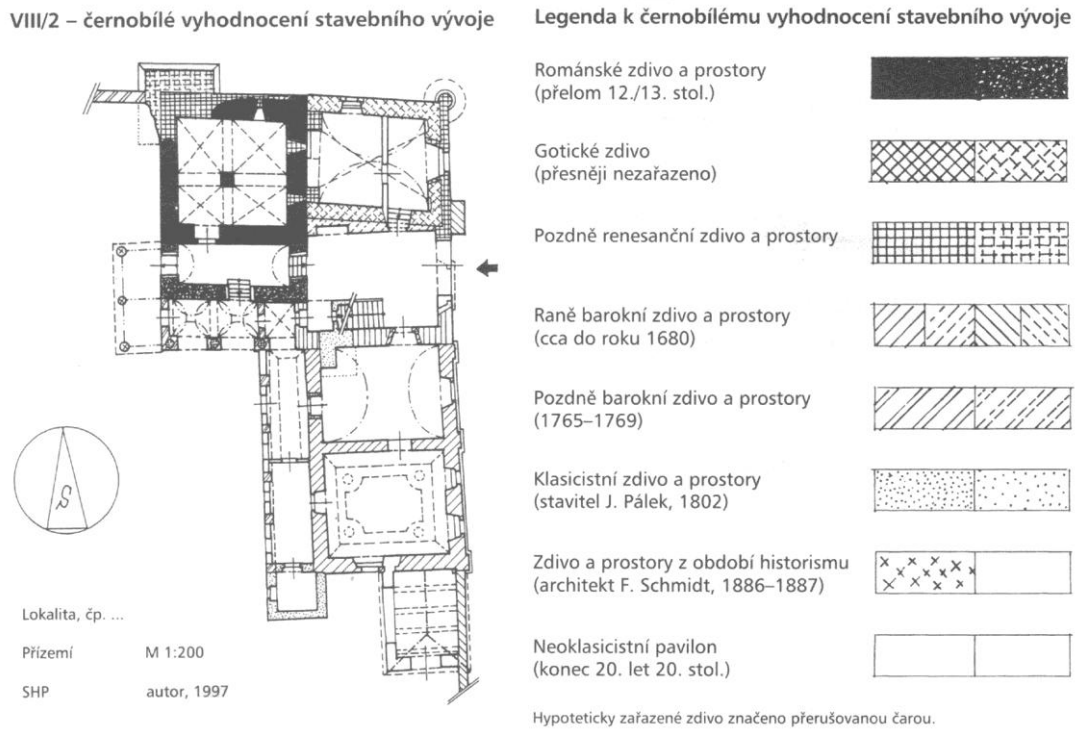
Pokud je třeba podchytit stavebně historickým průzkumem jen část budovy, nebo je nutné z časových důvodů průzkum fázovat, pak se používají stavebně historické průzkumy dílčí (jedno křídlo...) nebo stavebně historické průzkumy zkrácené (například při zpracování dalšího křídla se použije již zpracovaná archivní rešerše.

Obrázek 8 E. W. Knippel, Anselmova huť, litografie, kolem 1850. Ostravské muzeum, inv. Č. 17 858.

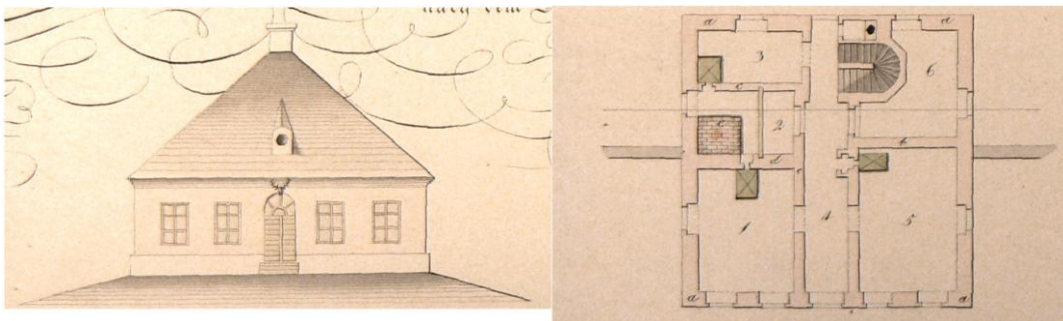
Stavebně historický průzkum představuje sumu poznatků o zkoumané historické stavbě. Má textovou část a početné přílohy. V **textové části** jsou zpracovány dějiny objektu, soupis archivních pramenů, literatury a ikonografie objektu, popis, stavební vývoj a hodnocení významu budovy. V kapitolách závady a náměty pro rehabilitaci objektu jsou popsány architektonické, urbanistické a památkové závady a subjektivně z pozice zpracovatele průzkumu formulovány náměty pro rehabilitaci objektu. Základním **grafickým výstupem** průzkumu je barevné vyhodnocení stavebního vývoje, kde jsou jednotlivé konstrukce vyznačeny obvykle v půdorysu barvou podle stáří. Metodika připouští i vyhodnocení šrafurami, které dnes používá spíše jen při publikaci v některých časopisech.

Podstatnou částí příloh jsou rovněž historické mapy a katastrální mapy, ikonografie objektu (tedy soubor dostupných historických vyobrazení objektu). Nedílnou součástí průzkumu je i plánová a fotografická dokumentace současného stavu, která nabyde po stavebních úpravách hodnoty historického pramene.

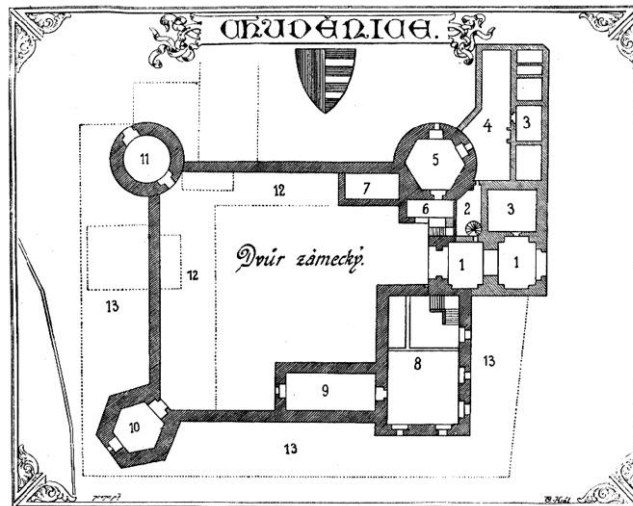
Obrázek 9 Černobílé vyhodnocení stavebního vývoje jako grafický výstup stavebně historického průzkumu. Macek, P.: Standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum. Praha 2001.

Zpracovateli stavebně historického průzkumu bývají obvykle historik architektury, archivář a kreslič. Fotodokumentaci si zhotovuje dnes již obvykle každý z autorů samostatně.

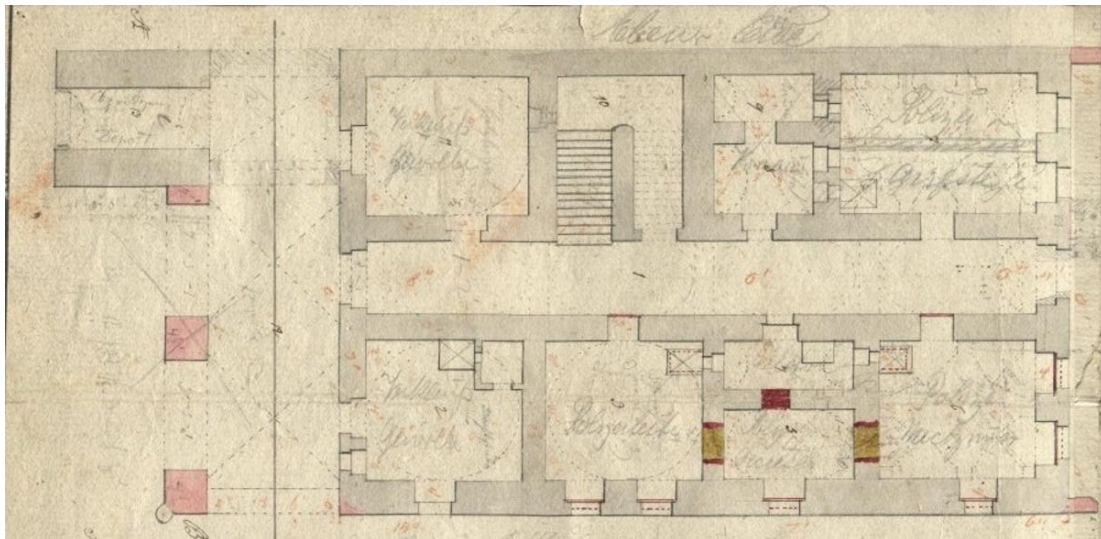
Obrázek 10 Plán výstavby hájovny v Hraběticích, 1811. Augustinková, L. - Orlita, Z.: SHP hájovny v Hraběticích. Ostrava 2007.

I když byl stavebně historický průzkum ošetřen zákonem až v poslední době, pojetí staveb jako výsledku dlouhodobého procesu se objevovalo už ve starších uměnovědných a vlastivědných pracích, a to od 19. století, což u nás představují například práce Prokopovy nebo Sedláčkovy.

Obrázek 11 Půdorys zámku Chudějnice se šrafováním rozkreslením stavebního vývoje. A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze české. Praha

Prvek vyhodnocení zdiva podle stáří je obsažen v plánech novověkých přestaveb, od 19. století obligatorně vyjadřovaných barvami. (žlutá vybourávky, červená dozdívky).

Obrázek 12 J. Michna, plán přestavby Staré radnice v Moravské Ostravě, 1830. Archiv města Ostravy.

Za 1. republiky byl v oblasti dokumentace památek a činný Státní ústav fotoměřičský. Po 2. světové válce působila řada starších odborníků jako D. Líbal a O. Stefan. Od roku 1954 pak SÚRPMO (Státní ústav pro rekonstrukci památkových města a objektů), které provádělo jak dokumentaci a výzkum památek, tak vlastní projekční činnost v oblasti oprav památkových objektů. Instituce zanikla v 90. letech 20. století.

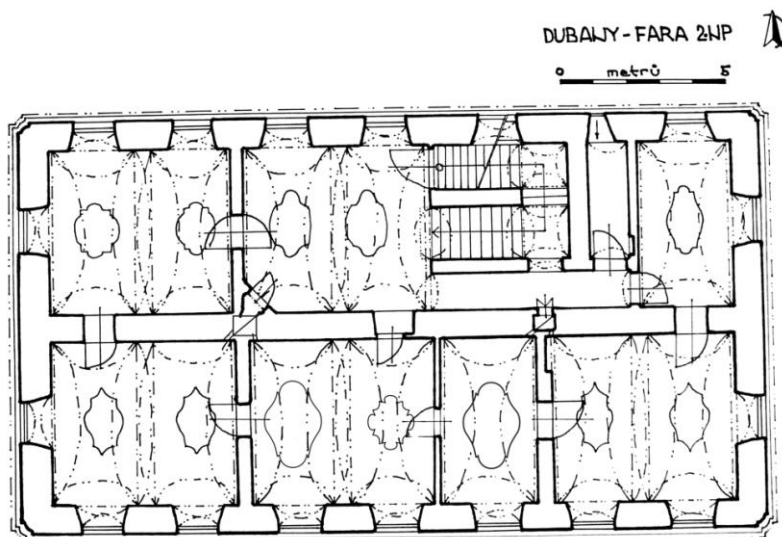
Stavebně historický průzkum vzniká celou sérií metod, které lze rámcově rozdělit na **metody poznávající stavbu in situ** a **shromáždování dokladů vývoje stavby**. Z literatury se shromáždí a vyhodnotí se suma vědomostí o stavbě, sestaví se ikonografie, tedy soubor historických vyobrazení stavby. Kromě toho proběhne bádání v archivech po písemných a jiných pramenech vážících se k dané stavbě.

Archivní bádání vyžaduje archiváře znalého starých písem. Archivní bádání může přinést písemnou zprávu o výstavbě a přestavbách včetně účtů, plán výstavby nebo doložit existenci budovy či křídla na historické mapě k datu vzniku mapy.

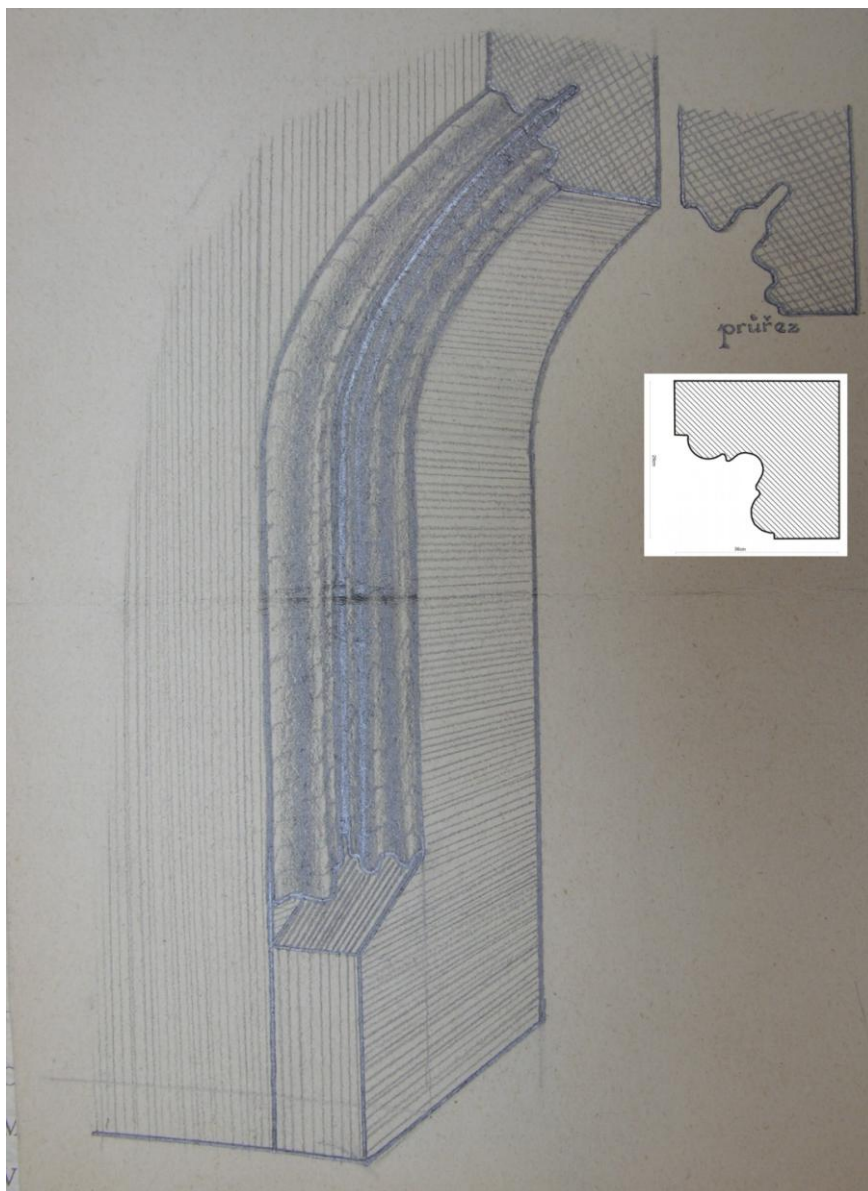
Obrázek 13 Zámek v Hlučíně jako trojkřídlý objekt na současné letecké fotografii a zámek v Hlučíně na historickém plánu města z roku 1811, kde je zachycen ještě složitější půdorys historické budovy.
Kouřilová, D. - Augustinková, L.: Zámek v Hlučíně. Nálezová zpráva. Ostrava 2007.

Metody poznávající stavbu in situ nebo také metody terénního průzkumu je označení pro celou škálu činností. Stejných metod využívá nejen stavebně historický průzkum, ale obor dějiny architektury obecně. Většinou se dělí na nedestruktivní a destruktivní. Nedestruktivní metody jsou takové, při nichž nedojde k úbytku autentické hmoty. Především se jedná o zaměřování, jehož přesnost je sama o sobě výzkumnou metodou. Už z přesného zaměření se dá usuzovat, že některé tenčí zdi mohou být vložené, tedy mladší.

Obrázek 14 Dubany, 2. NP. Tenká zed' procházející střední místností jižního traktu je příčka vložená v 50. letech 20. století do pozdně barokní fary. Augustinková, L. - Orlita, Z.: SHP fary v Dubanech. Ostrava 2008.

Ani u výtvarných a jiných obtížně zachytitelných architektonických detailů se nedá spoléhat na pouhé vizuální zachycení. Nákras od ruky je odůvodnitelný pouze v situacích, kdy hrozí nebezpečí z prodlení, například při záchranné dokumentaci demolované stavby.

Obrázek 15 Velké Albrechtice, nákresy západního vstupního portálu. Nahoře profil kreslený při obhlídce konzervátorem Neuwirthem, pod ním nákres zhotovený A. Knápkem jako záznam měření profilace pomocí jehlové šablony. Augustinková, L.. Velké Albrechtice kostel. článek

Jednou ze základních metod stavebně historického průzkum je pozorování, záznam a vyhodnocování spar. Spára mezi dvěma konstrukcemi z různých materiálů je samozřejmě velmi dobře pozorovatelná (v případě, že nejsou omítnuté).

Obrázek 16 Fulnek, klášter. Spára vydělující cihlové zdivo mladší oratoře nad sakristií a smíšené zdivo kostela. Rosová, R. – Augustinová, L.: Stavebně historický průzkum bývalého kapucínského kláštera ve Fulneku. Ostrava 2002.

Obrázek 17 Břidličná, kostel Tří Králů. Opěráky sakristie přisazené jako dodatečné zpevnění jsou jednoznačně odlišitelné podle použitého materiálu, malty i směru ložných spar.

Posuzování spáry v tomtéž materiálu je složitější, obtížně lze rozlišit spáry zdiva vzniklého ve velkém časovém rozmezí od spar vzniklých poruchami stability objektu (například spar, které se šíří od oken) nebo dokonce spar konstruktivních, vyznačujících pouze následnost prací v jedné časové etapě.

Obrázek 18 Břidličná, kostel Tří králů, jižní strana. Spára procházející svisle vpravo od malého půlkruhového okénka dole je skutečně vývojová – renesanční kostel byl v 1. polovině 19. století prodloužen. Spáry vycházející od oken vznikly jako statická porucha, zdivo pod okny se trhá.

Časově velmi citlivým materiálem jsou pak **klenby, okna a dveře**. Starší česká literatura vypracovala datovací řadu žebířů – proměny tvaru klenbového žebříku v závislosti na čase. Klenba je nejlépe datovatelná na základě znalosti použití klenbových vzorců pro určité území. Například česká klenba se v renesanční Itálii objeví často, za Alpami je její výskyt až záležitostí baroka.

Obrázek 19 Jeseník nad Odrou, suterén zámku s cihlovou segmentovou klenbou u let 1822/23.
Augustínková, L. - Rosová, R.: Stavebně historický průzkum zámku v Jeseníku nad Odrou. Ostrava 2006.
Nepublikovaný materiál uložený v archivu vlastníka zámku.

V 19. století se na našem území objevují všechny druhy kleneb, častěji než jiné možná jen české a pruské klenby. Pomocným prvkem pro datování klenby může být použitý materiál. Kamenné valené klenby se používaly prakticky výhradně ve středověku, v novověku se pak jejich výskyt omezuje na klenby lidových staveb drobných rozponů. Od poslední třetiny 19. století a hojně na počátku 20. století se objevují cihlové segmentové klenby do železných travers, označované jako stájové.

Obrázek 20 Slezskostravský hrad, místnost v bráně dodatečně na počátku 20. století překlenují segmentovou klenbou do travers. Augustinová, L.: Slezskostravský hrad – severovýchodní brána a místnost jádra. Nálezová zpráva. Ostrava 2007.

Svou podstatou se k **destruktivním metodám** řadí i metody, při nichž dochází k zanedbatelným úbytkům historické hmoty, třeba dendrochronologie, i když se k datování používají jen velmi malé vrty o průměru 0,5 cm. Destruktivní metody je namísto použít v případě, kdy je zničení památkové struktury (budovy nebo její části) neodvratné např. V případě neřešitelné statické poruchy. Pro zhotovení tzv. záchranné dokumentace jsou pak destruktivní metody naprosto oprávněné. Destruktivní metody mají své opodstatnění například při stanovení koncepce a

technologie obnovy; když je třeba nutné znát přesnou skladbu stropů, pak je tedy opodstatněné se do nich podívat třeba shora otevřením záklopu.

Obrázek 21 Příbor, dům č.p. 117 v podobě před památkovou obnovou v letech 2006 – 2007 a pohled do historického stropu dendrochronologicky datovaného do roku 1756. Augustinková, L.: Nálezová zpráva k rodnému domu S. Freuda Zámečnická 117. Ostrava 2007.

Obrázek 22 Příbor, dům č.p. 117, strop otevřený sejmutím zákloповé desky a Vpravo stav domu po památkové obnově v roce 2006. Augustinová, L.: Nálezová zpráva k rodnému domu S. Freuda Zámečnická 117. Ostrava 2007.

2.2 STAVEBNĚ TECHNICKÉ PRŮZKUMY HISTORICKÝCH BUDOV

Z památkového zákona pouze vyplývá, že majitel památky je povinen udržovat objekt na své náklady v dobrém technickém stavu.

Zhodnocením stavu historické stavby a stanovení postupů k její sanaci je záležitostí obecně stavebně technických průzkumů. Stavebně technickým průzkumem se v užším slova smyslu míní jenom posouzení stavu stavby, v širším slova smyslu pak celá řada průzkumových metod a exaktních postupů, jejichž výsledky mohou napomoci i při výzkumu historické architektury jako takové.

Pro poznávání staveb existuje celá řada exaktních postupů, v následující kapitole jsou vyjmenovány jen ty nejběžnější.

K historickým stavbám naprostě většině chybí technická dokumentace. Nejdříve se proto zpracovává základní stavebně technický průzkum, na základě obhlídky se zjišťují údaje o stavu a založení stavby, vlhkostních poměrech vně i uvnitř stavby, stav nosných konstrukcí, stav klenebných systémů, dřevěných stropů, krovové konstrukce, střechy, podlahy, omítky, výplně otvorů a ostatní detaily. Provádí se zpravidla na základě vizuální obhlídky, nedestruktivními metodami. V případě nutnosti se pak provádějí další specializované průzkumy.

Obrázek 23 Rajhradský klášter, vizuálně patrná materiálová skladba – kamenné dlaždice, cihlový sokl svazkového pilíře a umělý mramor použitý jako obklad dřívku. Foto Augustinová, 2006.

Historické stavby bývají materiálově nehomogenní. Velký význam při jejich obnově mívají **materiálové průzkumy** charakteru zdiva (Rajhrad) nebo průzkumy složení omítek, při níž se hodnotí se chemické složení (spektrální analýza), fyzikální vlastnosti, barevnost, stupeň poškození...

Obrázek 24 Odry, věznice čp. 83 má střechu krytou různorodými novodobými materiály – cementovými taškami, skleněnými taškami a asfaltovou lepenkou. Augustinová, L.: Takzvaná Katovna (čp. 83) v Odrách. POODŘÍ, roč. 12, 1/2009, s. 27 – 34.

Materiálové průzkumy se týkají i střešních krytin, složení podlah, jejichž znalost je důležitá pro památkovou obnovu objektu. I přes znalost materiálu mnohdy dojde k tomu, že materiál je v dané struktuře a barevnosti nenahraditelný, což se týká především materiálů moderních z období 1. poloviny 20. století, jako je xylolit (směs cementu a dřevěných pilin) nebo například litého terazza, které jsou ve své struktuře a barevnosti velmi obtížně nahraditelné.

Obrázek 25 Šenov u Nového Jičína, kostel sv. xylolitová podlaha v sakristii vyspravovaná cementovou plombou. Kouřilová, D. – Augustinková, L.: Kostel sv. Martina v Šenově. Nálezová zpráva. Ostrava 2006.

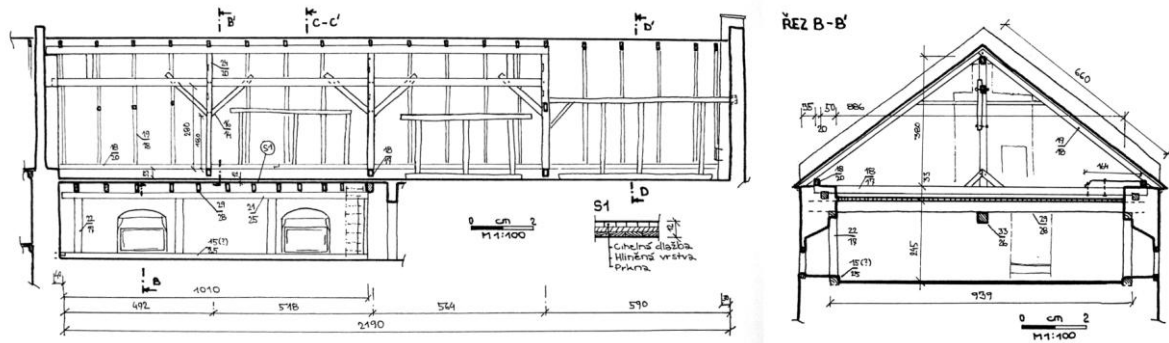
Obrázek 26 Krnov, spořitelna, podlaha mezipodesty krytá litým terazzem s florálním vzorem. Rosová, R. – Augustinová, L.: Stavebně historický průzkum radnice a spořitelny v Krnově. Ostrava 2002.

Velký význam pro stanovení obsahu oprav fasád mají průzkumy zjišťující **vlhkost zdiva a zasolení omítek.**

Obrázek 27 Odry, věznice čp. 83, solné výkvěty projevující se na fasádě nad betonovým soklem. Augustinová, L.: Stavebně historický průzkum věznice v Odrách. Ostrava 2006.

Pro opravy krovových konstrukcí mají význam specializované **průzkumy krovových konstrukcí**, (barokní krov tzv. sýpky ve Velké Polomi), které musí obsahovat zaměření a odlišení hodnotných prvků historických krovů od novodobých často provizorních zajištění.

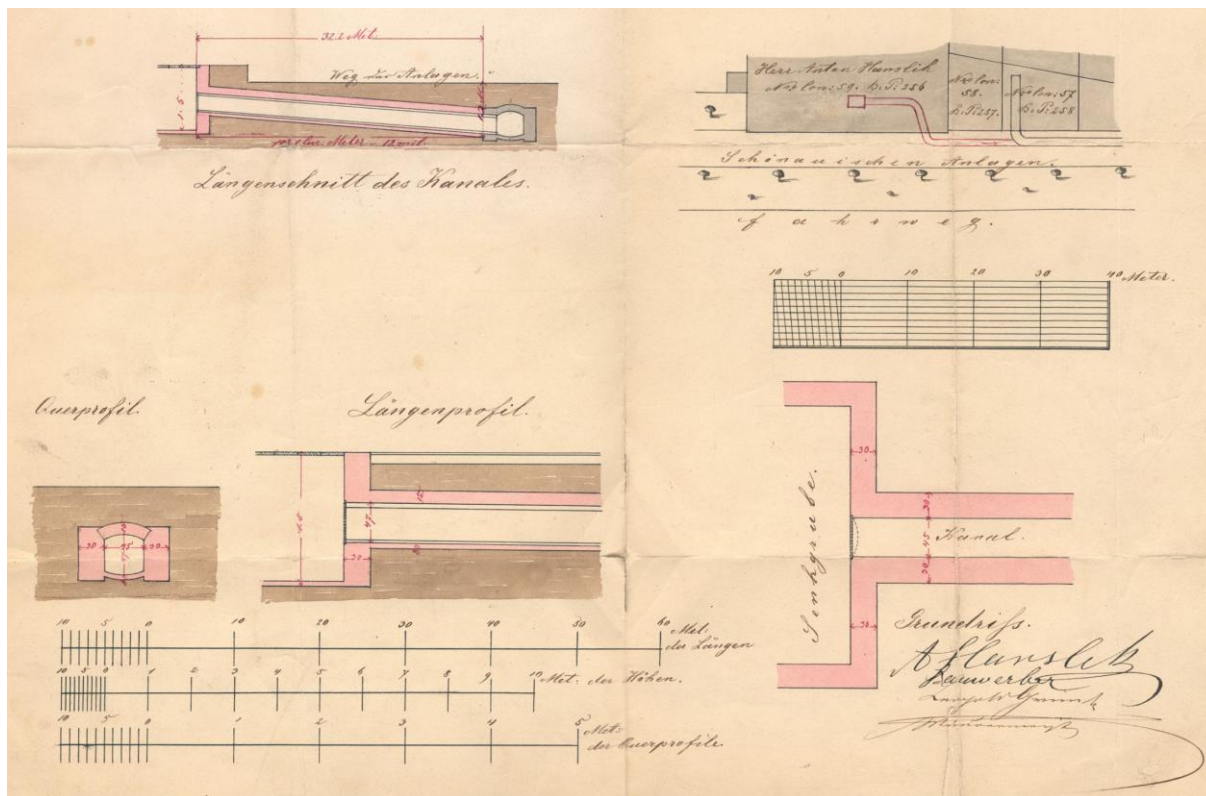
Obrázek 28 Velká Polom, sýpka čp. 164. A. Knápek, Podélný řez a příčný řez krovem a stropními konstrukcemi. Augustinová, L.: Krovky a stropy sýpky ve Velké Polomi. Nálezová zpráva. Ostrava 2008.

Specifickou kapitolou jsou **statické průzkumy**, které zpracovává autorizovaný statik. Specializovaného zpracovatele (biologa) vyžadují průzkumy **napadení dřevěných konstrukcí dřevokaznými činiteli** (houby, hmyz), kdy je nutné přesně učit o jakého škůdce jde a podle toho stanovit postup sanace.

Obrázek 29 Ostrava, Stará radnice v Moravské Ostravě, Vlevo neškodná houba řasnatka zední, vpravo nejnebezpečnější z dřevokazných hub dřevomorka domácí (Serpula Lacrimans). Foto V. Gřondělová, 2003.

V ideálním případě spolupracuje autor stavebně historického průzkumu s autory průzkumů technických a dodává jim podklady pro technická řešení některých situací (například archivní pramen – náčrt kanalizace v domě čp. 69 v Žatci).

Obrázek 30 Grimm, plán kanalizace domu čp.59 v Žatci, 1879. Augustinková, L.: SHP domu čp. 59 v Žatci. Ostrava 2008.

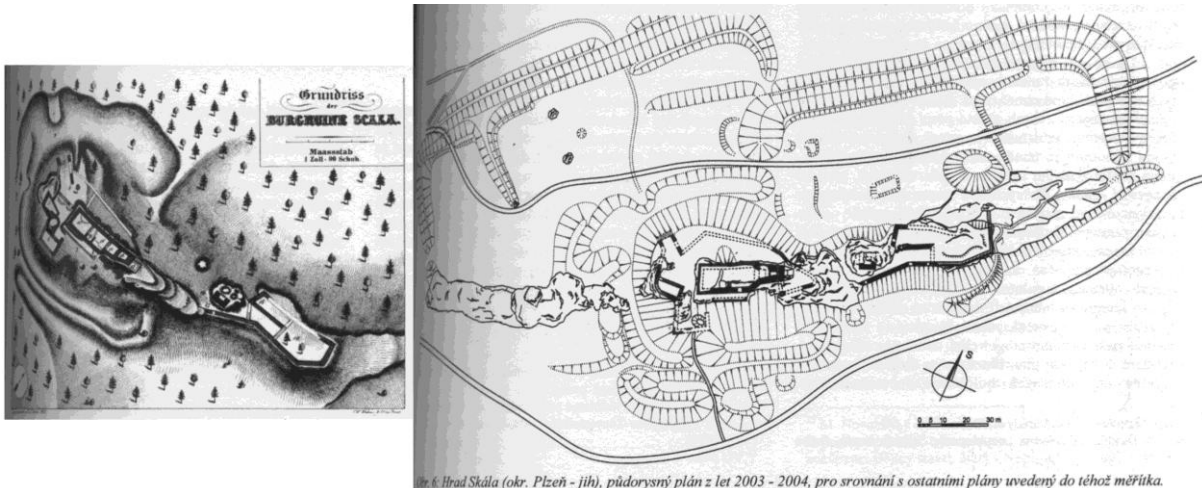
Obecně metodou poznání při stavebně technických průzkumech je snaha o co nejpřesnější zaměření. Drobnější a jednodušší stavby lze s uspokojivým výsledkem zaměřit pomocí svinovacího metru, geodetické latě a laserového dálkoměru, pomocí něhož lze měřit i úhly.

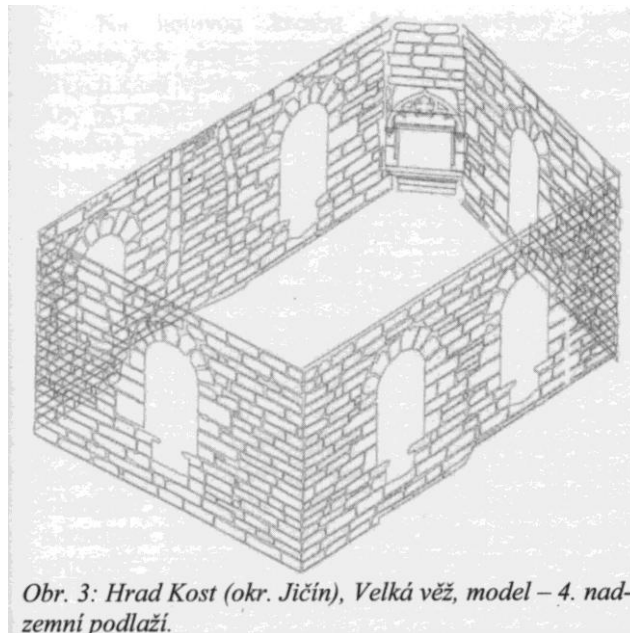
Obrázek 31 Velká Polom, tvrz, fotografický podklad pro kresebnou dokumentaci zdi s geodetickou latí. Foto Augustinová, 2009.

Pro prostorově složitější objekty je třeba použít pro zaměření některou z exaktních metod, například geodetického zaměření nebo fotogrammetrii. **Geodetické zaměrování** vzniklé z měření provedených pomocí totální stanice

(například síň Václava IV. na Pražském hradě) je vhodnější pro dispozičně složitě struktury, **fotogrammetrie** pro dokumentaci fasád nebo spárořezu.

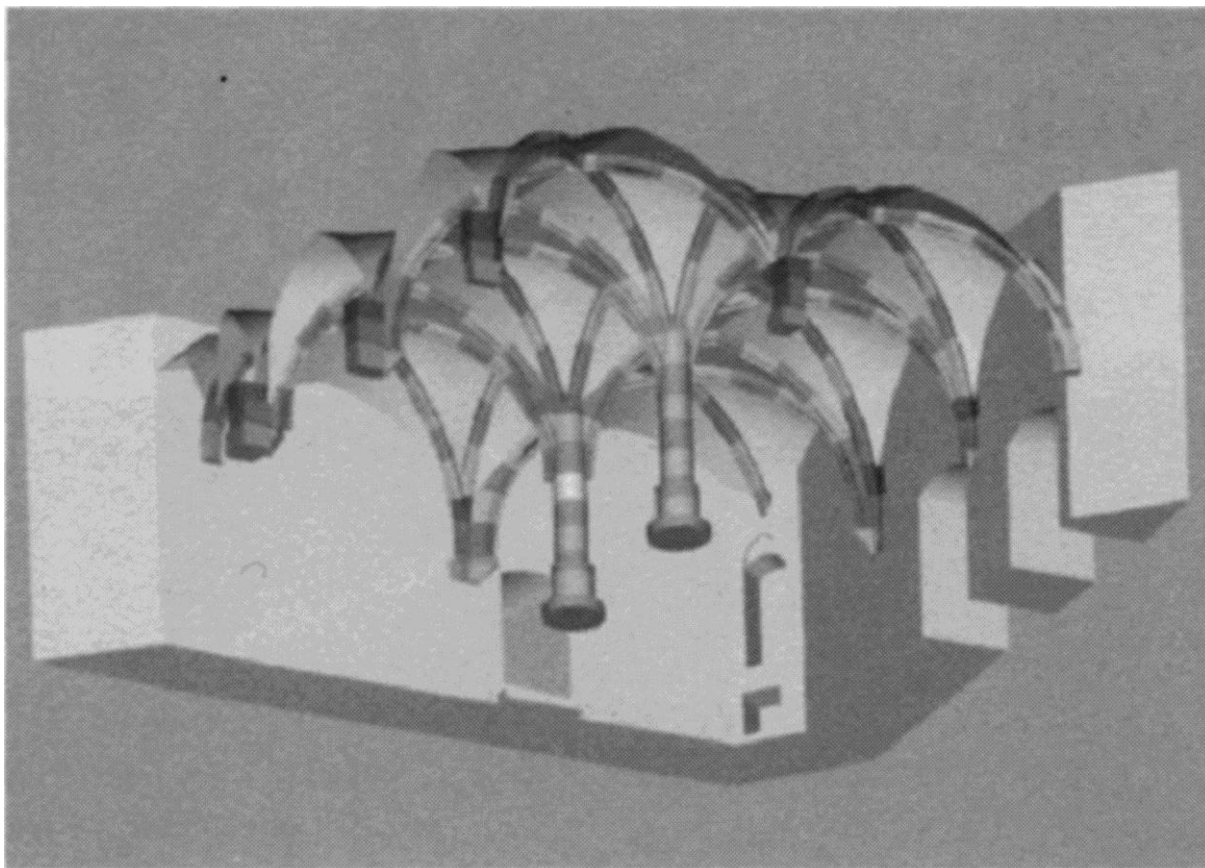
Obr. 6. Hrad Skála (okr. Plzeň - jih), půdorysný plán z let 2003 - 2004, pro srovnání s ostatními plány uvedený do téhož měřítka.
Obrázek 32 Hrad Skála, srovnání Heberova zaměření hradu výsledkem geodetického měření. Sborník z Nečtin.

Obr. 3: Hrad Kost (okr. Jičín), Velká věž, model – 4. nadzemní podlaží.
Obrázek 33 Hrad Kost, fotogrammetrické zaměření místnosti skýtající záznam spárořezu jednotlivých kamenů. Sborník z Nečtin.

Výsledky geodetického zaměřování mohou být využitelné i pro tvorbu 3D modelů. (síň Václava IV. na Pražském hradě)

Pro dokumentaci uzavřených prostor (jeskyní, tunelů, podzemních prostor...) nebo pro zhotovování digitálních modelů drobných uměleckých předmětů lze použít **laserové skenery**, pracující na principu měření letu paprsku.

Obr 3: Praha, Pražský hrad, Sloupová síň Václava IV., ukázka 3D modelu.

Obrázek 34: Pražský hrad, model sloupové síně Václava IV. Sborník z Nečtin.

Při **fotogrammetrii** se fasáda se vyfotí ze dvou stran pod úhlem 90° a prokreslí se na počítači. Při **digitální jednosnímkové fotogrammetrii** je vhodnou prezentací výsledného modelu perspektivní fotorealistický pohled na objekt, otvory jsou tedy průhledné, okny je vidět (Kost).

Přesná dokumentace sama o sobě může významně posunout poznání a vyhodnocení objektu. Například klenbu kostela v Obořišti pokrývá iluzivní freska, která znejasňovala poznání klenebného schématu a jeho vyhodnocení. Na základě fotogrammetrického vyhodnocení kostela v Obořišti byl popraven půdorysný záznam klenby, a tak bylo dokonce zpochybněno její připsání Dienzenhoferovi.

2.3 DALŠÍ EXAKTNÍ POSTUPY PŘI POZNÁVÁNÍ HISTORICKÝCH STAVEB

Organické materiály lze datovat **radiouhlíkovou metodou**, založenou na poločasu rozpadu ^{14}C . Úskalími této metody jsou potřeba poměrně velkého vzorku a jistá chyba měření, proto jsou pro tento druh analýzy vhodné objekty ve stáří několika tisíc let, což v našem prostředí znamená pouze prehistorické nálezy, v celosvětovém

kontextu se tak dají časově určovat nálezy pocházející od starověkých civilizací, např. ze starého Egypta.

Výzkumu historické architektury v našich podmínkách pomáhá **dendrochronologie**, což je určení doby, kdy byl skácen strom použitý v dřevěné konstrukci. Metoda je založena na exaktním měření tloušťky letokruhů, které přibýly v klimaticky příznivějších letech více a v chladnějších obdobích méně. Vzorek se odebrá dutým vrtákem a pro exaktní dataci (nejčastěji zima konkrétního roku) je třeba odebrat vzorek z tzv. podkorním letokruhem (WK).

2.4 ARCHEOLOGICKÉ A RESTAURÁTORSKÉ PRŮZKUMY HISTORICKÝCH BUDOV

Při zkoumání historické architektury obecně (včetně technických památek) se uplatňují restaurátorské i archeologické výzkumy.

Restaurátorské průzkumy jsou u staveb zaměřeny na poznávání povrchových úprav včetně jejich barevnosti, což se týká především vrstev liček a složení omítkových vrstev.

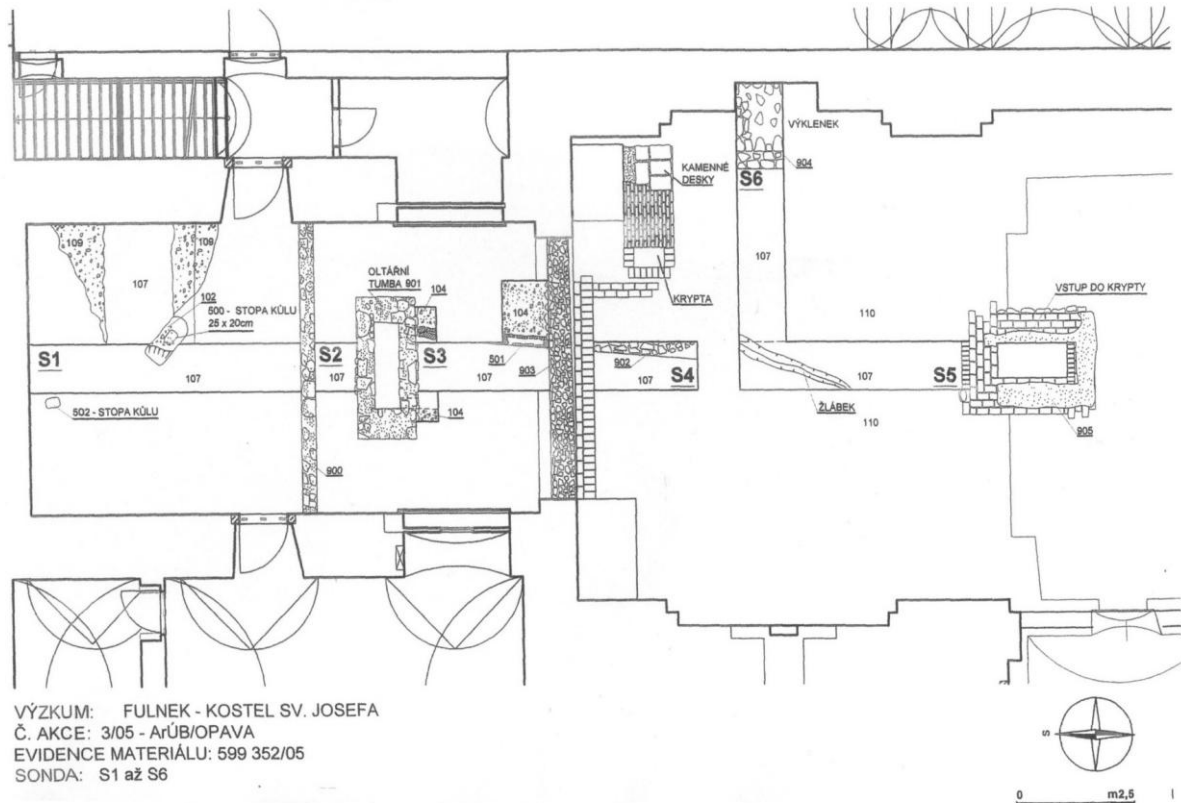

Obrázek 35 Zámek Hlučín, restaurátorské sondy k určení barevnosti interiérové výmalby. B. Valchařová, restaurátorský průzkum zámku v Hlučíně. Opava 2003.

I po relativně přesném stanovení barevnosti povrchů bývá problém přenést informaci o přesném barevném odstínu. Při sdělování zběžných informací o

barevném odstínu fasády se někdy používá odkaz na firemní vzorníky (např. vzorník KEIM). Pokud je třeba předat exaktní informaci o barevném odstínu, pak se vzorek vyfotí s přiloženou **barevnou škálou** a nechá vyvolat ve fotoalbu, kde kalibrují tiskárny podle stejné barevné škály.

Archeologické výzkumy přinášejí informaci o objektech v archeologické situaci, tj. něčím převrstvených, což se týká předmětů a situací uložených v zemi, pod vodou, nebo ze stavebních záležitostí vrstev usazených na klenbách či stropích (zásypy) nebo vzniklých dlouhodobým ukládáním (vrstvy v tavící peci).

Obrázek 36: Fulnek, kapucínský klášter, kostel sv. Josefa, náčrt archeologické situace v presbytáři. Stabrava, P.: archeologický výzkum.

Archeologický výzkum přinese obvykle informace o půdorysech zaniklých objektů nebo křídel, o průběhu kanalizací, nebo například o skladbě podlah.

Obrázek 37 Fulnek, kapucínský klášter. Archeologicky objevená skladby dlažby v chodbě podél kostela.
Foto P. Stabrava,

Archeologický výzkum je svou podstatou destruktivní metoda, proto je svěřen v našich podmínkách pouze institucím s oprávněním ministerstva kultury ČR.

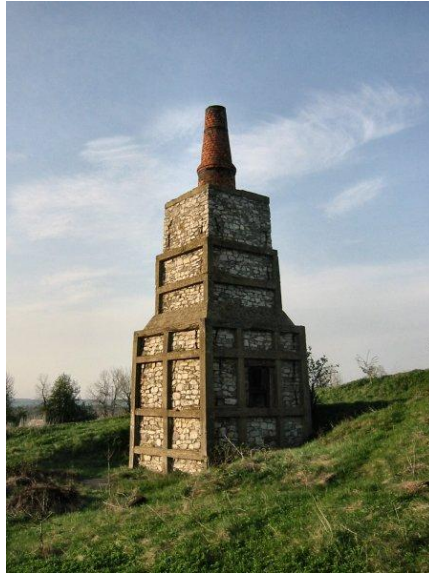
3 SPECIFIKA HISTORICKÝCH STAVEB

3.1 TYPOLOGIE HISTORICKÝCH STAVEB

Na rozdíl od sochařství, malířství a jiných projevů uměleckého řemesla nevznikla architektura obvyklá naráz. Naprostá většina historických staveb vznikala postupně, ve více časových etapách a nejsou homogenní ani po materiálové a konstrukční stránce a mnohé z nich ani po stránce typologické a funkční. Nastíněné dělení je proto velmi schematizované, historické stavby se dají málokdy zařadit k jednomu čistému typu, někdy se účel stavby proměňoval i v průběhu vývoje.⁷ Příklady typů historických staveb byly voleny z regionu zvláště proto, aby si je bylo možno prohlédnout.

Historické stavby můžeme dělit podle různých kritérií. Základním a nejjednodušším dělením podle účelu je rozlišení staveb na **sakrální** a **profánní** (světské). Přitom existovaly a existují vícefunkční objekty, například klášter slučuje v sobě jak funkci sakrální – kostel, tak profánní obydlí mnichů.

⁷ Existují příklady naprosto zásadních funkčních proměn staveb v minulosti, a to dokonce i v rámci kategorií profánních a sakrálních staveb. Tzv. Loreta ve Fulneku byla postavena jako poutní místo při zdejším kapucínském klášteře, po josefínských sekularizacích sloužila jako textilní manufaktura, později jako objekt obytný a školské zařízení. Více o tom Augustinková, L.: Funkční proměny budovy čp. 281 ve Fulneku. Sborník příspěvků z konference „Trwałość materiałów i konstrukcji pořádané 3. – 4. 12. 2009 v lokalitě Kamień Śląski. s. 73 – 87.

Obrázek 38 Bystré, vápenka, foto 2002

Podle situace v prostředí lze historickou architekturu dělit na **městskou**, **venkovskou** a **solitérní** (Boží muka, poutní kaple, vápenky...)

Podle funkce můžeme historické stavby dělit na **obytné** (městské a venkovské domy...), **fortifikační** (hrady, městské hradby...) nebo **inženýrské** (vodovody...).

Obrázek 39 Vyšší Lhoty, kostel sv. Antonína Paduánského na hoře Prašivá. Roubená konstrukce je překryta vnějším pláštěm z šindelů. Foto M. Bartošová, 2004.

Podle materiálové struktury se dělí historická architektura na zděnou, dřevěnou a brázděnou. **Zděné stavby** jsou postaveny z kamene nebo cihel a historická terminologie je označuje jako „pevné“, „dobré“ nebo „řádné“ s ohledem na požární bezpečnost. **Dřevěné stavby** bývají nejčastěji **srubové konstrukce**, která může být pokryta ještě prkny nebo šindelem. **Hrázděnou konstrukci** charakterizuje dřevěný nosný rám a cihlové nebo méně často kamenné výplně. V architektuře 19. a

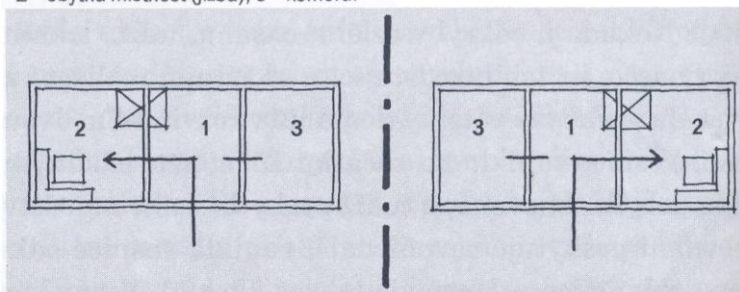
20. století se objevuje i hrázdění nepravé, tvořené pouze laťování na fasádě, které navozuje dojem dřevěné konstrukce.⁸

Obrázek 40 Vodárna na Slezské Ostravě, horní patro budovy je vyzděno jako nepravé hrázdění – nosné jsou zde cihlové pilířky a dřevěné výplně jsou vloženy mezi ně. Foto Augustinová, 2009.

Podobu i parametry historické stavby určuje rovněž sociální prostředí stavebníka. Zatímco stavby budované šlechtou či měšťany charakterizují rovněž okolnosti vzniku a v novověku i úloha architekta, u **staveb lidových** lze vysledovat společné typologické rysy a konstrukční rysy.⁹ Zkoumání lidového stavitelství se děje metodami dějin umění a etnografie.¹⁰

OBR. 12 ■ Schéma trojdílného půdorysu vesnického domu komorového typu při základním, jednotraktovém uspořádání v „levé“ a „pravé“ orientaci. 1 – vstupní síň, 2 – obytná místnost (jizba), 3 – komora.

Obrázek 41 Schéma trojdílného půdorysu domu komorového typu při základním jednotraktovém uspořádání ve variantách na obě strany. Převzato z publikace J. Škabrada: Lidové stavby

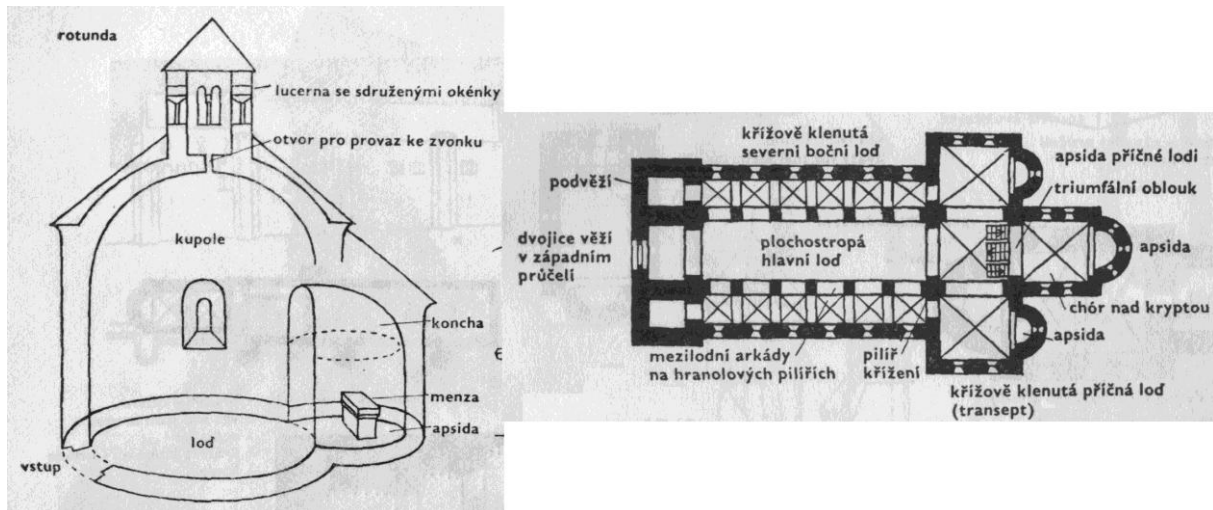
Typová rozmanitost historických staveb závisí do značné míry na době jejich vzniku, každé období totiž přináší určité stavební typy. Nastíněný přehled typologie historických staveb je velmi stručný a zjednodušený, čisté typy se vyskytují jen velmi

⁸ Škabrada, J.: Konstrukce historických staveb. Praha 2003.

⁹ Jiří Škabrada, Lidové stavby/Architektura českého venkova. Praha 1996.

¹⁰ Václav Frolec, Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku. Praha 1974.

zřídka. Existuje totiž celá řada staveb slučujících v sobě více funkcí – kostelní věž jako součást fortifikačního systému města¹¹, hrad s hradní kaplí...).

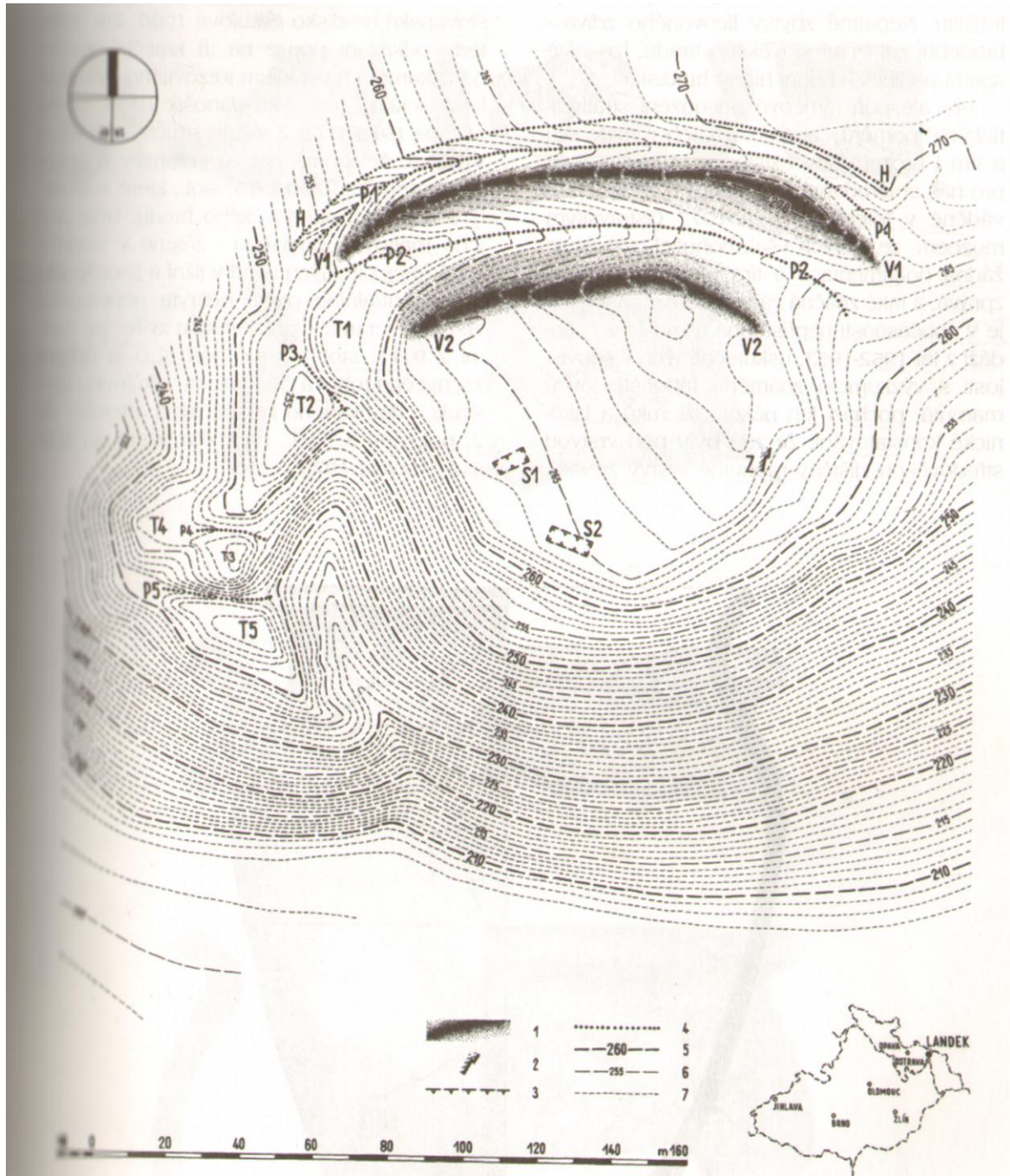

Obrázek 42 Rotunda a bazilika. Herout, J.: Slabikář návštěvníků památek.

Z období raného středověku se do dnešní doby dochovalo minimum stojících budov. Poznatky o stavbách z té doby, získávané především archeologickými metodami, ukazují obytné stavby venkovského charakteru a rozlehlé opevněné areály, charakteristické velkými terénními úpravami (např. valy a příkopy) – hradiště.¹² Postupná christianizace se pak projevila výstavou sakrálních staveb – rotund i podélných kostelů.

¹¹ Tzv. Bílá věž ve Štamberku sloužila prokazatelně v 16. Století jako fortifikační prvek v městských hradbách. Augustinková, L.: Nejstarší dřevěné konstrukce ve Štamberku (kostel sv. Kateřiny v Tamovicích a Štamberká zvonice). Sborník příspěvků z konference Dřevostavby a konstrukce na bázi dřeva pořádané ve Štamberku 11. - 12. 11. 2009. Ostrava 2009, s. 103 – 113. ISBN 978-80-248-2096-5.

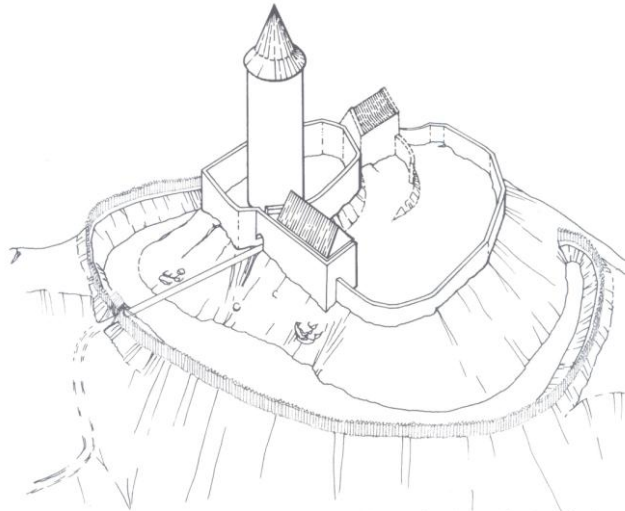
¹² Pavel Kouřil: Slovanské osídlení českého Slezska. Brno 1994.

obráz. 15: Landek, katastrální území Koblou, okres Ostrava-město, stav lokality v roce 1991. 1 - pozůstatky valů, 2 - zdivo středověkého hradu, 3 - výkopová hrana, 4 - lomy terénu, 5 - vrstevnice po 10m, 6 - vrstevnice po 5m, 7 - vrstevnice po 1m. Z1 - zbytky zdiva středověkého hradu, S1 a S2 - archeologické sondy, V1 a V2 - valy, H - hrana unějšího příkopu, P1 až P5 - příkopy, T1 až T5 - terenní terasy na úrovních 257, 255, 249, 246 a 244m n. m.

Obrázek 43 Slovanské hradiště na Landeku (katastrální území Ostrava Koblou). Převzato z publikace Slovanské osídlení českého Slezska.

V **době románské** se na našem území objevují ze sakrálních staveb vícelodní **baziliky** a menší centrální **rotundy**.¹³ Sakrální i světskou obytnou funkci slučují kláštery. Z ryze obytných staveb se budovaly **městské** a **venkovské obytné domy**¹⁴, z nichž známe příklady především městských domů, relikty venkovských domů stavěných z netrvanlivých materiálů se dochovaly méně. Samozřejmě byly budovány i fortifikační stavby, přetrvávají hradiště a nově se na našem území objevují hrady.

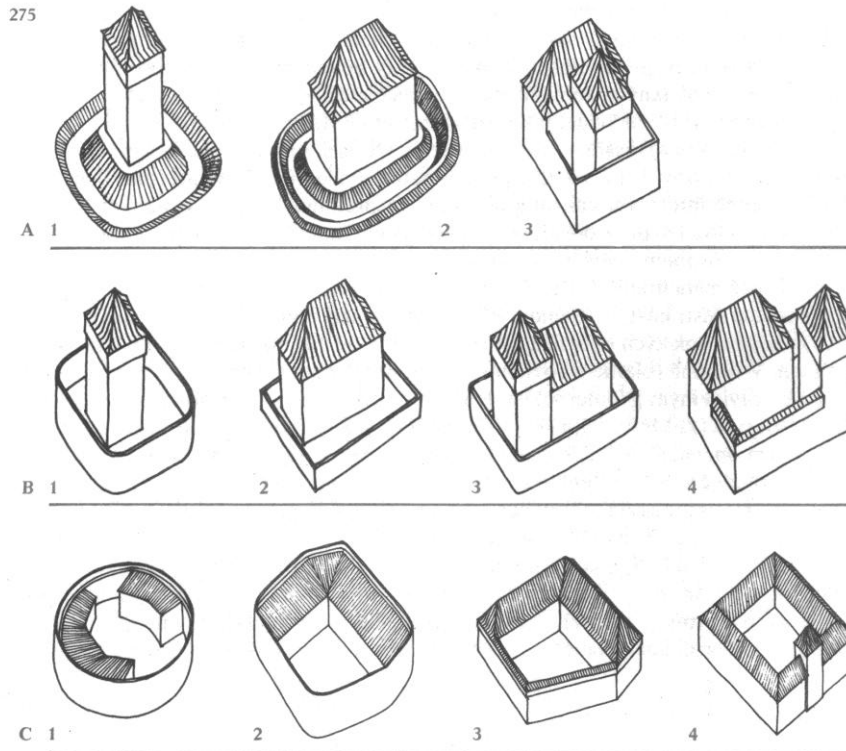
Leuchtenštejn. Pokus o hmotovou rekonstrukci (počátek 14. století).

Obrázek 44 Hrad Leuchtenstein s válcovou věží. Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.: Hradý Českého Slezska. Opava Brno 2000.

¹³ Soubor naprosto elementárních pojmů podává J. Herout. Herout, J.: Slabikář návštěvníků památek. Praha 1993.

¹⁴ Pavel Vařeka, Proměny středověkého domu. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí. I. 6. – 15. Století. Plzeň 2004.

275 Základní typy tvrzí (podle P. Chotěbora). A – věž (1), palác (2) a jejich kombinace (3) v izolované poloze. B – věž (1), palác (2) a jejich kombinace (3–4) v poloze obvodové zástavby. C – obvodová zástavba.

Obrázek 45: Typy českých tvrzí. Chotěbor, P. a kol.: Encyklopedie českých tvrzí.

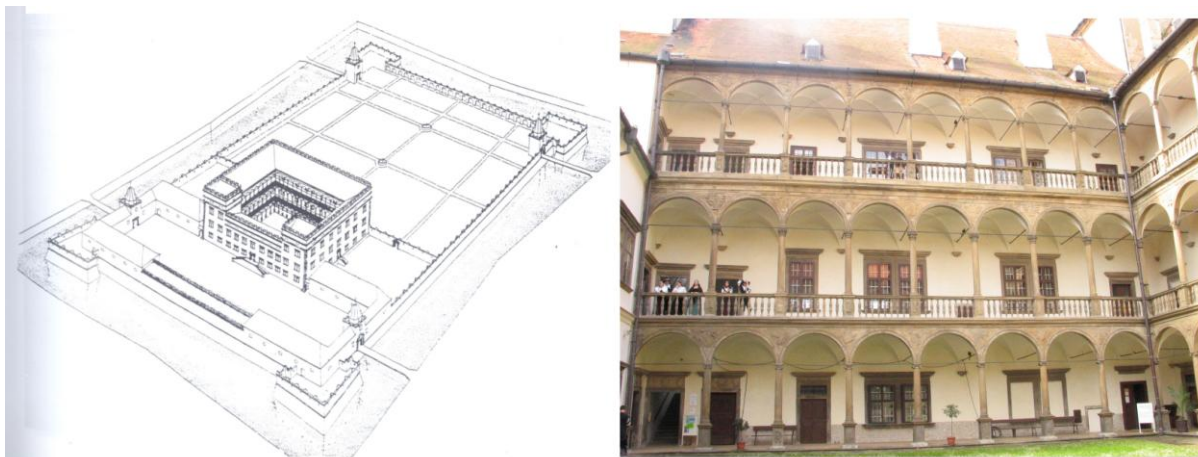
Velmi častým stavebním typem zůstávají v **gotice** u nás kostely, a to drobné kaple, menší jedno nebo vícelodní, podle zařazení v církevní správě farní nebo filiální, případně hřbitovní. Velkými kostely postavenými na půdorysu latinského kříže, s věncem kaplí okolo chóru a opěrným systémem odstupujícím od těla stavby jsou katedrály. Z fortifikací se u nás vyskytují **městská opevnění** (Hlučín, Nový Jičín ...) s věžemi a branami, dlouhodobě zkoumané a publikované¹⁵ **hrady**¹⁶ s obytnou věží, s bergfitem (útočištnou věží) nebo obvodovou zástavbou. Co do stavebního typu podobnými, ale kapacitně menšími fortifikacemi jsou **tvrze**¹⁷, od nichž se očekávalo, že odolají nájezdu lapků ne **zeměpanské** armádě. Šlechtické rezidence ve městech označujeme jako paláce. V mnoha našich městech se staví kamenné

¹⁵ Zvláště hrady poutají dlouhodobě pozornost badatelů, ale i nadšenců. Ke studiu nelze doporučit publikace Jiřího Tichánka a Jana P. Štěpánka. Obsahují zásadní nepřesnosti v terminologii a závěry mnohdy velmi se odchylovající od obecně přijímaných v dějinách architektury, památkové péči a souvisejících oborech. Podrobnější informace jsou v recenzích např. J. Juroka na knihu Šlechtická sídla na Novojičínsku ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín z roku 2007, T. Baletky na Fojtství na Novojičínsku ve Vlastivědném sborníku Novojičínska z roku 2013 a T. Baletky na Vodní mlýny na Novojičínsku v tomtéž periodiku.

¹⁶ Tomáš Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2009. Miroslav Plaček, Ilustrovaná encyklopedie Moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2001. Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.: Hrady Českého Slezska. Opava Brno 2000.

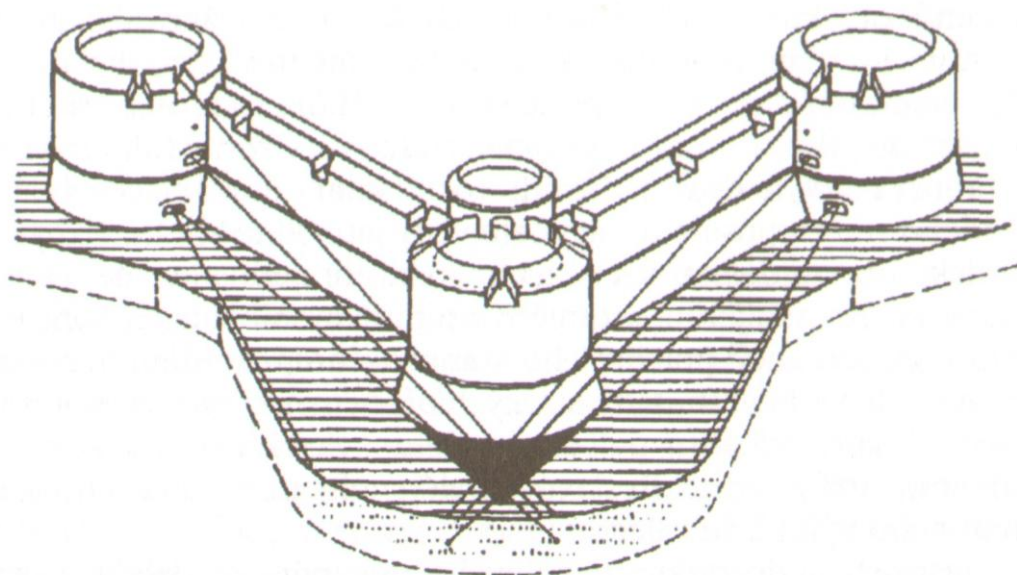
¹⁷ Martin Nodl (ed.): Encyklopedie českých tvrzí. Praha 1998 – 2005. Vladimír Nekuda – Josef Unger: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno 1981.

městské domy¹⁸, existují už i početnější **doklady vesnické zástavby** (zaniklá jihomoravská ves Konůvky¹⁹).

Obrázek 46 Zámek Bučovice, 1576-82, nádvoří pozdní renesance.

Renesance s sebou přináší nové stavební typy, jako jsou **zámky**²⁰, **letohrádky**, **vily**... k bydlení či krátkým pobytům šlechty. Některé zámky si v exteriéru podržely strohý charakter pevnosti, zatímco arkádové nádvoří a interiéry jsou již velmi zdobné. V oblasti fortifikací s32e z jižní Evropy šíří tzv. rondelový systém opevnění.²¹ Dále se staví městské a venkovské **kostely**, nyní již katolické i kostely dalších křesťanských konfesí. Kaple mohou být solitérní nebo součástí dalších staveb – například zámecké nebo špitální.

Schematická podoba rondelového opevnění s vyznačením směrů paleb a mrtvého prostoru před čelem rondelu (kresba V. Kupka).

Obrázek 47 schéma rondelové fortifikace. Převzato z publikace

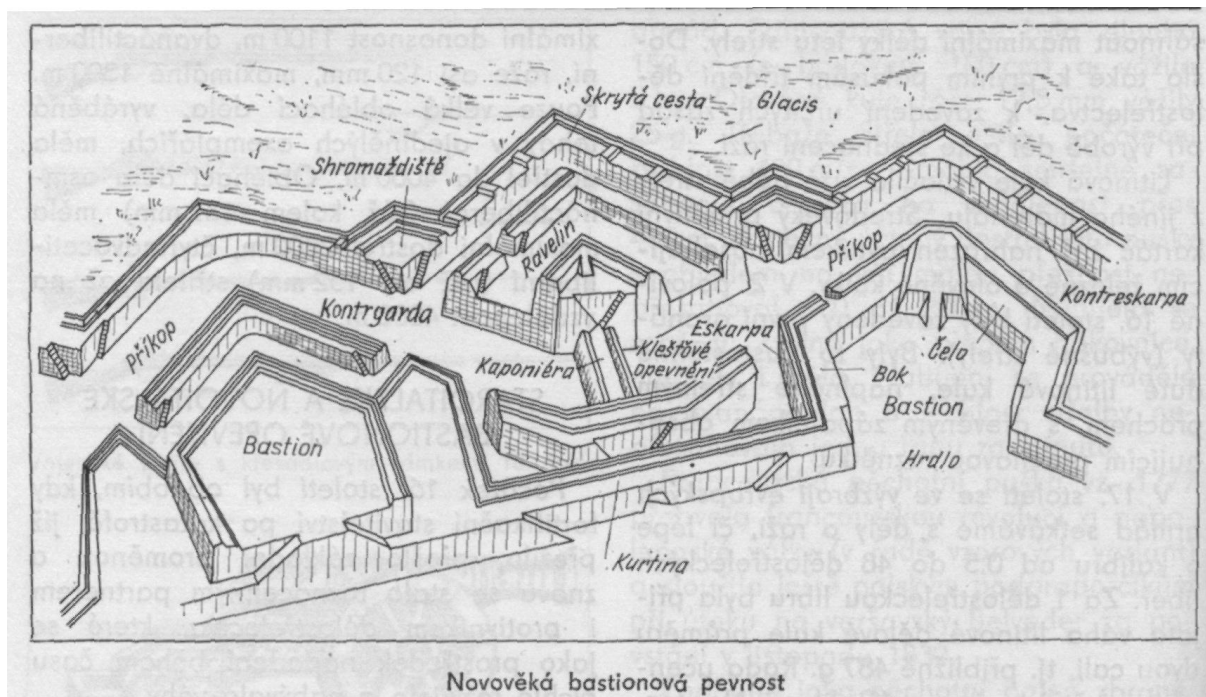
¹⁸ Poznání měšťanských domů aktuálně zahrnuje spíš výzkumy jednotlivých objektů, pro naše země souborný materiál dosud zpracován není, existují pouze z pasáže syntetických publikací Dějiny českého výtvarného umění a Dějiny Hmotné kultury.

¹⁹ Zdena Měchurová: Konůvky ve Ždánickém lese. Brno 1997.

²⁰ Pavel Vlček: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. Praha 2001.

²¹ Kolektiv autorů: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002.

Pro baroko jsou typické prostorné symetricky disponované zámky s rozlehlými parky. Zámek, ať už je šlechtickou rezidencí nebo nikoliv, doprovází obvykle vyčleněné prostory správy panství, v případě samostatně stojící budovy označované jako úřednický dům. Součástí zámeckých areálů pak bývají obvykle urbanisticky zapracované hospodářské dvory. Barokní fortifikace bývají prostorově náročné, nízké, užívá se bastionového systému, v 17. století se uplatňuje Vaubanův systém.

Obrázek 48 Novověká nástinová pevnost. Bochenek

Obrázek 49 Fulnek, katastrální mapa se záznamem kapucínského kláštera, jím spravovaného přilehlého poutního areálu Lorety, dále hřbitova s kaplí sv. Rocha a dnes již zaniklého hospodářského dvora. Rosová, R. – Augustinová, L.: Stavebně historický průzkum bývalého kapucínského kláštera ve Fulneku. Ostrava 2002.

V baroku se staví bohaté a zdobné kostely na tradičních půdorysech nebo jako výsledek fantazie architekta (Santiniho kostely...), kostely primárně určené pro

kazatelskou činnost (typ Vignolova kostela Il Gesú s průčelí od G. Della Porta). Stavějí se i prosté a strohé klášterní kostely žebavých řádů např. kapucínů. Baroko charakterizuje rozkvět poutí a budování poutních míst, jako jsou např. Lorety (Loretánský areál ve Fulneku). Při farních kostelích stávají obydlí faráře případně kaplanů a dalších zaměstnanců farnosti – fary, které v případě větších jednotek mívají zpravidla vlastní hospodářské zázemí nebo aspoň stodolu.

Obrázek 50 Fara v Dubanech, 1760. Foto Augustinová, 2008.

Ve městech se stavějí kromě již dříve budovaných objektů jako kostelů klášterů další prvky, které bychom dnes chápali jako objekty občanského vybavení, a to jsou například radnice (barokně dostavěná radnice v Moravské Ostravě), vězení (věznice v Odrách s barokním krovem), masné krámy...

19. století přináší celou řadu nových stavebních typů, jako je třeba pavlačový nájemní dům nebo plovárna, stavby občanského vybavení ve městě jako jsou divadla, muzea... Rozvojem techniky vzniká mnoho nových stavebních zadání.

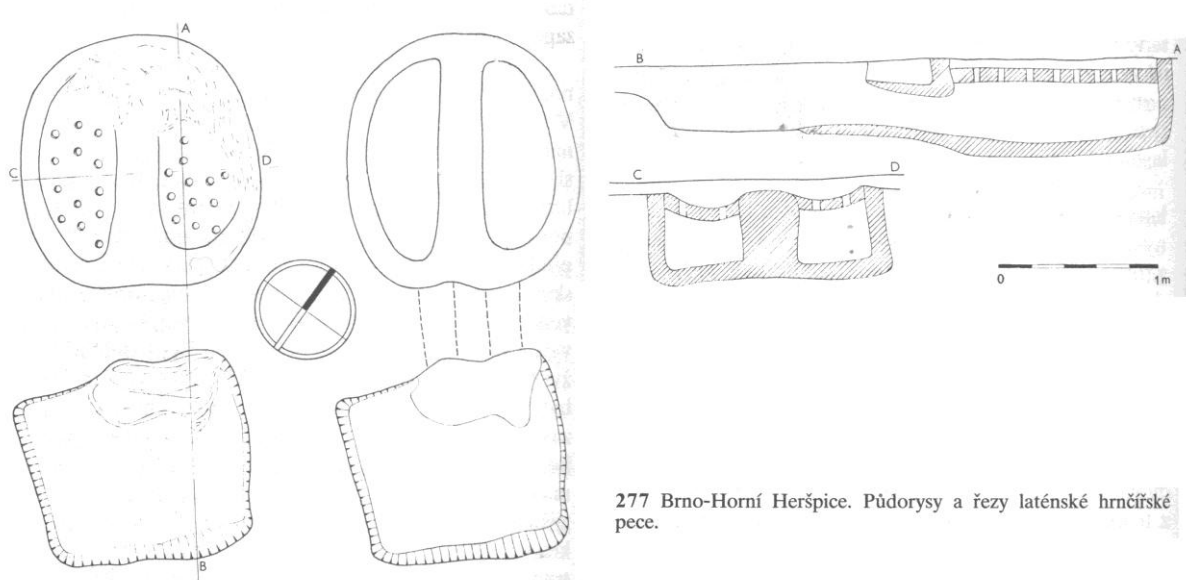
Literatura:

- [1] Dějiny hmotné kultury.
- [2] Durdík, T.: Encyklopedie českých hradů.
- [3] Herout, J.: Slabikář návštěvníků památek. Praha 1993.

3.2 TYPOLOGIE INDUSTRIÁLNÍCH PAMÁTEK

Technické památky jsou takové, které dokumentují výrobní činnosti a vývoj průmyslu, případně hospodářství obecně. Jde o velmi rozmanitou skupinu památek, dochovanou ve fragmentech již z pravěku (hutě...). Jde o nehomogenní skupinu památek, u níže se uplatňují různá třídění podle více hledisek. Dosud vydaný soupis technických památek je výběrový.²²

²² HLUŠIČKOVÁ, H.: *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2002 – 2004.

Obrázek 51 Pravěká hrnčířská pec. Pravěké dějiny Moravy

Lidské osídlení obecně doprovází řada provozů související se zemědělskou nebo potravinářskou výrobou. V každé vesnici existují stodoly a chlévy, mlýny.... U aristokratických sídel bývala soustředěna zemědělská a vlastně i řemeslná výroba do takzvaných hospodářských dvorů²³, jejichž součástí byly sýpky, chlévy pro hovězí dobytek, svince, ovčiny,... Na každém panství bývaly také pivovary, v mladší době palírny... Se stavební činností souvisely lomy, odkud se těžil kámen, hliníky pro těžbu hlíny a pece k pálení cihel, dále hamry, pily, tesařské a truhlářské dílny, nacházející se zase na každém panství.

Od středověku zaznamenáváme stavby související s dopravou. Z **historických mostů**²⁴ se v našem regionu dochovalo jen malé množství, Staré stezky měly spíš charakter lépe schůdných a sjízdných koridorů, z novověkých komunikací se markantněji vepsaly do terénu až tzv. císařské silnice budované v 18. A 19. Století. Existujícím doklady bývají spíš přestavěná ubytovací zařízení, jako zájezdní hostince.

Do konce středověku lze datovat i doklady rozsáhlých krajinných úprav, provedených s cílem zlepšit podmínky pro vodní hospodářství a vodní provozy. Byly hloubeny umělé vodoteče, tzv. **náhony**, které poháněly mlýny a jiné vodní provozy a napájely rybníky. Nejdelším náhonem v Poodří byla Oderská strouha (Mlýnka), písemnými prameny doložená v 15. Století.²⁵

Náhony přiváděly vodu v požadované síle a intenzitě na zařízení poháněná vodním kolem, využívaná v potravinářství i jiných odvětvích. Nejlépe jsou poznány vodní mlýny.²⁶ Vodní kolo pohánělo kromě mlýnů rovněž soukenické i koželužské valchy, pily a hamry.

²³ V regionu byly soupisy podchyceny zemědělské stavby v Poodří. Augustinková, L.: Moravská brána do Evropy. Soupis technických a zemědělských památek regionu Poodří. *Bartošovice 2011.*

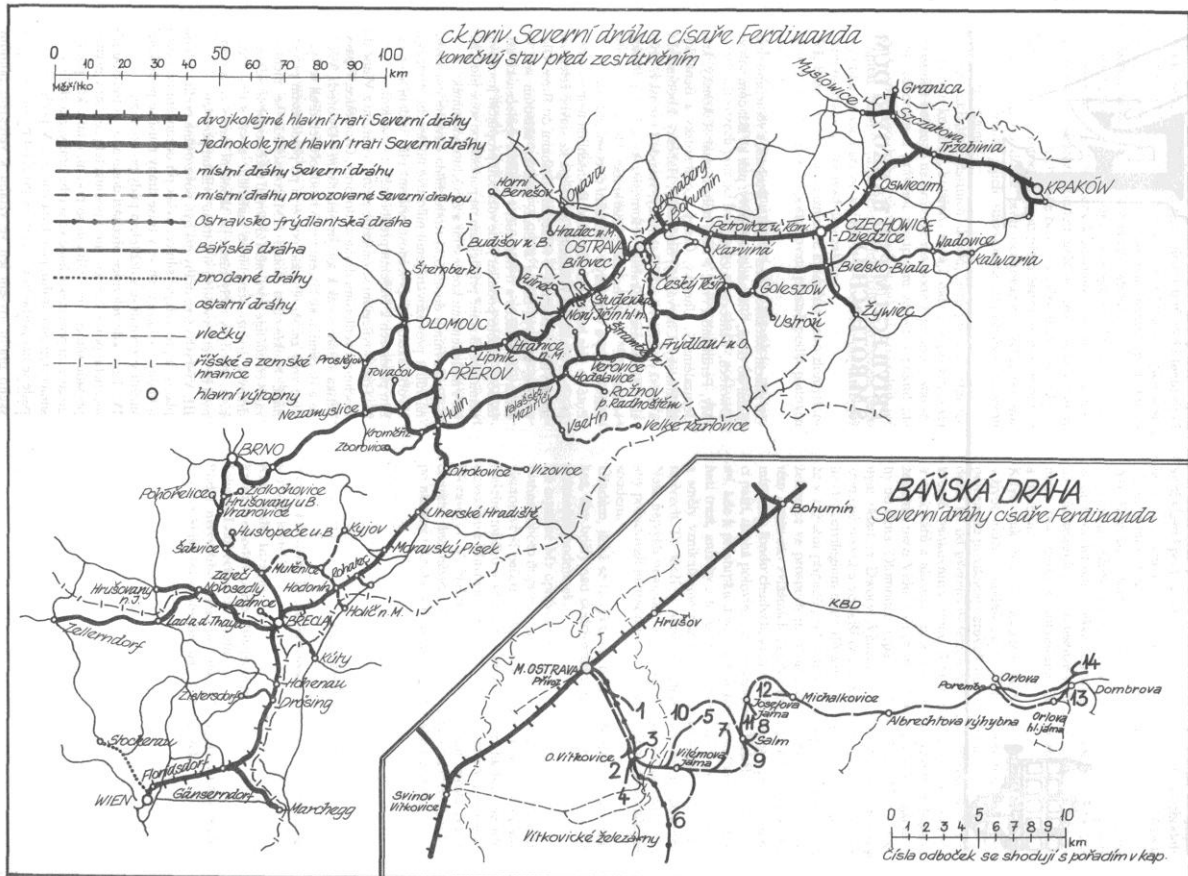
²⁴ Dušan Josef, Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1999.

²⁵ Radim Jarošek: Náhony na vodní mlýny jako součást krajiny Poodří. In: Augustinková, L. a kolektiv: Vodní mlýn Wesselsky v Loučkách nad Odrou. Loučky 2013, s. 8 – 13.

²⁶ Zařízení mlýnů a jejich technologický vývoj jsou popsány ve dvou navazujících publikacích. Luděk Štěpán – Magda Křivanová: Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách. Praha 2001. Luděk Štěpán, Radim Urbánek, Hana Klimešová: Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechch II. Praha 2008.

Teprve od konce 18. století s vývojem techniky vznikají nová zadání pro stavitelství, jako jsou hutě, továrny, doly, jejich správní budovy aj.

Ve 2. Polovině 18. Století bylo na Ostravsku objeveno uhlí a začalo se těžit pro potřeby průmyslu i pro individuální spotřebu při topení. V 19. A 20. Století charakterizuje naše území řada výstavba související s dolováním uhlí²⁷ a hutním průmyslem²⁸.

Obrázek 52 Severní dráha císaře Ferdinanda, 1906. Převzato z publikace 160 let severní dráhy císaře Ferdinanda.

Společně s rozvojem průmyslu vzrůstá potřeba dopravovat náklad i osoby na velké vzdálenosti. K liniové dopravní stavbě – samotné železnici patří i další stavby, jako jsou nádraží, zastávky, strážní domky. Naším regionem prochází železniční trasa z Vídně do Krakova, tzv. Severní dráha Ferdinandova,²⁹ do Ostravy dovedená v roce 1847.

²⁷ Matěj, M. – Klát, J. – Korbelařová, I.: *Kulturní památky Ostravsko – karvinského revíru. Ostrava 2009.*

²⁸ Miloš Matěj – Irena Korbelařová – Pavla Levá: *Nové Vítkovice 1876 – 1914. Ostrava*

²⁹ Borovcová, A.: *Kulturní dědictví severní dráhy císaře Ferdinanda. Ostrava 2012.*

Obrázek 53 Výpravní budova v Suchdole nad Odrou, foto, 2011.

4 SOUDOBÁ TVORBA V HISTORICKÉM PROSTŘEDÍ

Hovoříme-li o tématu soudobé architektury v historickém prostředí, máme zpravidla na mysli začlenění určitého architektonického objektu nebo objektů do stávajícího souboru staveb, urbanistického nebo přírodního prostředí.

Architekti si jsou dobře vědomi širokých možností tvorby v historické prostředí a podle svých schopností, povahových vlastností a ostatních vlivů tvoří svá díla. Člověk s klidnou až bojácnou povahou obvykle navrhne extravagantní dům a naopak silná dominující osobnost se jen nerada vzdává možnosti výstředního návrhu.

Aby se společnost bránila krajním možnostem řešení, zřídila si různé způsoby obrany. Jsou jimi především vzdělávání, výchova a státní úřady, ve kterých opět pracují lidé odvážní, konzervativní, váhaví a jiní. Je tedy zřejmé, že podoba každého konkrétního díla je závislá především na skladbě povah a profesionálních schopností všech zúčastněných.

Nesmírně důležitým faktorem jsou „diváci“, což jsou obyvatelé daného města. Unést tíhu veřejného mínění bývá často obtížné a někdy je následkem polovičaté řešení. Zde se nejvíce projevuje rozdíl mezi *velkým* a *malým* městem. To co bude akceptováno v Londýně, rozhodně nepřijme Bruntál. Na druhé straně je třeba uvést, že ve velkoměstech sice dojde k realizaci zajímavých projektů, ale veřejná diskuze je nakonec mnohonásobně silnější.

Na jedné ze svých cest v Londýně jsem se ptala jednoho úctyhodného sira na informaci. Stáli jsme právě vedle pojišťovny Loyd's a jeho reakce, když zjistil, že jsem cizinka, byla překvapivá. Okamžitě se mně zeptal: „Co říkáte tady na ten dům?“ a aniž by čekal na mou odpověď, vykřikl: „Hrozná, že?“. Velmi se rozohnil a já jsem raději náš rozhovor ukončila.

Architekt jde vždycky se svou kůží na trh a všichni, kdo s ním spolupracují, na tom nejsou o mnoho lépe. Právě proto je naprosto nezbytné, aby se informovanost o této problematice výrazně zlepšila. Aby vynikající ukázky byly často publikovány s patřičným komentářem, neboť jedině tak máme možnost ovlivnit veřejné podvědomí a profesionální růst odborníků.

Obrázek 54 začlenění budovy pojišťovny Loyd's v Londýně, Richard Rogers partnership, foto Peřínková M.

Na základě perfektních historických znalostí a dokonalého přehledu o současných trendech dokáže architekt přesvědčivě obhájit svou vizi. Musí si za ní stát nejméně třikrát, za prvé před úřady, za druhé před veřejností a za třetí především sám před sebou.

Města jsou úžasným pulsujícím shromaždištěm lidí. Odedávna lidé z praktických a sociálních důvodů tíhli ke společnému soužití. Po celá tisíciletí se vyvíjely formy společného soužití až k dnešní podobě. Velké množství obyvatel žije ve městech a jejich blízkém okolí. Města zajišťují většinu životních potřeb svých obyvatel nebo se o to alespoň většina z nich snaží.

Prvním nejzákladnějším požadavkem, který lidé od měst očekávají, jsou pracovní příležitosti. Zejména dnes s obavami pozorujeme, jak katastrofální vliv na rozvoj města může mít krach stěžejních výrobních podniků. Aglomerace, která není schopna nabídnout pracovní příležitosti svým obyvatelům, je odsouzena k zániku. Česko je země s velkou hustotou osídlení a je pro nás nepředstavitelné, že bychom prostě zrušili nějakou sídelní lokalitu. Máme většinou velmi silné citové vazby k místům, kde jsme vyrostli, studovali atd. Měli bychom to chápat jako kladný povahový rys, protože identifikace se svým okolím naplňuje člověka klidem, pohodou a pocitem jistoty. Každý z nás touží mít své kořeny, vědět, odkud pochází a kde žili jeho předkové. Je pravdou, že dnešní doba vyžaduje lidi přizpůsobivé, ochotné odpoutat se od svých vazeb a nelpících na tradičních řešeních. Také ale vyžaduje lidi duševně vyrovnané, sebevědomé, s přirozenou dávkou inteligence a tolerance. Takový člověk může vyrůst jedině ve stabilním prostředí, které mu nabízí dostatek podnětů k jeho vývoji. Základním stavebním kamenem je samozřejmě rodina, ale hned potom následuje nejbližší okolí – dům, ulice, město.

Ekonomická prosperita města má zřejmě nejdůležitější vliv na novou architekturu. Hospodářský růst města umožňuje investovat do státních i soukromých budov, veřejných prostranství, dopravy apod.

Právě v historicky cenných městech musíme být velmi opatrní s umístěním průmyslových zón. Jistě, téměř vždy jsou umístěny na periferiích, ale z větších odstupů mohou narušit siluetu města a zničit tak léty zažitý obraz. Oponenti mohou namítat, že tento obraz je zažitý pouze pro tuto generaci a ne pro generace další. Nezbyvá nám než pozorně posoudit každou situaci individuálně, mimo jiné také proto, že ve městě prostě práce být musí.

Mají-li lidé pracovat, potřebují také bydlet. Ve společnosti se vždy vyskytují sociální skupiny mající především z ekonomických důvodů různé požadavky na bydlení. Všem musí být vyhověno, má-li společnost fungovat. Je nutné však dobře zvážit urbanistickou formu dané lokality.

Ve středověku byly jednotlivé části měst jasně sociálně rozdělené. Nebylo pochyb o tom, která sociální skupina obývá určitou část. Sídla panovníka, církve, patricijů, řemeslníků a městské chudiny dohromady vytvářela jasný obraz společenské hierarchie, jehož prostřednictvím si každý jednatel mohl a musel připomenout svou vlastní společenskou situovanost.³⁰ [1] Také 19. století řešilo tuto otázku stejně.

Teprve komunistický režim se pokusil nivelizovat společnost včetně všech jejích potřeb. Nemůžeme popřít, že se mu to v určitém pohledu na nějakou dobu podařilo, a to zejména v otázce bydlení. Dnes mnohými zatracovaná panelová sídliště mají

³⁰ Halík P., Kratochvíl P. - Nový O., *Architektura a město*, Vydala Academia, Praha 1996, s. 83.

však také své přednosti a je velmi mnoho lidí, kteří zde šťastně prožívají svůj život. Je několik aspektů způsobujících tato negativní hodnocení.

Především jsou to mnohopodlažní domy, kde je nadměrně velká koncentrace obyvatel. Takovéto celky nedokáží udržet v čistotě a provozu své komunikační prostory a obrovská anonymita je živnou půdou pro vandalismus všeho druhu.

Nevhodně unifikované bytové dispozice neumožňují dostatečně bohatou nabídku pro širokou diferenciaci potřeb nájemníků. V převážné většině se stavěly byty 3+1 a ty rozhodně nemohou vyhovět široké skladbě obyvatel.

Služby jsou obvykle situovány do středisek nemajících většinou správné dispozice vyhovující stávajícím požadavkům.

Prostory mezi objekty jsou obvykle zanedbávány a neslouží k rekreaci, takže obyvatelé mají tendenci vyjíždět do přírody za město.

Situace se za posledních deset let výrazně změnila a diverzifikace společnosti má vliv na urbanistickou skladbu města. Začíná se objevovat především problém výrazné sociální segregace, vylidnění center měst a vznik zón určených pouze pro administrativní činnost. My dnes již víme, že toto jsou negativní trendy mající za následek zvýšenou kriminalitu a odcizení.

Po práci je potřeba relaxovat a to nejenom o víkendech, kdy se můžeme vydat třeba někam dál. Již v 19. století, kdy dochází k velkému přelidňování měst, si mnozí začali uvědomovat, jak nesmírnou úlohu v lidském životě hraje příroda. Poměrně záhy se začaly zakládat parky a hledaly se další možnosti rekreačních zón. Aby se „plíce města“ dostaly co nejbližší městu, byly často zbourány hradby. Dalším místem majícím vynikající účinek na lidskou psychiku jsou nábřeží řek, která byla za tímto účelem upravována.

Obnovený zájem o tradiční urbanistické formy se škálou rušných a klidnějších veřejných prostorů náměstí a ulic, s poloveřejným vnitroblokem apod. je jednou z cest k obnově městského prostoru jako místa mezilidských kontaktů. Patří sem ale i snahy zvýraznit svébytný charakter jednotlivých čtvrtí, který je též jedním z předpokladů pocitu vnitřní sounáležitosti jejich obyvatel. Důležité jsou i funkční předpoklady, zejména vhodné promísení obytných, obslužných, ale i pracovních zařízení. Čistě monofunkční prostředí je totiž většinou prožíváno jako sociálně irelevantní.³¹[2]

V historických městech se problematika začlenění novostaveb objevovala už nedlouho po jejich založení. Každá dějinná epocha se s touto situací vyrovnávala po svém. V podstatě ale můžeme říct, že pokud proces výstavby probíhal průběžně, nebyl zdrojem silných konfliktů. Žádná tvorba předcházejících období neměla tendenci vracet se zpět.

Teprve krize architektury v 19. století spolu s nástupem průmyslové revoluce a převratných společenských změn začala skutečně výrazně nastolovat tento konflikt. Dalším důležitým obdobím byla doba po 2. světové válce. Zatímco v ostatních evropských státech probíhala záchrana toho, co vůbec zbylo, u nás jsme svědky jiného pohledu. Se ztrátou soukromého vlastnictví dochází k zanedbávání

³¹ Halík P. - Kratochvíl P. - Nový O., Architektura a město, Vydala Academia, Praha 1996, s. 84

historických center a tím k jejich chátrání. Pozitivní na tom je fakt, že se spousta zachovalých historických objektů dočkala dneška v málo změněné podobě.

V důsledku těchto postupů máme dnes nemnoho zkušeností s tvorbou v historickém prostředí. Nejde ani tak o schopnosti architektů a historiků, jako spíše o rozdělení jejich vzájemných kompetencí. Často můžeme totiž polemizovat o tom, kdo je skutečným autorem, zda architekt nebo památkář.

Konečně jsme se dočkali toho, že s majetkoprávními změnami dochází postupně k obnově našich historických měst. Noví majitelé chtějí mít krásné domy a také chtějí, aby jim jejich majetek přinesl co největší zisk. Je to celkem logický požadavek, který se často bohužel dostává do konfliktu se společenskými zájmy. Již jsme se zmiňovali o přeměně bytových prostor na lukrativnější nebytové. Nátlak investorů v tomto bodě je obrovský a nezbyvá nám než doufat, že zodpovědní pracovníci mu odolají. Jinak můžeme očekávat přeměnu center v lokalitu obývanou pouze v průběhu pracovní doby a v noci hlídanou početnou ochrankou. V takovém místě nemohou prosperovat obchody, restaurace a ani žádné další služby. Je sice pravda, že v zimě po sedmé hodině večerní pulsuje život málokde, ale přítomnost byt' jen skrytého lidského faktoru zajišťuje určitý stupeň bezpečnosti. Od jara do podzimu si lidé najdou chvíli na společenské setkání v zahradních restauracích. Za teplých večerů se tato činnost protáhne do pozdních nočních hodin a je tak zajištěna větší míra bezpečnosti. Svou oblíbenou zahrádku, hospůdku či obchůdek máme obvykle blízko svého domu a proto je tak důležité, aby v centrech byly také bytové domy.

Mění se infrastruktura obchodní sítě a tím dochází k novým dispozičním požadavkům u objektů. Obchodní domy, nákupní střediska, autosalony, různá předváděcí centra atp., ti všichni vyžadují pro svou činnost velkoplošné objekty. Kde je vzít v historickém jádru? V době, kdy byla nově zakládána středověká města, vládla architektuře gotika a podíváme-li se na barokní domy, žádný z nich nemá skeletový konstrukční systém. Tady právě dochází k opravdové tragedii u památkově cenných objektů. Hojně se totiž rozšiřuje zruďný systém přestavby objektů tzv. „fasádismus“. Uliční fasáda slouží jenom jako kulisa, za kterou se odehrává něco, co s ní nemá vůbec nic společného. Nepředstavitelná faleš negující vše, co původní stavitel zamýšlel.

Musíme rozlišovat dvě technická řešení. To první je, když stávající fasáda nadále plní svou funkci, a to druhé, když je hned za ní postavena jiná stěna. Změna s funkčním využitím čelní stěny je v podstatě v některých případech přijatelná.

Nejlepší možností, optimální pro záchranu památky, je nepřerušovaná kontinuita nejen její hmotné substance, ale i původního účelu.³² [3]

³² Baše Miroslav, Blok architektů a výtvarníků, Soudobá architektura v historickém prostředí (Sborník referátů ze dvou konferencí), vydala ABF Nadace pro rozvoj architektury a stavitelství, nakladatelství ARCH, václavské nám. 31, 111 21 Praha 1, vydání první, Praha 1994, s. 20.

Obrázek 55 statické zajištění fasády při znovuvýstavbě všech ostatních konstrukcí, Frankfurt nad Mohanem, foto Peřinková M

Na vztah soudobé architektonické tvorby k historickému prostředí a dochovaným hodnotám by však zřejmě bylo žádoucí nahlížet též z jiného úhlu. Celé dějiny architektury totiž dosvědčují, že jedinou opravdovou zárukou uchování a přežití naprosté většiny historického architektonického dědictví minulosti není ani tak přísnost památkové ochrany, ale především to, že je budou dnešní a budoucí lidé opravdu potřebovat a užívat – ať už fyzicky nebo duchovně. Jen nemnoha historickým stavbám a ještě menšímu počtu stavebních a urbanistických souborů lze zaručit další existenci bez jakéhokoliv účelu – pokud to nejsou jen romantické zříceniny.³³[4]

Nemůžeme ale pouze pranýřovat jednotlivé alternativy úprav. To by bylo příliš snadné. Potřebujeme hledat všechny možnosti využití vhodné pro dané dispozice, a pak musíme udělat vše proto, abychom je tam dostali a udrželi.

Pokud se nám totiž toto nepodaří zajistit a chceme památky uchovat, nezbyvá nám, než je zakonzervovat a udělat z lokality skanzen. Tento způsob řešení rozhodně nebude úspěšný. Finanční soběstačnosti nebude dosaženo ani při plné návštěvnosti, které se nám stejně nepodaří dosáhnout. Není hospodářsky tak silná země, jež by si mohla dovolit tolik neprosperujících podniků.

Hledání nových funkcí není ale jednoduchý úkol. V současné situaci můžeme bohužel sledovat spíše úbytek jednotlivých možností. S rostoucí globalizací ekonomiky mají drobné podniky a obchody na trhu velmi obtížnou pozici. Potravinářské zboží nemá šanci konkurovat cenově výhodnější nabídce supermarketů.

Uspěť může zboží, jehož filozofie prodeje je v jedinečnosti. Neboť chceme-li si koupit něco, co si nekupujeme každý den, co nám má přinést výjimečné potěšení a radost, nemůžeme si ho koupit tam, kde každý pátek odvážíme vozík plný potravin. Je to určitý rituál, který by se měl odehrávat v krásném a nezvyklém prostředí, a který je vhodné také třeba oslavit v blízké krásné kavárně.

³³ Hrůza Jiří, Blok architektů a výtvarníků, Soudobá architektura v historickém prostředí (Sborník referátů ze dvou konferencí), vydala ABF Nadace pro rozvoj architektury a stavitelství, nakladatelství ARCH, Václavské nám. 31, 111 21 Praha 1, vydání první, Praha 1994, s. 5.

Jedině v hospodářsky dobře prosperujícím městě je dostatek kupní síly zajišťující životaschopnost podniků s nadstandardní a tedy dražší nabídkou služeb.

Není možné od architektů očekávat striktní odmítání zakázek, které jsou tvořeny pod tlakem úřadů a investora. Co však můžeme, či dokonce musíme udělat, je důkladné studium tohoto problému s jeho následnou analýzou. Jenom to by bylo ovšem málo, neboť jediné průběžná a soustavná informovanost laické i odborné veřejnosti může přinést kýžené výsledky. Zejména ukázky kvalitních realizací mohou napomoci k myšlenkovému posunu konzervativní části veřejnosti. Obecné mínění totiž silně ovlivňuje rozhodování zodpovědných činitelů, a to zejména v malém městě. Široká veřejnost má dnes sice větší přehled o světové architektuře, než tomu bylo dříve, ale odborný komentář může získat jediné v odpovídajících publikacích.

Starožitnosti se nám líbí mimo jiné také proto, že jsou úplně jiné než věci, jaké je známe dnes. Jsou zajímavé použitím jiného materiálu a dokonalým řemeslným zpracováním.

Podobné pocity máme, díváme-li se na starou architekturu. Ve své fantazii však můžeme jít v historii mnohem dál. Uvědomujeme si, co všechno ten dům už zažil, co musel vydržet. Máme k němu respekt a také je nám jasné, že nejspíš toho uvidí mnohem víc než my, protože je tady snad navěky. Pochopíme, jak krátkou chvíli jsme tady, jak je naše trvání zde zanedbatelné oproti jeho bytí. Nutí nás to k pokoře a úctě. Toto jsou dvě krásné vlastnosti, které nás činí šťastnými a ohleduplnými. Dejme šanci také dalším generacím, ať mohou prožít podobně bohaté pocity.

Poměrně jasný je smysl památek jako dokumentů uměleckého vývoje. Historická města jsou nejrozsáhlejší veřejně přístupnou „galerií“ vynikajících uměleckých děl dávných architektů a výtvarníků, jsou uměleckým bohatstvím, které jsme zdělili. Estetický prožitek, který nabízí, sice ve svém každodenním životě, vždy nevnímáme. Tato díla však i svou tichou přítomností formují a kultivují náš cit pro kvality lidského světa. Je samozřejmě především úkolem historiků umění odhalovat a posuzovat uměleckou hodnotu jednotlivých staveb a souborů a stanovit míru respektu, který tyto hodnoty vyžadují. Příznačný posun dnes spočívá v rozšíření pozitivního zájmu o architektonická díla 19. století i minulosti zcela nedávné, mezi nimiž objevujeme výjimečné a dříve přehlížené umělecké počiny. Historicko-dokumentární hodnotu však mají i ty stavby, které sice nevynikají uměleckou originalitou, přesto však i ony jsou výmluvným dokladem duchovního i praktického světa dřívějších generací. Často (zejména u měšťanské zástavby 19. století) nesou i jistý stavebně řemeslný standard, v novější době většinou nedosažitelný. Hodnota těchto staveb roste s jejich zvyšující se relativní vzácností, danou tím, že díky poválečné expanzi měst se jejich kvantitativní podíl na celkové zástavbě rapidně snížil.³⁴ [5]

Když dnes hovoříme o historických městech, máme na mysli především jejich historická jádra, která jsou hlavními nositeli jejich identity a individuality. Vyvíjela se totiž po celá staletí, a protože přenos informací byl tehdy velmi pomalý, udržela si každá architektura svůj regionální charakter.

Zásadním zlomem ve vývoji městských center byl ničivý průběh 2. světové války, kdy řada měst byla z velké části zničena. Tyto škody byly pochopitelně nenahraditelné a řešení nápravy bylo různé. Původní atmosféra v takto postižených měst byla zpravidla nenávratně ztracena.

³⁴ Halík P., Kratochvíl P., Nový O., *Architektura a město*, Vydala Academia, Praha 1996, s. 162.

Po 2. světové válce nastal obrovský rozvoj telekomunikací a informatiky vůbec, což má za následek rostoucí mezinárodní integraci společnosti. Tento trend se promítá do všech oblastí dnešního života. Dokonce i tak tradicionalistické země jakými je například Japonsko, zaznamenávají obrovské změny ve společnosti. Ve většině technických oborů vnímáme tyto změny pozitivně. V umění, v architektuře, v módě a v kultuře vůbec si však všímáme také negativních stránek nivelizačních tendencí.

My si však musíme přiznat, že nás zasáhla informační vlna teprve před deseti lety. Do té doby jsme si mohli předávat zkušenosti pouze ve „východním bloku“, a to taky nebylo to pravé řešení. Snaha o zvýšení produktivity stavebnictví vedla ke vzniku monopolních podniků a výsledek je dnes zřejmý, v celé republice máme téměř totožné panelové objekty. Toto období bylo velmi výstižně nazváno „panelákovou dietou“.³⁵ [6]

Po roce 1989 jsme svědky opačného extrému. Se vznikem mnoha menších stavebních firem ochotných podílet se na atypických realizacích vidíme výstavbu jakýchkoliv objektů, hlavně když nejsou hranaté s nečleněnými okny. Mnoho realizací je opravdu ohromujících a potrvá ještě mnoho let, než se společnost uklidní a najde si svůj vlastní názor, bohužel následky tohoto období ponesou ještě dlouho další generace v narušené harmonii měst, obcí a krajiny.

Ve 20. století jsme byli svědky hledání nových forem urbanismu a architektury. Některé se uplatnily ve výrobní sféře, dopravě a především v obchodě. V oblasti bydlení a běžného života však zkušenosti ukázaly nevhodnost přílišné koncentrace obyvatel, rozvolnění urbanistických systémů a kosmopolitní architektury vůbec.

Klasické město se svým srozumitelným urbanismem, siluetou a tradičním měřítkem zástavby nám zachovalo své nenahraditelné kvality.

5 HISTORICKÁ A ANALYTICKÁ ZÁKLADNA

5.1 Teoretická analýza

Norský historik a teoretik architektury Christian Norbert - Schulz dokončil v roce 1979 knihu „GENIUS LOCI“. Předcházely jí podobné knihy Kevina Lynche „Obraz města“ a Jane Jacobsové „Smrt a život amerických velkoměst“. Schulzova publikace však místo obvykle jen všeobecných o géniu loci nabídla hlubokou teoretickou analýzu toho, v čem spočívá jedinečnost určitého místa a jakými architektonickými a urbanistickými prostředky je a může být vyjadřována.

Společnost již začala pociťovat důsledky globalizace architektury a umělecké tvorby vůbec. Jednotlivé oblasti ztrácejí svůj nezaměnitelný kolorit a atmosféru. Snižuje se tak schopnost lidí ztotožnit se s právě tím prostředím, ve kterém žijí. Časem by totiž na první pohled mohlo být nepodstatné, kde se právě vyskytujeme. Lidská mentalita ale touží po pocitu zakořenění. Nedostává-li se lidem této potřeby,

³⁵ Matoušková Kamila, Blok architektů a výtvarníků, Soudobá architektura v historickém prostředí (Sborník referátů ze dvou konferencí), vydala ABF Nadace pro rozvoj architektury a stavitelství, nakladatelství ARCH, Václavské nám. 31, 111 21 Praha 1, vydání první, Praha 1994, s. 38.

jsou zmatení a neklidní, což vede k psychickým poruchám. Následné odcizení a pocit prázdnoty zapříčiňuje lhostejnost a růst kriminality.

Do určité míry se jistého stupně internacionality tvorby nevyhneme. Je však důležité, abychom znali negativní aspekty, uměli je analyzovat a pak se nám jistě podaří najít vhodné nástroje vedoucí k smysluplnému rozvoji našich měst.

Autor v předmluvě píše: „Tato kniha je pokračováním mých teoretických prací *Intence v architektuře* (1963) a *Existence, prostor a architektura* (1971). Navazuje také na mou historickou studii *Význam v evropské architektuře* (1975). Všechny tyto práce spojuje shodný názor, že architektura je prostředkem, který člověku poskytuje „existenciální oporu“. Mým základním záměrem je proto zkoumat spíše *psychické* působení architektury než její stránky praktické, i když samozřejmě připouštím, že mezi oběma aspekty existuje vzájemný vztah. V *Intencích v architektuře* byla také praktická, „funkční“ dimenze probírána jako součást celkového systému. Kniha však zároveň zdůrazňovala, že „prostředí ovlivňuje lidské bytí a z toho vyplývá, že účel architektury překračuje definici, kterou jí dal raný funkcionalismus“. Do knihy jsem proto zahrnul hlubší prostor vnímání a symbolizace a zdůraznil jsem, že člověk nemůže získat oporu pro svou existenci jen prostřednictvím vědeckého poznání. Člověk potřebuje *symbols*, tj. umělecká díla, která „reprezentují životní situace“. Pojetí uměleckého díla jako „konkretizace“ životní situace zachovává i tato kniha. Jednou ze základních potřeb člověka je zakoušet svou životní situaci jako významuplnou a účelem uměleckého díla je „nést“ a předávat významy. Také pojem významu byl použit již v *Intencích v architektuře*. Tato starší kniha se snažila pochopit architekturu v *konkrétních* „architektonických“ kategoriích a tento cíl pokládám za zvlášť důležitý. Ti, kteří dnes při diskuzích o architektuře mluví o všem možném kolem, způsobili již příliš mnoho zmatků! Moje spisy proto vyjadřují *víru* v architekturu. Nemyslím si, že architektura - ať lidová či monumentální - je přepychem nebo snad něčím, co má „udělat dojem“. Neexistují odlišné druhy architektury, ale jen různé situace, které vyjadřují různá řešení tak, aby byly uspokojeny fyzické i psychické potřeby člověka.“³⁶ [7]

V knize *Existence, prostor, architektura* zavádí Schulz pojem *existenciální prostor*. Dochází totiž k závěru, že tímto termínem dostatečně vystihne vztah mezi člověkem a jeho prostředím. Sám autor uvádí, že vychází z práce Heidegera, u něhož si hlavně cení vyjádření pojmu *bydlení*. Bydlení - v existenciálním smyslu - je účelem architektury. Má - li člověk bydlet, musí se *orientovat* a *identifikovat* v daném prostředí. Své prostředí musí vnímat jako významuplné.

V „Géniu loci“ se Schulz rozhodl konkretizovat existenciální prostor pomocí kategorie *místa*. Nejdříve popisuje místo obecně, a sice z pohledu *fenomenologie místa, struktury místa a ducha místa*. Dále se podle tohoto schématu zabývá *přírodním místem a umělým místem*. Tato teoretická východiska posléze aplikuje na třech významných městech - Praze, Chartúmu a Římě.

Můžeme říci, že každá událost má vztah k nějakému konkrétnímu místu. Když si jej vybavíme, nutně dospějeme k jeho charakteru či atmosféře. Uvědomíme si věci, jež mají hmotnou substanci, tvar, texturu, barvu.

Vnějšek obsahuje přírodní i umělé složky. Vnitřek autor popisuje jako dům, jehož středem je stůl, u něhož se scházejí lidé. Bydlet v domě znamená obývat svět.

³⁶ Norberg - Schulz Ch., GENIUS LOCI, Vydal Odeon, Praha 1994, vydání první, s. 5.

Krajina a sídlo jsou kategorie popisující strukturu místa a analyzujeme je pomocí kategorií *prostoru a charakteru*. Zatímco *prostor* označuje trojrozměrnou organizaci prvků, které vytvářejí místo, *charakter* označuje celkovou atmosféru, která je nejobecnější vlastností každého z místa.³⁷[8]

Máme-li popsat vztah mezi místem a krajinou, můžeme hovořit o *figuře a pozadí*. Každá uzavřenost se projevuje jako figura ve vztahu k rozlehlému pozadí. Důležitými vlastnostmi konkrétního prostoru jsou *centrovanost, směr a rytmus*. Hranicemi architektonického prostoru jsou *podlaha, stěna a strop*. Hranice krajiny jsou strukturálně podobné a patří k nim *půda, horizont a nebe*.

Struktura místa je proměnlivá, avšak jeho *genius loci* zůstává.

Stabilitas loci je nezbytnou podmínkou lidského života.

Strukturou místa se velmi pěkně zabývá Pavel Halík v knize „Architektura a město“, kde zavádí pojem *urbanistická scéna*. Pro obdobnou analýzu stejné problematiky zavádí poněkud jiné označení. Pojem scény pochází z divadelního světa (což znamená určené k divání), a téměř vždy obsahuje estetickou dimenzi. Přírodní scénu označuje jako *danou skutečnost* a umělé prostředí nazývá *stavěným*.

Urbanistická scéna je sice lidským výtvozem, ale může být vnímána a prožívána oběma zmíněnými způsoby: může se na jedné straně jevit jako umělecké dílo využívající záměrně prostorových a architektonických prostředků k dosažení cíleného účinku, anebo se nám zase může jevit jako „přírodní situace“, „rostlá“ městská krajina, která po dlouhý čas, trvajících řadu staletí i celá tisíciletí (řada měst západní Evropy je římského původu) postupně formovala do přítomné podoby.³⁸[9]

Důležitou myšlenku autor uvádí v odstavci věnovaném *jevové stránce* urbanistické scény. Vazby obyvatel k místu jsou rozmanité. Jestliže se zabýváme urbanistickou scénou, máme na mysli téměř výhradně její jevovou stránku, vyžadující od nás jistý pozorovatelský odstup, jisté zaujetí a soustředění na ni samu. Zaujetí, jaké lze očekávat od zasvěceného kulturního turisty, ne však vždy od obyvatel spjatých se svým prostředím každodenním praktickým životem. Ti vnímají scénické kvality svého urbanistického prostředí spíše jen okrajově, anebo při výjimečných příležitostech, což však vůbec neznamená, že by pro ně neměly smysl a hodnotu. Porozumět urbanistické scénografii žádá jistou zkušenost: zkušenost kulturně historickou, umožňující její četbu z hlediska jejích významů, zkušenost z jiných měst, znalost jejich rozmanitých charakterů, umožňující porovnání a hodnocení jedinečných kvalit určitého jednotlivého městského prostředí.³⁹[10]

Jestliže člověk bydlí, je umístěn v prostoru a zároveň je vystaven určitému charakteru prostředí. Ony dvě psychické funkce, jež jsou do tohoto procesu zapojeny, můžeme označit jako *orientaci a identifikaci*. Aby člověk našel oporu pro svou existenci, musí být schopen se orientovat, musí vědět, KDE je. Ale také se musí identifikovat se svým prostředím, tj. musí vědět, JAKÉ je určité místo. V našem kontextu „identifikovat se“ znamená „spřátelit se“ s určitým prostředím.⁴⁰[11]

³⁷ Norberg - Schulz Ch., GENIUS LOCI, Vydal Odeon, Praha 1994, vydání první, s. 8.

³⁸ Halík P. - Kratochvíl P. - Nový O., Architektura a město, Vydala Academia, Praha 1996, s. 9.

³⁹ Halík P. - Kratochvíl P. - Nový O., Architektura a město, Vydala Academia, Praha 1996, s. 10.

⁴⁰ Norberg - Schulz Ch., GENIUS LOCI, Vydal Odeon, Praha 1994, vydání první, s. 18.

5.2 Pohledy do jednotlivých historických etap

Kdysi v dávných dobách bývalo zakládání lidského sídla doprovázeno rituálními obřady, které vyjadřovaly, že dané místo bylo posvěceno na jádro, první článek řádu, jimž se původní „chaos“ prostoru proměňuje v uspořádaný „kosmos“.⁴¹ [12] Antická legenda o založení Říma⁴² [13] říká, že k tomuto aktu patřily dva úkony. Vykopání jámy, v níž byly uloženy obětní plody, a nad níž byl zbudován oltář. Dále pak vyoraní brázdy, která vyznačila budoucí hradby. Oba úkony mají význam ve více rovinách, které však spolu úzce souvisejí. Vykopání jámy i kruhové brázdy bylo především prostorovou definicí středu a hranic a prostřednictvím této definice bylo dané místo vyčleněno z původně nerozlišeného prostředí. Taková jasná prostorová definice má praktický účel: je východiskem dalšího rozvíjení zástavby, je ale také oporou vizuální a pohybové orientace člověka v městském prostředí. Fyzické vymezení místa však bylo jen jednou stránkou. Šlo zároveň o obřad, to znamená, že dané místo bylo naplněno kultovními – a dnes bychom řekli kulturně společenskými – obsahy. Bylo tím tak definováno nejen jako místo fyzické, ale i jako místo lidského života. Samotná hranice nepředstavovala pouze fyzický předěl zastavitelného území a volné krajiny, ale zároveň i hranici obce, lidského společenství s jeho vzájemnými vztahy, každodenními starostmi i svátečními chvílemi. A ani střed nebyl pouze fyzickým bodem, ale především duchovním ohniskem. Zde se obec scházela a přinášela obětní dary svým božstvům, aby si zajistila jejich přízeň a ochranu. Jestliže hradby představovaly hranice obce, pak tento posvátný okresek byl symbolem toho, co tuto obec spojovalo, a co všednímu životu propůjčovalo vyšší smysl. Byl symbolem ústředních kulturních hodnot, který zviditelňoval, že lidský život se váže k nějakému vyššímu smyslu, a který tak prostředí vtiskoval srozumitelný řád.⁴³ [14]

Budeme-li zpětně sledovat, kdy se v historii poprvé setkáme s tímto problémem, dostaneme se nejspíš až k samotnému zakládání měst. Již záhy po jejich vzniku začala být tato otázka aktuální. Ve většině dostupných materiálů autoři popisují urbanistické a architektonické proměny města zhruba od středověku. Tento postup je zcela logický, neboť v té době bylo založeno mnoho nových měst a ta stávající začala významně růst.

Je třeba si uvědomit, že architektura je zpravidla stálejší než společenské a hospodářské poměry, proto patří k podstatným znakům městské kultury, že „společnost nosí roucho své upadlé předchůdkyně“.⁴⁴[15] Stupeň radikalizmu řešení je závislý na ekonomické situaci konkrétního dějinného období. Ačkoliv byla města zakládána především z funkčních důvodů, vždy byl kladen důraz na jejich estetické působení. Prosperující společnost pochopitelně dbala na výpravnost své architektury, zatímco skomírající ekonomika tak udržela město v provozu. Nejokázalejší obvykle bývaly dominantní veřejné stavby, za nimi tvořily kulisu řadové obytné domy lemující ulice a náměstí. S růstem městských celků se také obvykle rozšiřovala rozloha jejich preferovaných částí.

Středověk zformoval evropské město.⁴⁵[16] Podle způsobu a doby založení můžeme rozlišit tyto typy měst: přirozeně rostlá, nově založená „na zeleném drnu“

⁴¹ M. Eliade: *Le myth de l'éternel retour*; Praha 1969.

⁴² Publius Ovidius Naso: *kalendář*; Praha 1966, s. 112.

⁴³ A. Rapoport: *pour une anthropologie de la maison*; Paris 1972.

⁴⁴ Mitscherlich, A.: *Die Unwirtlichkeit unserer Städte*, Frankfurt/Main 1965.

⁴⁵ Keller, R.: *Bauen als Umweltzerstörung*, Zürich 1973.

a města rostoucí na původních římských sídlech, případně na starých knížecích hradištích.

Přirozeně rostlá města vznikala pozvolna podél nejfrekventovanějších cest, takže jejich půdorys rozhodně není pravidelný. Náměstí je často vidlicové nebo jinak kopíruje sbíhající se trasy a počet bran odpovídá počtu jejich vyústění.

Český král se v třicátých letech třináctého století rozhodl rozsáhle kolonizovat české země. Do té doby byla taková akce v tak velkém rozsahu něčím nevídaným. Na korunní půdě roste neuvěřitelným tempem jedno město za druhým, až v šedesátých letech tento proces vrcholí v takové intenzitě, že snad každým rokem se zakládají jedno až dvě nová města. Na Moravě, kde byly poměry složitější, přebíral tuto úlohu olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka, který k nám přišel z **Lubeku**. Na formování měst měla obrovský vliv přeměna hospodářství naturálního na hospodářství peněžní. Venkovští sedláci potřebovali centra obchodu, kde by mohli směnit své zboží za peníze a následně tyto peníze utratit za jiné zboží. To všechno měla zajistit města (tržní místa), která byla opatřena zeměpanskou ochranou a právními výhradami, aby tuto funkci mohly zaručit a zároveň zajistit tržní směně právní i mocenskou bezpečnost. Nejvýraznějšími znaky této funkce města jsou městské příkopy, brány a hradby. V tomto období jsou stavěny skutečné měšťanské domy, které plní současně několik funkcí. Jednak zajišťují prostor pro výkon řemesla, dále slouží k zemědělské malovýrobě pro vlastní potřebu a v neposlední řadě poskytuje bydlení měšťanské rodiny. Počet domů v gotickém městě zpravidla odpovídal počtu rodin v něm žijících.

Technický zakladatel města, takzvaný lokátor, usiloval samozřejmě o maximální využití městských pozemků. Každý dům potřeboval fasádu ústící do ulice a hospodářský dvůr. Toho bylo možné dosáhnout pouze tehdy, byly-li parcely úzké a hluboké. Na nich se stavěly vysoké a hluboké domy, široké pouze na tři okenní osy. Tyto vedle sebe stavěné domy vytvářely rytmické štítové řady.

Podíváme-li se ale pozorněji, zjistíme, že byly sice dodržovány základní architektonické požadavky, nicméně dále se od stavebníka očekávala velká tvůrčí invence. Každý dům byl jiný, základní tvar střech sice byl dán, ale drobné odchylky se velkoryse tolerovaly. Také ulice nás dovedly k cíli, i když někdy trochu klikatě. Možná by nám prospělo trochu středověkého nadhledu.

Logický řád formoval celkovou hmotu a vnitřní strukturu gotického města. Vytvořil se jakýsi ideální typ, který se uplatňoval všude tam, kde to bylo možné. Byl to půdorysný čtverec či čtverci se blízcí obdélník, na šířku i délku rozdělený ulicemi do pravoúhlých bloků. Jeden až dva bloky byly vynechány, čímž vzniklo náměstí. Vnější obrys rámovaly hradby. Takový půdorys je znakem „novin“, to je měst nově založených. Tato geometrizace plánu jaksí vzdáleně tíhne k římské urbanistické tradici (Neubrandenburg, České Budějovice, Klatovy, Nový Jičín aj.).

V bývalých římských sídlech dále přetrvával pravidelný rastr ulic a pravoúhlá náměstí. I ve fázích růstu si půdorys města zachovával svůj základní geometrický vzor. Mnohá města si zachovala svůj pravidelný půdorys dokonce při znovuvýstavbě, jako např. Mohuč, Regensburg a Speyer. Struktury bloků římského původu však nebyly schopny splnit nově formulované požadavky obchodu, řemesel a bydlení. Existující síť silnic byla sice prodlužována, avšak většinou modifikována a přizpůsobována aktuálním potřebám. Toto přetváření popsal Kostov na příkladu Trevíru. Poté, když monumentální stavby Římanů ztratily svůj význam, přesunulo se

centrum města k severovýchodu. Nové silnice probíhaly radiálně k tržnímu náměstí a katedrále. Pravoúhlá uliční síť byla tímto způsobem postupně přetvořena.⁴⁶[17]

Tato města byla přetížena mocnou infrastrukturou antiky, které již nebylo třeba. Akvadukty, lázně, amfiteátry a sklady zboží ztratily svou funkci. Jestliže stavební stav vylučoval nové využití, byly na základech a základových zdech postaveny nové budovy.

Obrázek 56 vynikající soudobé úpravy amfiteátru v Pule, Chorvatsko, foto Peřinková M.

Zastavění amfiteátru v Lucce nebo Cirku Agonalis v Římě obytnými a obchodními domy a jejich proměna na obchodní tržní náměstí svědčí ještě dnes o tomto procesu. Velké formy antiky byly přestavěny na drobný středověký modul. Tam, kde to okolnosti umožnily, se sáhlo při vznikajících stavebních úkolech na zbytky antiky.⁴⁷[18]

Až do poloviny 14. století vykonával správu města rychtář, zástupce královského a šlechtického držitele. Dostával za to rychtu s krčmou a jiné platy. Na konci 14. století si měšťané vydobyli samostatnost a spravovali si město sami.

Městská správa potřebovala pro vykonávání svých funkcí administrační prostory. Začaly vznikat první radnice jako jedny z nejvýznamnějších budov ve městě. Protože se s nimi ve městech při jejich zakládání ještě nepočítalo, stavěli je buď doprostřed náměstí, kde ještě byla volná plocha (zejména ve městech saských a slezských a jejich vlivem také ve městech v severských částech našeho státu), nebo si je

⁴⁶ Vgl. Kostov, S.: Das Gesicht der Stadt - Geschichte städtischer Vielfalt, Frankfurt/Main 1992, s. 50.

⁴⁷ Pesch, Fr.: Neues Baunen in historischer Umgebung, R. Müller, Köln 1995, s. 9.

budovali na nárožích z jednoho či několika měšťanských domů, jež postupně skupovali. Jejich zbytky dosud v těchto radnicích nalézáme. Preferovali domy s věžemi, případně si je dostavovali při stavbě. Stalo-li se, že určitá skupina budov byla příliš rozsáhlá, spojila se společnou střechou, jako např. radnice ve Vratislavi.⁴⁸[19]

Nejvyšší a nejokázalejší stavbou byl vždy kostel. Jeho vysoké věže měly vyjádřit touhu po nebi, touhu po věčném životě a měly připomenout pomíjivost života na zemi. Církevní politika tak promyšleně ovlivňovala myšlení lidí. Je třeba připomenout, že se církev také starala o charitativní činnost. Za tímto účelem byly budovány nemocnice, kláštery, sirotčince apod. „Stavitelé a stavebníci s výrazným smyslem pro umění a přirozeným uměleckým citem bourali a znovu stavěli, posunovali vpřed a zase zpět, zvětšovali, zkrášlovali, uvolňovali, rozšiřovali, zdobili, zcela jak to odpovídalo jejich potřebám a vkusu“.⁴⁹[20]

Musíme také brát v úvahu technické možnosti té doby. Bourací práce jsou velmi nákladnou záležitostí i dnes, v době vyspělé techniky, není se tedy co divit, že stavitelé spíše přistavovali a rekonstruovali, než by se pustili do odstranění již nesloužící stavby. Jednotlivé budovy se tedy přizpůsobovaly měnícím se požadavkům společně s městskou infrastrukturou.

Nejdůležitějším centrem středověkého města bylo samozřejmě tržiště, neboť ono zajišťovalo pohodlný, přehledný a dobře kontrolovatelný obchod. V některých dříve založených městech musela být tržní místa nově zřízena. Často proto musely být vytvořeny nové prostorové podmínky. V Norimberku byly v roce 1348 nejstarší domy zbořeny, aby uvolnily místo pro trh, který by byl hoden města s 20 000 obyvateli. Kolem tohoto náměstí byly postaveny nevýznamnější stavby německé pozdní gotiky: Mariánský kostel, nový kůr Sebaldova kostela a nový kůr kostela sv. Vavřince se zákřistí.⁵⁰[21]

Z dnešního pohledu můžeme hovořit o formální jednotě městského obrazu, který ovšem vyplývá především z jednoho uměleckého slohu. Gotika však nebyla jenom uměleckým slohem, ale zahrnovala ideologii, životní způsoby včetně stavebních typologií, řemeslnických pracovních postupů, stavebních materiálů, prostorových modulů určujících rozměry vnitřních a vnějších prostorů. Přes nesčíslné variace v jednotlivostech vedly tyto předpoklady k výraznému, plastickému a jednotnému obrazu městské scény, posílenému navíc mocným kontrastem, jímž ve vztahu k řadové zástavbě působily dominantní veřejné budovy (chrámy, katedrály, hrady, opevnění, věže atd.). Středověká urbanistická scéna nebyla přímo diktována uměleckými zřeteli, i když regule, usměrňující zástavbu, směřovaly zpravidla k tomu, aby se jednotlivé objekty staveb neodchylovaly svou formou od předepsané normy. Z toho můžeme usuzovat na existenci určitých estetických záměrů, majících na zřeteli úhlednost, uspořádanost a tvarovou ucelenost obrazu městské scény. Mohli bychom hovořit o dvou zákonech, podmiňujících estetickou stránku města: o zákonu jednoty, týkajícím se především řadové zástavby a dosti přísně dodržovaném zejména ve významných prostorech města, a o zákonu kontrastu, jímž se nad tuto řadovou zástavbu tyčily budovy katedrál a radnic.⁵¹[22]

⁴⁸ Gruber, K.: Die Gestalt der deutschen Stadt, München 1983, s. 102.

⁴⁹ Stübgen J., zit. n. Hofrichter, H.: Stadtbaugeschichte von der Antike bis zur Neuzeit, Braunschweig, 1991.

⁵⁰ Pesch, Fr.: Neues Baunen in historischer Umgebung, R. Müller, Köln 1995, s. 11.

⁵¹ Halík P., Kratochvíl P., Nový O., Architektura a město, Vydala Academia, Praha 1996, s. 12.

Předpoklady zrodu nového myšlení a životního stylu sahají hlouběji do čtrnáctého století. Tehdy vznikající humanistické hnutí přináší nové myšlenky a duchovní svobodu, jakou předchozí doba neznala. Humanismus, ideový program nové společenské třídy kupců, bankéřů a podnikatelů, tehdy pokrokové mladé buržoazie, hlásá víru v člověka a jeho sílu, hledá pravdu ve skutečnosti a zavrhuje staré církevní dogma. Současně vzrůstá zájem o antiku a její umělecký odkaz. Pojem renesance znamená v užším slova smyslu znovuzrození antického umění.

Nové humanistické myšlení podporuje rozvoj technických a přírodních věd a výtvarných umění. Renesance, umění vznikající v důsledku pronikavých hospodářských a společenských změn, soustřeďuje své myšlenky k člověku a čerpá své poznatky z bezprostředního studia skutečnosti.

Architektura zaujímá čelné místo v renesanční umělecké tvorbě. Jsou budovány stavby, v nichž se měřítkem stává člověk, pro něhož jsou vytvořeny. Jsou to stavby příjemných a jasných, šířkově dimenzovaných prostorů. Navenek působí staticky vrstvením horizontálních pater, prostou hmotou a tvarem i klidem architektonického rytmu. Tyto stavby mají v člověku vyvolat pocit statického klidu a konstrukční jistoty, ale i duševní rovnováhy a uspokojení. Proti gotickému dynamismu a vertikalitě začíná tedy převládat princip statický a horizontální, který se stává důležitým znakem renesance. Z antické architektury přejímá renesance architrávový systém. Sloup, pilíř, pilastr, architráv, archivolta a klenba jsou základní jednotky, jichž renesance volně používá a různě je kombinuje. Typické jsou sloupové řady, které jsou nejčastěji řazeny podle tzv. klasické nadřazenosti, tj. od nejtěžšího dórského dole k subtilnějšímu korintskému nahoře. Zeď nabývá svého původního tektonického významu. Velmi důležitá je změna prostorová. Oproti imaginárnímu prostoru gotickému nastupuje ucelený, zřetelně vymezený prostor; oproti gotickým lomeným čárám a křivkám se používá většinou pravoúhlých tvarů. Základními geometrickými obrazy a tělesy při vytváření renesanční architektury jsou čtverec, obdélník, krychle a koule.⁵²[23]

S ohledem na sledovanou problematiku je pro nás také důležitý renesanční urbanismus. Renesanční stavitelé soustřeďovali svou pozornost na navrhování ideálních měst. Jejich návrhy předpokládaly podřízení městských funkcí určitému geometrickému obrazci městského půdorysu. Jistě, většina návrhů nebyla realizována, zejména proto, že vyžadovala založení města na „zeleném drnu“, v ideální rovině. V té době již nebylo zakládáno tolik nových měst, a tak docházelo spíše k úpravám těch stávajících. Geniální teoretik architektury Leon Battista Alberti se ve svých deseti knihách o architektuře zasazuje o další vývoj plánování středověkého města. Vyslovuje se pro křivolakou ulici, která omezí monotónnost. Nové stavby a jejich komplexy mají změnit tvář města. Považuje za samozřejmé, že kvůli realizaci renesančních kostelů a paláců se musí zasáhnout do městské struktury.

Jako první příklad důsledného použití tohoto, ve srovnání s návrhy ideálního města spíše umírněného urbanistického modelu, lze uvést toskánské horské město Pienza. Zde uskutečnil Albertim doporučený sochař a architekt Rossellini pro papeže Pia II. rozsáhlý stavební program: kostel, papežský a biskupský palác, jakož i radnice. Jedná se o první urbanistický zásah renesance do středověkého místa podle celkového plánu. Architektovi se podařilo uskutečnit náročný stavební program na

⁵² Pechar, J. a kol.: Učebnice architektury, Nakladatelství tech. literatury, Praha 1981, s. 106.

nejužším prostoru tím, že seskupil velké budovy kolem malého náměstí. Náměstí je organicky vytvořeno z konvexní strany lehce zakřivené ulice Via del Corso. S kašnou v ohbí ulice se záměrně začleňuje tradiční urbánní motiv do přísné geometrie náměstí. Zvolená lichoběžníková forma a pohledové vztahy k toskánské krajině působí tak, že náměstí se zdá být širším, než ve skutečnosti je.

Monumentální stavby mají přísně racionální řád a jsou komponovány na celkový dojem prostoru. Rozměry budov sice překračují značně existující stavební fond, avšak zdají se být s ním srostlé. Je pro to několik důvodů. Myšlenkou odsunout apsidu dómu na nejzazší okraj svahu kopce dosáhl Rossellini toho, že středověká struktura města se téměř nemusela měnit. Monumentální působení budov se zmírňuje tím, že středověké vedení ulic a tvar parcel dřívějších staveb zůstaly zachovány.

Stejně významným příkladem je začlenění vévodského paláce do horského městečka Urbino. Budovy, které ustoupily z vrcholu kopce, se otvírají k úzkému náměstí Piazza Ducale. Řád sloupů a ustupující fasády pokračují v rytmu starších sousedních budov. Stavebník Federico da Montefeltro začlenil do paláce několik středověkých domů. „Nebylo to z šetrnosti. Staré části propůjčily tomu, co nově vzniklo, historickou hloubku, stejně jako rodokmen posiluje postavení rodiny“.⁵³[24] Tak se i tento objemný soubor nenásilně začleňuje do středověkého půdorysu a středověké siluety města.

Obecně můžeme říci, že pokud funkce stávajících objektů již nedopovídala novým požadavkům, byla upravena tak, aby opět mohly být využity. Můžeme to vidět na vynikající urbanistické konfiguraci Piazza della Signoria ve Florencii, které mezi 14. a 16. stoletím bylo několikrát rozšiřováno a přestavováno. Také náměstí sv. Marka v Benátkách bylo po dlouhou dobu obeháno nepravidelnými cihelnými arkádami a teprve koncem 15. století bylo otevřeno náměstíčkem ke Canale Grande. Teprve pak bylo ve stylu vrcholné renesance přestavěno na reprezentativní vstup do města.

Ve Španělsku 16. století, často na základě královského dekretu, byla velká městská náměstí začleňována do maurských starých měst. V Madridu bylo Plaza Mayor v letech 1617-1629 postaveno na místě bývalého slavnostního náměstí. V jemně rozvětveném systému ulic je neskladně působící pravouhelník obklopen jednotným okrajovým zastavěním. Čtyřpodlažní budovy dostaly příkré břidlicové střechy a dokola probíhající arkády, které zdůrazňují vlastní charakter nového náměstí. Zaústěné ulice vedou na náměstí přes podloubí.⁵⁴[25]

Jindřich IV. použil pro Place des Vosges v Paříži (dokončeno 1612) pozemek paláce, který mu připadl, a ostatní potřebné pozemky nechal „bezohledně vyříznout, jakoby formou na bábovku, z husté spleti domů, nahromaděných tehdy na okraji tehdejší šlechtické čtvrti v Marais“.⁵⁵[26]

Země na sever od Alp jen velmi pozvolna přejímaly slohové formy z Itálie. Tato oblast byla vždy bohatým zdrojem inspirací pro okolní státy, ale její umělecké vzory byly přizpůsobovány místní tradici a zvyklostem. Teprve koncem 15. století se italské umění stává módním slohem a dále je uplatňováno zejména na panských dvorech.

⁵³ Vgl. Benevolo, a.a.O., s. 63.

⁵⁴ Pesch, Fr.: Neues Baunen in historischer Umgebung, R. Müller, Köln 1995, s. 11 - 12.

⁵⁵ Coubier, H.: Europäische Stadt- Plätze- Genius und Geschichte, Köln 1985, s. 20.

U nás byla velmi silná tradice gotického umění. Trvalo ještě dlouhou dobu, až do 16. století, než se renesance začala ojedinele objevovat. Nejdřív tomu tak bylo u šlechtických sídel. Zpočátku byly aplikovány jen některé architektonické detaily na gotických stavbách.

Nejpozději se renesance uplatňuje ve městech. Z Itálie k nám přicházejí řemeslníci, kteří svůj um a zkušenosti přizpůsobují zdejšímu prostředí a vytvářejí tak zcela ojedinelou „českou renesanci“. Co především bylo změněno, byly severské štíhlé střechy a štíty. Dodnes jsou ve většině historických center zachovány pro nás typické renesanční štíty. Upravována jsou především jihočeská města a v nich zejména radnice, kostely, fary, školy, obytné domy i užitkové stavby. Známé radnice s bohatě zdobeným průčelím (Plzeň, Litoměřice, Prachatice) a také výstavné městské domy (Litomyšl, dům U rytířů). Také běžný měšťanský dům má obvykle pravidelný půdorys, více osé průčelí, někdy i malou loggiu ve dvoře. Snad nejméně byla poznamenána církevní architektura. Můžeme říci, že tento typický renesanční obraz, zejména menších měst, je platný dodnes. Z tohoto důvodu se naše současná architektonická tvorba často vyrovnává právě s tímto prostředím.

Umělecká tvorba 17. a 18. století má své kořeny opět v Itálii, kde čerpá z díla renesančních tvůrců Michelangela, Vignoly a Palladia. Baroko je nový dynamický sloh vládnoucí třídy, který má svou okázalostí, nádherou a měřítkem demonstrovat její moc. Je vodou na mlýn katolické církvi, která usiluje o znovunabytí svých ztracených pozic. V průběhu 17. století se šíří po celé Evropě. Vlámko, Španělsko, Německo, Rakousko i naše země si jej přizpůsobují a vznikají tak svébytné typy tohoto slohu. Pouze protestantské země (např. Holandsko) si udržují určitý odstup, neboť filozofie tohoto umění neodpovídá jejich náboženskému cítění.

Baroko u nás snad poprvé opravdu přineslo konflikt mezi starým a novým, neboť doposud měly novostavby několika slohů spíše drobné měřítko a rytmus. Teprve nový umělecký směr se svou monumentalitou vymykal.

Zásadní změna politických a hospodářských poměrů po bitvě na Bílé hoře měla obrovský vliv také na naši architekturu. V době třicetileté války jde spíše o jednotlivé stavební podniky válkou zbohatlé šlechty. Ve druhé polovině 17. století (po uzavření vestfálského míru) je dobou výstavby paláců nově příchozí cizí šlechty, trvale se usazující v Čechách. Velkou stavební aktivitu vyvíjí také katolická církev.

Obrázek 57 Palác Kinských na Staroměstském náměstí od K.I.Dientzenhofera a A.Lugara,
foto Peřínková M.

Obě skupiny potřebují soustředit moc ve svých rukou a k tomu jim má mimo jiné dopomoci nadlidské měřítko jejich objektů. Nebyly citově vázány ke stávajícím hodnotám, takže jim nepůsobilo žádné problémy radikálně řešit své požadavky. Pro nové stavby šlechtických paláců a jezuitských kolejí padaly celé městské čtvrti, desítky a desítky drobných měšťanských domů, jejichž parcely se rychle zcelovaly, aby se na nich mohla budovat křídla s nepřehlednými řadami stejných oken a s mnoha vnitřními dvory.

Byly-li historické měšťanské domy v Čechách ukončeny štítově, vrcholily barokní domy na Moravě spíše atikami. Významnou roli tu zřejmě sehrála přestavba náměstí v Kroměříži po jeho zničení za třicetileté války. Požadavek biskupa Karla hraběte Lichteštejn - Kastalkorna na zvýšení domů o atiková patra, vycházející ze snahy o monumentalizaci náměstí jako vstupního prostoru k zámku, přijímali měšťané s nelibostí, že „na chudé lidi tlačí, aby stavěli štíty“.⁵⁶[27]

Nicméně i v této době nalezneme architekty, kteří velmi citlivě začleňují svá díla do okolní zástavby. Tak Kilián Ignác Dientzenhofer s pokorou formuje fasádu paláce Kinských (1755-66). Aby zmenšil velikost objemu, postavil dva rizality se štíty, čímž udržel dimenze a rytmus sousedících domů na náměstí. Podobně se s tímto úkolem vyrovnal J. B. Matheye u Toskánského paláce.

V našich zemích dlouho přežívá barokní tradice, a tak francouzské rokoko, přicházející k nám přes Vídeň, se uplatňuje pouze svým dekorem na typech a dispozicích ještě barokních.

⁵⁶ Kibic Karel, Blok architektů a výtvarníků, Soudobá architektura v historickém prostředí (Sborník referátů ze dvou konferencí), vydala ABF Nadace pro rozvoj architektury a stavitelství, nakladatelství ARCH, Václavské nám. 31, 111 21 Praha 1, vydání první, Praha 1994, s. 29.

V 19. století dochází k obrovské přeměně měst celé Evropy. Příčinou tohoto procesu byla průmyslová revoluce přicházející z Anglie. Průmyslová výroba vyžadovala velkou koncentraci lidí a novou dopravní infrastrukturu. Do měst proniká železnice jako nezbytná podmínka budoucí prosperity. Tam, kde nebyli radní dost prozíraví a odsouvali její výstavbu nebo ji umístili pouze na periferii, odsoudili své město ke stagnaci. V ostatních místech byly zakládány podniky, ve kterých bylo zaměstnáno mnoho lidí, kteří zpravidla přicházeli z chudobných vesnic v okolí. Nejpalčivějším problémem měst se tedy záhy stala bytová otázka. Pozemky se staly předmětem spekulací a zdrojem nemalého zisku. Ekonomické a společenské změny měly za následek vznik nových druhů staveb: dopravní, průmyslové, zdravotnické, administrativní, peněžní ústavy, obchodní domy a výstavní paláce.

Poprvé dochází k hluboké přeměně struktury města, v jejímž důsledku se staré město stává jádrem města nového. Kolem města, zejména na jeho vodních tocích, vznikala průmyslová území, která oddělila centra od přírodních zázemí, zhoršila dopravní vztahy a kvalitu životního prostředí. Nově vznikající obytné kolonie tvořily samostatnou část města, která se postupně přičleňovala k jeho původní dispozici. Historické jádro si ponechávalo své centrální funkce, ale některé další se přenesly na předměstí. Měšťanský dům často ztrácí svou původní funkci a bývá přestavěn nebo nahrazen novostavbou. Nastala potřeba výstavby nových typů veřejných budov a modernějších obchodních staveb. Je to možné doložit na příkladu Václavského náměstí v Praze: kdyby zůstalo v podobě z konce 18. století, jak nám jí zaznamenal Josef Carmine v roce 1785, mohl by tento prostor svou historickou zástavbou konkurovat náměstí v Telči a jiným. Prošel však dvěma dalšími transformacemi – v první polovině 19. století náhradou měšťanských domů a šlechtických paláců za klasicistní činžovní domy, od druhé poloviny tohoto století novou proměnou objekty bankovními, obchodními a podobně. Ne zřídka tu v našich městech došlo k narušení původních urbanistických vztahů, například vyústění Obrovské ulice do Horního náměstí ve Znojmě. Řešil-li však dobový úkol citlivý architekt, bylo jeho výsledkem obohacení města, jak je toho dokladem dům čp.569/1 U černé Matky boží od Josefa Gočára z let 1911-12 v Celetné ulici v Praze-Starém Městě. Objekt není jen vynikající, vývojově prvořadou architekturou, ale také dokladem mistrovského začlenění do významného prostoru Starého Města a jako takový nyní i cennou památkou.⁵⁷ [28]

V důsledku plošného růstu měst rostla potřeba odpočinkových zón poblíž centra. K tomuto účelu se nejlépe hodily plochy pod hradbami. Jejich zbourání bylo poměrně snadné a nebylo příčinou velkého odporu. Tak v mnoha městech vznikají „plíce“ po obvodu jejich center.

Nyní můžeme vidět rozdílný vývoj s ohledem na velikost města. Malá města se stagnujícím rozvojem rozšiřovala obvykle jen obytné čtvrti a centra si dále ponechávala všechny své původní funkce (Telč, Slavonice, Bruntál,...). Větší města s dynamickým rozvojem (Kroměříž, Uherské Hradiště, Opava, Prostějov ...) zahrnula historické jádro do svého rozšiřujícího se centra, které především směrem k nádraží bez ztráty vazby na starou část.

Zcela radikální řešení však realizovala některá velká města. Původní drobná parcelace a úzké křivolaké uličky zásadně bránily jejich rozvoji. Nejčastěji je

⁵⁷ Kibic Karel, Blok architektů a výtvarníků, Soudobá architektura v historickém prostředí (Sborník referátů ze dvou konferencí), vydala ABF Nadace pro rozvoj architektury a stavitelství, nakladatelství ARCH, Václavské nám. 31, 111 21 Praha 1, vydání první, Praha 1994, s. 29.

v literatuře uváděn příklad přestavby Paříže. Pařížský prefekt Haussmann nechal prorazit středověkým městem mohutné bulváry a měl jen několik jednoduchých estetických principů: osovou symetrii, point de vue v závěrech prospektů, jednotnou architekturu průčelí a stromořadí. Dimenzování bylo výsledkem racionálních úvah, které zcela správně předpokládaly rostoucí význam městské dopravy.

Podobnou rozsáhlou akci popisuje Jan Sedlák ve své knize „Brno v době secese“: „Do období, v němž vznikala secesní architektura, spadá i největší urbanistická akce, probíhající v letech 1896 - 1916 a nazývaná *brněnskou asanací*. Organizovala ji městská rada, v jejímž čele stál po celou uvedenou dobu starosta August Wieser, projevující v dané věci mimořádnou iniciativu. Regulačně a stylově změnila jádro historického města, když z jeho 572 domů bylo 238 asanováno a nahrazeno novostavbami. Vznikly nové (Rašínova) nebo byly rozšířeny staré ulice (Zámečnická). Přestavba se řídila polohovým plánem a novým stavebním řádem pro zemské hlavní město Brno z roku 1894 a sledovala hlavně zlepšení zdravotních, stavebně bezpečnostních a dopravních poměrů městského centra. Jelikož novostavby byly na delší čas osvobozeny od domovní daně, nevyhnula se tato velkorysá akce stavebním spekulacím. V některých případech došlo rovněž k citelnému ochuzení památkového fondu historické architektury. Střed města ale získal nesporně velkoměstskou podobu, odpovídající ambicím Brna na poli průmyslového a podnikatelského podnikání, kterou si téměř beze změn uchoval do našich dnů. V počátcích asanace byly zbořené domy nahrazovány novostavbami výhradně ve stylu pozdního historismu, převážně stavitelské hodnoty. Secesní pojetí se prosazovalo přibližně od roku 1905, přičemž skutečné umělecké výkony představovaly spíše výjimku.“⁵⁸[29]

V 19. století u nás nebyla ještě tak aktuální potřeba památkové ochrany, neboť novostavby byly stavěny v historizujícím stylu snadno navazujícím na své okolí. Co však naznačovalo budoucí směr vývoje, bylo často větší měřítko.

Po fázi tápání na sklonku minulého století začala architektura rázně usilovat o svůj vlastní nový výraz. Secese ani předfunkcionalistická moderna však ještě neznamenaly zásadní zlom a jejich stavby nepůsobily v historickém prostředí cizorodě. Svou orientací na estetický problém moderního ztvárnění vnějšku budovy (na její výrazové zjednodušení, očištění od bezduchého dekoru) se ještě nedotkly tradičních principů kompozice. „Kompoziční řád historického města až dokonce 19. století vycházel vždy z principu vnějšku, kterému byl podřízen princip vnitřku. Ani pseudoslohy – mimo zásadní porušení měřítka prostoru – nevytvořily příkré rozpory, jako vznikl mezi slohovou a funkcionalisticko-konstruktivistickou architekturou. A to proto, že opačný princip její kompozice, tj. z vnitřku navenek, nemohl v žádném případě vytvořit architektonickou jednotu.“⁵⁹[30] Moderní architektura (kam pro zjednodušení zahrnujeme celý architektonický vývoj navazující na funkcionalistické programy) se - jako na svůj klíčový problém - soustředila na problém funkce, účelného uspořádání umožňujícího hladký provoz a bydlení podle zásad hygieny. Vnější forma stavby tedy měla vyplývat z použité konstrukce či funkčního řešení, které nemělo být zakrýváno dekorativní fasádou, ale naopak pravdivě vyjádřeno. V tomto smyslu tedy vychází funkcionalistická kompozice „z vnitřku“. Jestliže vnějšek budovy má především vypovídat o její vnitřní logice, pak ohled na vnější kontext, jímž je kupříkladu měřítko okolních staveb, rytmus a estetické pojetí průběžné stěny ulice,

⁵⁸ Sedlák, Jan: Brno v době secese, Peras, spol. s r.o., Brno 1995, s. 11.

⁵⁹ Halík P., Kratochvíl P., Nový O., Architektura a město, Vydala Academia, Praha 1996, s. 164.

je hlediskem druhořadým. Může působit jako dodatečný regulativ vlastního kompozičního záměru, v počátečních fázích funkcionalistické architektury byl – alespoň v teorii – zamítán vůbec.⁶⁰[31]

Funkcionalismus stavěl také na své filozofii urbanismu vycházející ze zcela jiných požadavků. Tak vidíme urbanistické studie plné jednotlivých solitérních staveb řazených v určitém schématu. Tyto ideály se podobně jako renesanční urbanistické studie daly realizovat pouze na dosud nezastavěné ploše, takže se naštěstí vyhnuly stávajícím městům a byly uplatněny teprve později při sídlištní zástavbě.

Minulé století je charakteristické obrovským technickým rozvojem a vývojem mnoha druhů stavebních materiálů. Technické možnosti každého materiálu jsou jiné, a proto umožňují nová konstrukční řešení. Pakliže chceme pravdivou architekturu, musíme přihlížet k těmto možnostem, nebát se hledat nové formy.

Teoretické zásady funkcionalismu byly velmi radikální. Realizace nebyly ani zdaleka tak agresivní a částečně díky jistým regulacím a schopnostem architektů (nezačínali pracovat z bodu nula) jsou často chloubou svého prostředí. Regulace na dostavbu v městských centrech už přece jen existovaly a autor je musel dodržet. Byly to především dané uliční čáry, výšková regulace a pochopitelně šíře parcely. Objem je vlastně to, co nás zajímá. Na malém objemu můžeme dělat prakticky cokoliv, velký objem je úkolem složitějším.

Období po 2. světové válce přineslo další zcela zásadní zlom ve společnosti. Počátkem prudkých změn byl rok 1948. Stalin pochopitelně odmítl funkcionalismus a jiné náznaky pokroku a jako většina diktátorů se vzhledl v osvědčeném neškodném klasicismu.

Celá Evropa se vzpamatovávala z válečných škod a prvořadým úkolem bylo obnovení fungujících hospodářství. V první fázi vznikají nevysoké zděné bytové domy snadno se začleňující do svého okolí, zvláště proto, že respektují a navazují na stávající uliční síť. Právě jedná-li se o dostavbu ve vybombardovaných částech historických měst, zpravidla nahrazují původní objekty. Funkčně jí nemůžeme mnoho vytknout, z pohledu architektury jsou však velmi fádni a hlavně všechny stejné. Byly stavěny ve velmi krátkém časovém sledu, projektovány stejnými autory a realizovány stejnými stavebníky. Nestačil zde proběhnout žádoucí vývoj. Jsou daní své době.

V tomto období vznikají první nová sídliště na „zelené louce“. Jsou zakládána nová města poblíž průmyslových zón. Padesátá léta jsou charakteristická svou tvorbou ve stylu socialistického realismu přicházejícího k nám z Východu. Jeho historizující formy, falešné zdobení fasád a především politický vliv, pod kterým nám byl vnucen, v nás vzbuzují odpor. Tento směr měl však také mnoho kladných stránek.

Takovýchto souborů a městeček bylo postaveno mnoho dalších, např. Havířov (Z. Špaček, R. Spáčil, D. Machat), Příbram – Březové hory (L. Koreček, V. Hilský a kolektiv), Nová Dubnice (J. Kroha). Drobnější soubory, pojmenované jako nová socialistická městečka, doplňovala další města: Plzeň – Slovany (F. Sammer), Ostrov nad Ohří (L. Kozák) a další.

Většina domů je typové řady T, nejvýše šestipodlažních, zděných, s uplatněním klasických architektonických prvků – vstupních portálů, profilovaných okenních ostění, lezén, nežřídka se objevovala podloubí či alespoň klenuté výkladce v přízemí,

⁶⁰ Fuchs Bohuslav: Památková péče. Architektura ČSR 1967/4.

na nárožích pučely čučky či akroterie, časté byly domovní znaky nad vchody, běžná byla i sgrafitová výzdoba.⁶¹ [32]

Sorela nakonec skončila na své falešnosti. Dekorativní prvky byly technologicky příliš náročné, prostě neodpovídaly své době. Společnost potřebovala stavět rychleji a levněji. Historický vývoj se dlouhodobě oklamat nedá.

Od šedesátých let můžeme snad hovořit o jistém hledání. Naproti sobě stojí dva požadavky - nové formy architektury a efektivita. V hospodářství založeném na fungování monopolních podniků mohl být výsledek jenom jeden.

Zprůmyslnění, kterým právě v 50. a 60. letech česká architektura procházela, bylo totiž provedeno tím nejméně šťastným způsobem, tj. totální prefabrikací a zároveň zúžením rejstříku prefabrikátů na několik málo x-krát opakovatelných prvků. Šlo tu o logický důsledek systému direktivního hospodářského plánování, který byl s to předvídat a vyhodnocovat jen kvantifikovatelné výkony. Nemotornou panelovou sadu G zlínského architekta Bohumila Kuly (1954) vystřídala kolem roku 1960 nadějnější soustava T 08. Sny týmu Jaroslava Pokorného a Vladimíra Machonina (1961-1962), že tuto soustavu bude možno dotvářet přímo na staveništích a vzniknou tak její zajímavé místní varianty, se pod tlakem lobby gigantických paneláren během 60. let rozplynuly. Přesto to bylo krátké období mezi lety 1959 - 1962, kdy se zrodily projekty a realizace nehumánnějších panelových sídlišť: Invalidovny v Praze (Polák - Šalda-Novotný a kol., 1959-1965), Sítiné v Kladně (Hilský - Jurenka - Náhlík, 1961 - 1987), Lesné v Brně (Zounek - Rudiš - Veselý, 1962 - 1966) a snad ještě pražské Novodvorské (Bořkovec - Ježek, 1962 - 1967).⁶²[33]

Výstavbu tohoto a následujícího období můžeme rozdělit na bytovou a nebytovou. Ta první byla prakticky všude stejně neschopná svým množstvím pokrýt stále vzrůstající kvalitativní požadavky nájemníků. Zatímco ještě před válkou žily i tři generace v jednopokojovém bytě, nyní pochopitelně všichni toužili mít svůj aspoň 3+1. Tak prudký nárůst požadavků na kapacitu bydlení nebylo možné vyřešit jinak, než za cenu značných ztrát na kvalitě architektonické i řemeslné. Na druhé straně si musíme všimnout, jak rychle si lidé zvykli na pohodlné bydlení v bytech 1. kategorie. Mnoho jich rádo opustilo velkoplošné, ale studené byty ve staré zástavbě, jejichž rekonstrukce byla náročná finančně i dodavatelsky.

Za této situace vláda podporovala individuální výstavbu rodinných domků, které se kupodivu sobě velmi podobaly. První „Šumperák“ byl asi docela zajímavý, jeho nesčetné variace však zaplavily republiku od východu k západu. Právě v drobné architektuře bydlení se velmi projevil naprostý nedostatek přehledu o způsobech řešení plynoucí z informační uzavřenosti země.

Sedmdesátá léta s politickým uvolněním přece jen přinášejí určité náznaky neúnosnosti takové situace a je realizováno pár zajímavějších projektů: první terasové domy v Opavě (M.Selinger, L.Hoferek, 1968-1972), malé sídliště řadových domů kombinovaných s domy bodovými v Teplicích – Bílá cesta (J. Kouba, 1968 - 1975).

Pouze nebytové stavby měly šanci být projektovány tvůrčím způsobem. Právě u nich bylo vhodné použití nových konstrukčních systémů. Tam, kde však šlo také

⁶¹ Sedláková Radomíra, *Obec architektů, Česká architektura 1945 - 1995*, Vydala Obec architektů jako katalog ke stejnojmenné výstavě v Galerii J. Fragnera, Praha 1995, s. 34.

⁶² Švácha Rostislav, *Obec architektů, Česká architektura 1945 - 1995*, Vydala Obec architektů jako katalog ke stejnojmenné výstavě v Galerii J. Fragnera, Praha 1995, s. 40.

o mnohočetnost určitého typu objektu (školy, školky, zdravotní střediska...), proběhla typizace okamžitě.

Se stále se zlepšující politickou situací se architekti usilovně snažili o projektování kvalitní architektury. Někdy to bylo opravdu obtížné, vezmeme-li v úvahu minimální technicko-dodavatelské možnosti té doby a mimořádně silný politicko-výchovný dohled nadřízených orgánů. Nezbyvá nám než doufat, že jedno z nejtemnějších období architektury je snad definitivně za námi.

5.3. Památková péče

Razantní urbanistické změny v 19. století měly za následek obrovské demoliční zásahy, jež značně stresovaly obyvatele ztrácející tak obraz města, na který byli po léta zvyklí. S ním přicházeli o svou identifikaci a zpočátku také o orientaci ve svém blízkém okolí. Mnozí si jistě uvědomovali prospěšnost těchto akcí, nicméně alarmující bylo také poznání, jak snadno a nenávratně se dají zničit historicky cenné objekty. Můžeme tedy zaznamenat vznik pojmu „památky“ a následně pojmu „památková péče“. Otázkou nebylo „zda“, ale „jak“? Naštěstí věda postupovala velmi rychle a dnes již máme mnoho vědeckých metod jak analytických, tak prováděcích.

Dušan Riedl píše: „Ohrožení památek a hodnocení zejména těch středověkých vedlo k éře slohového *purismu*, v jehož intencích byl vrácen památkám jejich „původní“ slohový výraz, který byl očištěn od všech vnějších úprav jiného slohového citění. Je ovšem charakteristické, že když ve Francii v 70. letech 19. století končí puristická restaurace středověkého městského souboru - celého systému opevnění a řady městských památek - v Carcasonne, již vedl Viollet-le-Duc (1814-1879), tak v příštím desetiletí staví Gustav Eiffel (1832-1923) svoji železnou věž jako symbol své doby přímo na okraji historické Paříže a ruší tak její historický obraz, což vyvolává široké pobouření.“⁶³[34]

Další fázi ochrany památek představuje metoda *vědecké restaurace*, která dovoluje náhradu narušených částí stejnou formou a ve stejné hmotě, ale ponechává architektonickému dílu jeho vývojem nabyté formy jako výraz jeho individuální umělecké hodnoty.

Přístupy purismu a také vědecké restaurace ničí původní materiál utvářený procesem stárnutí. Odstranění stop stárnutí, které je cílem těchto metod k zachování uměleckého díla, přináší nenahraditelné škody, likviduje nositele původní formy a památku nežádoucím způsobem přetvářejí.

Vídeňský profesor Alois Riegl (1858-1905) dospěl na základě své práce k metodě *konzervace* památek. Základem jeho koncepce ochrany architektonického díla je zachování *hodnoty stáří*. Konzervací díla tak dochází k zpomalení zákonitého procesu fyzikálních přeměn při zachování kvalit emocionálního působení díla.

Riegl rozlišuje tři základní hodnoty památky:

- a) hodnota vzpomínková
- b) hodnota historická (představovaná stářím)

⁶³ Riedl, Dušan: Rekonstrukce historických jader měst, VUT v Brně, 1987, s. 16.

c) hodnota současné umělecké a užitkové hodnoty

Následovníkem A. Riegla se stal generální konzervátor profesor Max. Dvořák, který se významným způsobem podílel na úředním přijetí konzervační metody ochrany památek. Ve své knize „Katechismus památkové péče“ ukazuje na vzájemné vztahy historických staveb v sídelním útvaru:

- a) neničit staré proto, aby se nahradilo novým
- b) neměnit bez naléhavého důvodu historicky vzniklé založení obcí, tvar náměstí, šířku a směr ulic
- c) nevidět vzory ve velkoměstech
- d) dbát na to, aby se každá novostavba podřídila svému okolí
- e) neničit vegetaci, která tento obraz oživuje

Později se již pouhá konzervace přestala osvědčovat a dochází k posunu v chápání ochrany památek. B. Štorm píše: „Konzervační teorie odstranila z blízkosti památky tvůrčího umělce a spokojila se s prací zkušených techniků a řemeslně schopných restaurátorů. Nechybělo mnoho, aby se památka stala jen demonstračním předmětem pro studium dějin umění.“

Jan Kotěra vyjadřuje své stanovisko: „Necítím se povoláním odpovídat na detailní otázky čistě archeologické ... jsem rozhodně pro udržování každé cenné památky, ale proti každé tzv. „slohové úpravě“. Z toho všeho resultuje pro mne: předně, udržujeme vše dobré staré, za druhé, nefalšujeme a nepředěláváme nic nového starého a za třetí, stává-li nutnost, přidati ke staré stavbě nějakou část, čiňme tak neodvisle svou uměleckou potenci, svou mluvou. Že přitom umělec bude šetřiti harmonického celku, je samozřejmé.“

Dalšími přístupy k ochraně památek byla *analýza* a *syntéza*. Analýza přeměňující výtvarný výraz architektonického díla v dokument prezentující objevenými fragmenty některá vývojová období s vazbami pochopitelnými pouze odborníkovi, přinesla nejen výtvarnou újmu, ale i technické ohrožení památky. Kamenné konstrukční články zbavené omítkového krytu se dostaly po mnoha stoletích do přímého působení povětrnostních vlivů rychle navětrávajících nechráněný a obnažený materiál. Odkryté barevné omítkové vrstvy nevhodně konzervované nebo ani nekonzervované soudobými technickými prostředky rychle práškovatěly.

Syntéza je myšlenkovým spojením jednotlivých prvků, částí, znaků uměleckého díla v jeden celek usilující o vnesení řádu do obnovy architektonické památky začleňované do soudobých životních forem a plnicích soudobé funkce.

Mimořádný význam pro formulaci zásad památkové péče a pro pojetí restaurátorské práce měla Mezinárodní konference památkových teoretiků a restaurátorů, která byla svolána komisí pro mezinárodní duševní spolupráci do Athén v roce 1931.⁶⁴[35]

Zaujaly mě tyto stěžejní myšlenky vznesené na konferenci:

⁶⁴ Kříž Milan: Rekonstrukce a ochrana památek I, VUT Brno 1989, s. 161.

- převládá všeobecné přesvědčení, že by měly být opuštěny integrální; restituční památky stavitelských;
- u zřícenin je nutné postupovat metodou přísně konzervační;
- u zvláště cenných památek (například antických) doporučujeme, pokud to podmínky dovolují, aby byly vráceny na původní místo nalezené prvky zřícené architektury (anastylosa);
- nové materiály, jichž bylo použito, mají být vždy rozpoznatelné;
- je možno užívat moderních materiálů při konsolidaci starých budov.

Na počátku našeho století se situace v památkové péči výrazně změnila. Hlavní představitelé památkové péče u nás tj. Alois Riegl, Max. Dvořák, Vojtěch Birnbaum a později zejména Zdeněk Wirth si velmi rozuměli s představiteli tehdejší tvůrčí moderny. Riegl kategoricky požadoval ochranu originální hmotné substance a se stejnou razancí se zasazoval proti jakékoliv kopii nebo nápodobě historického tvaru. Základní požadavek tedy zněl, aby novostavby v historickém prostředí nesly jednoznačnou, výraznou pečeť své doby.

Vynikající architekti té doby Pavel Janák, Josef Gočár nebo Dušan Jurkovič se s tímto úkolem vyrovnávali skvělým způsobem. Připomeňme alespoň Černou matku Boží, dům čp. 113 v Pelhřimově, úpravy Josipa Plečnika na Pražském hradě. V podstatě dekorativní kubismus, rondokubismus a dekorativismus nenastolili výrazný konflikt.

Teprve ortodoxní funkcionalismus se svým odlišným pohledem na urbanismus, dispozice a použité materiály způsobil opravdovou revoluci. Především jeho princip *zvnitřku navenek* mohl v nesprávných rukou způsobit bezohlednost ke svému okolí. Podíváme-li se však pozorněji na vynikající díla, např. Bohuslava Fuchse, pochopíme, že tak skvělý architekt prostě není schopen tvořit bez ohledu na okolí, do kterého svůj projekt vkládá. Názorný je příklad architektury Moravské banky na náměstí Svobody v Brně od výše uvedeného autora. Lehké zavěšené průčelí z oceli a skla, průběžná okna, lodžie do náměstí, terasa, ploché střechy a obrovský reklamní nápis, vesměs prvky charakteristické pro osobnost a nový styl architektury v bezohledné diskrepanci k tradičnímu prostředí. Stavba vzbudila rozruch svou tvrdou nekompromisností. Byla skutečně tak bezohledná? Členění průčelí bylo sice ploché, ale dodrželo výšku říms. Jejich linie byla vyjádřena střechou lodžie, jejíž stín podtrhl charakter římsy. Výška byla opticky snížena jednak ustoupením lodžie, odstoupením 7. podlaží, které bylo původně barevně neutralizováno, podobně jako patro lodžie ustupovalo a bylo kryto i její střechou; vložením technického mezipatra byla průběžná okna srovnána se sousedními a konečně svislé barevné konstrukce navázaly na vertikální členění okolních staveb. Dispozičně přinesla banka městu obchodní pasáž navazující na středověkou uliční síť města. Banka tak úměrně dokomponovala prostor hlavního historického náměstí. Interiéry banky navrhoval A. Wiesner.⁶⁵[36]

Dalším mistrovským dílem téhož autora je hotel Avion z let 1927-28. Sám architekt si tohoto svého díla dosti cenil. Velmi úzká a hluboká parcela vyžadovala důmyslné a nápadité řešení. Interiér kavárny prosvětli B. Fuchs velkými okny a podpěry posunul ke stěnám. Dále použil k optickému zvětšení prostoru zrcadlový obklad. Na fasádě je kavárenská část zdůrazněna rizalitem na krakorcích s dvěma pásky oken.

⁶⁵ Riedl Dušan, *Obec architektů, Česká architektura 1945 - 1995*, Vydala Obec architektů jako katalog ke stejnojmenné výstavě v Galerii J. Fragnera, Praha 1995, s. 35.

Tento prvek byl později několikrát použit v Praze a sám Le Corbusier jej aplikoval až v roce 1933.

Kromě mnoha dalších vynikajících staveb realizoval architekt Fuchs pro naše téma zajímavou Městskou spořitelnu v Třebíči (1931).

V Brně je několik velmi dobrých realizací, jejichž autoři se museli vypořádat se stávajícím historickým prostředím. K nejzajímavějším patří dnešní budova „Českého rozhlasu“ od Arnošta Víznera a od Vladimíra Karfíka obchodní dům „Centrum“ (1930), jehož fasáda však byla v roce 1966 velmi nevhodným způsobem rekonstruována.

Samostatnou kapitolou v oblasti památkové péče jsou skvěle provedené rekonstrukce částí historických jader a stěžejních národních památek některých měst po jejich vybombardování za 2. světové války.

Měla jsem možnost navštívit královský palác ve Varšavě. Už tehdy mě jako studentku stavební fakulty zaujalo, z jakých minimálních podkladů autoři rekonstrukce čerpali, a ptala jsem se sama sebe, má-li vůbec smysl návštěva „památky“, kde původní jsou pouze krby. Z poválečných fotografií byla zřejmá originalita pouze torz dvou nosných zdí. Po vzájemné diskusi jsme s kolegy dospěli k závěru, že pro polský národ má tato rekonstrukce obrovský smysl. Mimo jiné jsme si uvědomili, jaké máme štěstí, když při prohlídce našich stavebních památek máme obvykle možnost vidět také původní mobiliář.

Při své návštěvě Frankfurtu nad Mohanem jsem si byla prohlédnout obnovené historické náměstí. Replika dominantního bloku je technicky a architektonicky tak dokonalá, že je bohužel už na první pohled zřejmé, že nejde o originál. Nicméně bez ní by náměstí nemělo ani náznak atmosféry staletého města.

Dalším základem pro úspěšnou mezinárodní spolupráci v oblasti památkové péče se stala „Benátská charta“ z roku 1964. Dala popud k vytvoření mezinárodní instituce k ochraně, obnově a oživení památek, souborů míst, nemovitých kulturních statků. Cílem je prosazení konzervace, ochrany, využití a zhodnocení památek, souborů a míst na mezinárodní úrovni. Tak vzniká roku 1965 ve Varšavě International Council on Monuments and Sites - ICOMOS, jako nevládní organizace UNESCO. Tato organizace sdružuje instituce a osoby mající zájem přispět k ochraně, obnově a oživení památek, souborů a míst. Shromažďuje, prohlubuje a rozšiřuje informace o principech, technikách a politice záchrany, ochrany, konzervace a reanimace souborů nemovitých památek.

Obrázek 58 replika původní řady domů na náměstí ve Frankfurtu n./M., foto Peřínková M.

Obrázek 59 dostavba válkou zničených věží v Solingenu, Německo, foto Peřinková M.

Obrázek 60 v Německu je úzkostlivě uchován každý předválečný arkýř, Kolín n./R., foto Peřinková M.

U nás probíhal mnohaletý proces vývoje ochrany městských jader a památkových zón. Ochrana městských památkových zón a památkových rezervací vyžaduje pevný teoretický a organizační základ. Působení památkové ochrany se uplatňuje na stále více místech. Často je tomu správnými orgány kladen mírný odpor, protože uplatňování památkové ochrany pochopitelně znesnadňuje provádění stavebních aktivit na daném území.

6 ROZBOR SOUČASNÉ PRAXE

6.1 Způsoby komunikace

V podstatě můžeme mluvit o dvou základních způsobech začlenění - *splynutí a kontrastu*. Oba jsou správné a hojně používané. Častěji se setkáváme se snahou o „přizpůsobení se“, je totiž méně nápadné a méně kontroverzní. Zejména

v lokalitách s menším počtem obyvatel se jen špatně prosazují progresivnější řešení. Anonymita velkoměsta a větší tolerance lidí „odevšad“ nám dovolují najít odvážnější návrhy. Pomocnou berličkou při navrhování jsou notoricky známé historizující dekorační prvky. Jistě nechceme zavrhnout dekoraci jako takovou, ale její formy by měly mít současnou podobu.

Považuji za zcela nepřijatelné, abychom při pohledu na novostavbu váhali, zda nejde pouze o rekonstruovaný historický objekt. Až tak daleko jde často současná architektonická tvorba. Musí být zcela zřejmé, co je historicky cenné a co je výbornou realizací současného autora. Zejména u objektů, kde se setkávají dochované prvky s novými, to musí být jasné již na první pohled.

Díky dnešním vynikajícím technickým možnostem se setkáváme s tím, že nalezneme u velmi starých budov i několik časových vrstev pod sebou. Pak se nastoluje otázka, kterou dobu preferovat. Navíc nám vlastně nezbyvá prostor pro tvorbu současných architektů, kteří se brání prostému uvedení fasády do původního stavu. Argumentují tím, že každá doba má své technické a estetické možnosti. Někdy jim připadá původní barevné řešení fádni a zdůvodňují to omezenými možnostmi té doby, kdy by možná původní tvůrci volili jiné barvy, pokud by měli tu možnost.

Začlenění nového objektu do městského prostředí vnímáme jako kompozici *figury a pozadí*. Zpravidla to bývá pozadí stavěné a i to přírodní je obvykle komponováno lidmi. Dostáváme se tak k otázce městské zeleně. Pomineme-li její funkci praktickou, musíme si uvědomit její milosrdnou schopnost utlumit působení příliš agresivních prvků, jakými jsou např. reklamy.

Při navrhování kompozice městského exteriéru musí architekt počítat s pohybujícím se člověkem. Různé úhly pohledu a odlišné perspektivy nám nabízejí mnoho variant výsledného dojmu. Osa přístupu návštěvníků je hlavním směrem estetického působení. V prostředí malého historického centra jsou to pak zejména pěší zóny a partery budov, které vytvářejí výsledný dojem. Hezky tento aspekt popisuje Otakar Nový: „Většinu ploch nových sídel představují pěší zóny, kterým chybí tradiční parter starších měst. Sídla jsou zdravá a hygienická, ale nudná a nehezká. Tisíciletá poučení z historie architektury nebyla vzata na vědomí. Sídla a architektonické soubory bez stálé cirkulace lidí, bez procházeček, promenád a korz jsou mrtvými společenskými útvary. Cesta do práce a návrat domů představuje pouze životní nezbytnost. Architektura a její kompozice začínají vznikat a hovořit k lidem teprve za hranicí holé hmotné nutnosti. Likvidace ulic, náměstí a funkční dezintegrace značně přispěly k likvidaci společenské identity a univerzálnosti měst.“⁶⁶[37]

V současné době k nám doléhá fenomén hypermarketů. Bude nesmírně obtížné udržet obchodní síť a život v centrech měst. Je nezbytně nutné hledat nové funkce pro tradiční městské struktury.

Jak tedy stavět v historickém prostředí? Ideální by samozřejmě bylo, kdybychom uměli stanovit pravidla a principy pro tuto tvorbu, jenže takovým způsobem bychom zničili vývoj hned v zárodku a to jistě nechceme. Život ve skanzenu nebo mezi divadelními kulisami by byl určitě deprimující, proto jednoznačně vyplývá, že jazyk současné umělecké tvorby musí být živý a moderní.

⁶⁶ Nový, Otakar: Architektura a město, Academia, Praha 1996, s. 114.

Při studiu stávajících soudobých objektů si ale přece jenom povšimneme některých častěji používaných forem řešení. Je důležité všimnout si jich, a proto některé z nich nyní uvedeme.

6.1.1 Urbanismus města

Historii města můžeme vyčíst především z jeho urbanismu, z čehož vyplývá, že je patrně o něco důležitější, než jednotlivé stavební památky. Budeme-li pozorně studovat mapy jednotlivých historických období, dovíme se o dřívějším způsobu života velmi mnoho. Ve tvaru mnoha náměstí najdeme stopy dávno zaniklých funkcí. Tak jsou v historickém půdorysu jader měst a čtvrtí stále přítomny uplynulé dějinné epochy. Zelené pásy kolem historických městských jader označují bývalou zónu hradeb a příkopů. Diagonální nebo zakřivené ulice v pravoúhlé síti čtvrtí naznačují staré silnice a hranice pozemků. A mnohý průchod vnitřkem čtvercového bloku má původ ve starých poutních cestách.

Když se nové budovy začleňují do historického sousedství, je důležitým plánovacím krokem vypořádat se s historickým půdorysem.

Potřebujeme-li udělat současné urbanistické studie, je nutné prostudovat dochované historické mapy. Můžeme z nich vyčíst velmi mnoho důležitých informací a návodů. Často se zastává názor, že doplnění zástavby v historickém jádru města by vedlo - při značné stavební hustotě - k nepřijatelným podmínkám bydlení. Mnohé novější příklady však ukazují, že na nejužším prostoru lze realizovat dobrou kvalitu bydlení a volných prostorů, aniž by nová zástavba nutně narušovala historické struktury.

Hovoříme-li o půdorysu města, máme na mysli především jeho hlavní komunikační tahy a náměstí. Další členění parcel není nutné brát tak přísně. Urbanismus musí odpovídat současným potřebám dneška, rozhodně se ale osvědčilo dodržovat spíše úzké členění parcel, neboť nesvádí k vznikům nevhodných monobloků.

Důležitou úlohu ve výsledném efektu hraje stavební čára. Jejím předsazením, případně zapuštěním, můžeme zvýraznit nebo naopak potlačit výsledný dojem objektu. U velkoobjemových staveb dosáhneme zajímavého řešení jejím zalamováním. Často se zalomení objevuje pouze nad parterem budovy, což ale nemá tak výrazný účinek.

Obrázek 61 multifunkční dům s výborně členěnou fasádou, Solingen, Německo, foto Peřinková M.

Obrázek 62 utopených domů jsem v Německu vidět mnoho, Frankfurt n./M., foto Peřinková M.

6.1.2 Silueta města

Většina autorů uvádí, že silueta města je důležitější než jeho půdorys. Je tím myšlen právě vliv na identitu. Města založená na rovinatém terénu mají siluetu spíše klasickou, neboť dominantou zpravidla býval kostel a radnice. Se vznikem průmyslových zón v 19. století se však právě siluety měst začaly výrazně měnit. Ojedinelé siluety mají vždy města zasazená v kopcovitém terénu. Zcela atypické a fascinující jsou siluety vysokohorských měst a vesnic.

Musíme však mít na paměti, že to, co je dnes pod ochranou památkové péče, je často výsledkem staletého stavebního procesu, často s radikálními destrukcemi. Proto nesmějí být změny ani v době opětovného navazování na historické dědictví zcela zapovězeny.

Klasickou siluetu města mění především výškové objekty. V menších městech jsou to nejčastěji průmyslové a zemědělské stavby. Samostatnou kapitolou je výstavba sídlišť. V poslední době je to výstavba již zmiňovaných hypermarketů. Tyto

objekty bývají velmi rozlehlé a časem se z nich stávají skutečná centra dění. Tento trend je již bohužel zřejmý také u nás.

6.1.3 Zohlednění historického měřítka

Záměrně uvádíme zohlednění měřítka, protože nepovažujeme za správné jeho kopírování. Je dobré při výškových omezeních udělat prognózu vývoje centra s ohledem na dynamiku jeho rozvoje. Držet se totiž přísné zásady „nevychývat“ může být krátkozraké.

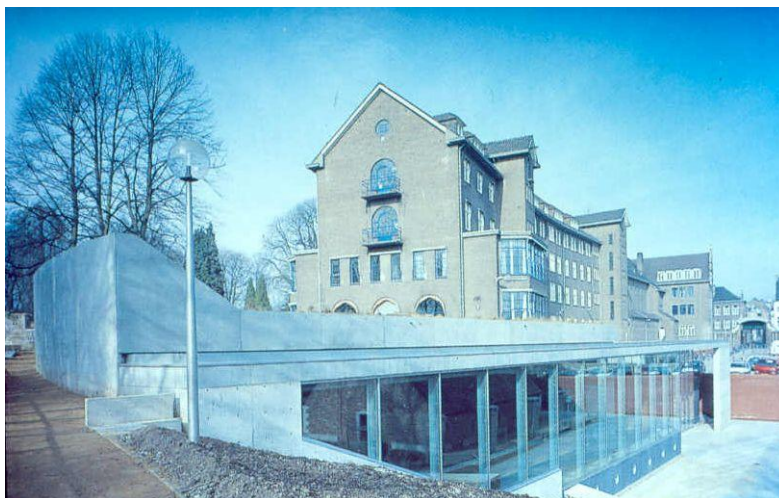
Měřítka objektu, bloku, ulice je odvozeno ze společenského postavení objektu, majitele a města vůbec.

Začlenění do měřítka okolí rovněž znamená respektovat dějiny vzniku bloku. Tento úkol není nesplněn pouhým přenesením modulu na novou budovu. O zdařilém začlenění lze mluvit jen tehdy, když nová budova má zároveň své vlastní měřítka.

Dnes se stalo téměř pravidlem udržovat stejné výšky řím a objektů vůbec. Ne vždy je to však jednoznačně nejlepší řešení, protože působí často fádním dojmem. Podíváme-li se pozorně například na fasády gotické řady domů, rozhodně nemůžeme říci, že se jedná o monotónní řadu. Zde samozřejmě hrají důležitou roli hřebeny kolmé k čelní fasádě. Přikláníme se tedy k větší výškové rozmanitosti nových objektů.

Největším problémem bývá začlenit budovu o velkém objemu. Jak dobře vsadit rozlehlý objekt do drobného historického měřítka, to je to pravé umění. Není tak obtížné postavit novostavbu na úzké parcele, ale zpracovat dobře velkou fasádu tak, aby odpovídala funkci a své konstrukci budovy.

Když se nové druhy staveb mají integrovat do struktury města, pak je překážkou obvykle jejich velký stavební objem. Tento jev se začal objevovat už v 19. Století, kdy například nádražní budovy byly zpravidla rozlehlejší stavby.

Obrázek 63 budova posluchárny v Maastrichtu, architekt Jo Coenen Aula s 500 sedadly je zapuštěna a střecha ozeleněna, Franz Pesch, Neues Baunen in historischer Umgebung

Obrázek 64 kulturní centrum Carré d'Art v Nîmes, Norman Foster. Aula, kinosál a obchod jsou zapuštěny, Franz Pesch, *Neues Baunen in historischer Umgebung*

Klasicismus se však obvykle poměrně dobře vypořádal s touto otázkou. Teprve moderní zavěšené fasády a panelové bloky podtrhují velikou plochu fasády.

Tak jako každý problém i tento se dá úspěšně řešit, zvláště ujme-li se toho skvělý odborník. Najdeme hodně příkladů zdařilého srůstání velkých novostaveb a drobně členěného okolí. Velmi často jsou objemné budovy zapuštěny i několik pater pod úroveň terénu. Před tím, než se velké objekty začlení do historické stavební struktury odpovídající jiným měřítkům, mělo by se zkoumat, nelze-li část prostorového programu umístit do nevyužitých starých budov. Potom jsou ještě nutné rozšiřující budovy, zpravidla jednodušeji integrovatelné, než celý prostorový program. Začlenění velkých budov se podstatně usnadní, jestliže poloha stavebního tělesa obnoví nebo nově vytvoří kontury uličních prostorů a náměstí.

Členění stavebního tělesa se však musí rozvíjet zevnitř. Pouze povrchní rytmizace fasády vede často ještě k horším výsledkům, než velký objem dobře zasazený do scény.

Musíme ale připomenout, že reprezentační a významné stavby svou monumentalitou podtrhují svůj význam.

6.1.4 Zastavování proluk

V tomto případě se architektovi nabízí velká možnost uplatnit své schopnosti. Není zpravidla svazován stávající konstrukcí, ale přece jen by měl brát ohled na sousedící budovy. V historických městech dnes památkáři často žádají uchování alespoň historicky cenných sklepů. Pak je nutná úzká spolupráce se statikem a další, především dispoziční ohledy. Vysoké umění začleňování spočívá v návrhu vzájemné souhry jak kontrastujících, tak spojujících prvků. Nabízí se však jedinečná možnost vložit do stávající uliční sítě čistě soudobý prvek podtrhující krásu historických objektů kolem něj.

Rohový pozemek se začleňuje zvláště obtížně. Architektura se musí vyrovnat s nejméně dvěma rozdílnými stranami bloku. Exponovaná poloha znesnadňuje nenápadné začlenění nové budovy. Proto jde ve většině případů o zdůraznění nároží, což je úloha, kterou je možno řešit rozdílnými způsoby.

Téměř hřlavou antitezi klasického rozšíření bloku poskytla projekční kancelář Tegnestuen Vandkunsten svou rohovou budovou na území obnovy Christianshavn v Kodani. „The blue Corner“ (Modré nároží) se vlastně skládá ze dvou stavebních těles, která vždy uzavírají jednu stranu bloku a uvolňují úzkou pasáž do vnitra bloku. Přízemí se skládá, jak je v celém bloku obvyklé, z pačokovaného zdiva, horní podlaží jsou obložena modrým smaltovaným ocelovým plechem. Neprovokuje však pouze nápadné zbarvení. Pultovými střechami ležícími kolmo k sedlovým střechám stavebního bloku rezignuje architekt záměrně na harmonický přechod k sousedním budovám. Zdá se, že nová budova zároveň spojuje a odděluje.⁶⁷[38]

Obrázek 65 *moderní rohový dům v Kodani, projekční kancelář Tegnestuen Vandkunsten, Franz Pesch, Neues Baunen in historischer Umgebung*

Obrázek 66 *rohová budova v Kodani, Henning Larsen, Franz Pesch, Neues Baunen in historischer Umgebung*

⁶⁷ Pesch, Fr.: Neues Baunen in historischer Umgebung, R. Müller, Köln 1995, s. 28.

6.1.5 Konstrukce fasád

Pohybujeme-li se v historické části města, vnímáme především vnější vzhled budov. Zvláště dnes je tato poznámka aktuální, uvědomíme-li si, že je to často to jediné, co z památky zbylo. Uspořádání oken, dveřních otvorů, střechy a dekorativních prvků rozhoduje o tom, zda obraz města působí harmonicky. Strukturou fasády, jejím vertikálním a horizontálním členěním může být vytvořen vyvážený vztah mezi budovami různých historických epoch, i když se v konstrukci, materiálu a barvě zřetelně odlišují. Jak dokládají mnohé historické objekty, lze převzetím horizontálních a vertikálních členících prvků dosáhnout toho, že i velké novostavby splynou se svým okolím. Při moderním řešení historického sousedství spočívá interpretace poznaných výtvarných principů v interakci přejímání a abstrakce. Nejdůležitějšími referenčními body jsou přitom osy oken, řád sloupů, arkády, portál, dělení fasád a rozměry otvorů. Přitom tyto prvky se jen nekopírují do novostavby, nýbrž jejich řád se přenáší do moderního tvaru, do moderní konstrukce a do moderního materiálu.

Obrázek 67 mateřská škola v Berlíně, Alvaro Siza , Franz Pesch, *Neues Bauen in historischer Umgebung*

Portugalský architekt Alvaro Siza dochází u své dětské jídelny v Berlíně - Kreuzbergu k volné kompozici fasády. Zde musel být existující dům rozšířen o jednonásobek svého stavebního objemu. Velmi zdrženlivě utvářený trakt novostavby přejímá na uliční straně přesně výšku staré budovy. Nicméně se vyhýbá dalšímu vedení pásu říms. Bílá omítnutá stavba dostala jako připomínku staré školní budovy sokl z pálených cihel. Osový rozměr se sice v novostavbě přejímá, avšak formáty oken se mění, aby se navzdory chybějícím pásům říms a obrubní dosáhlo rovnováhy ve fasádě. Vzniká vyvážený klidný celkový obraz, protože osy oken

a výšky parapetů staré zástavby byly převzaty. Fasády na zadní straně tvoří svou volnou kompozicí záměrně architektonický kontrast k hlavnímu domu.⁶⁸[39]

Obrázek 68 obchodní dům v Pule, Chorvatsko, foto Peřinková M.

Obrázek 69 dostavba banky ve Frankfurtu n./M., foto Peřinková M.

6.1.6 Pohled z ptačí perspektivy

Máme rádi ty pozoruhodné pohledy na město z velké výšky. Náhle vše vypadá úplně jinak. Zcela se změnila barva, parametry a atmosféra. Dříve podkroví nebývala obývána, ale pouze odvětrávána. Víkýře bývaly obvykle velmi malé a také dosti dekorativní.

Dalším zajímavým bodem jsou krytiny. Dnes můžeme vybírat z mnoha druhů a barev a byla by asi škoda omezovat se pouze na klasické materiály. Krajinu střech z pálené krytiny, která u nás bývala ve městech tak obvyklá, můžeme považovat za vysoce estetickou. Dnes je stále obtížnější zachovat tento půvabný obraz nebo jej dokonce dále rozvíjet. Ekonomické požadavky nás nutí využívat objekty až do střešních prostor a často také budovat nadstavby. Střešní okna nejsou obvykle

⁶⁸ Pesch, Fr.: Neues Baunen in historischer Umgebung, R. Müller, Köln 1995, s. 30.

památkáři povolena a prosvětlení se musí řešit vikýřovými okny. V případě, že je jejich tvar vhodně zvolen, nelze nic namítat. Někdy se ale setkáváme s takovými „plagiáty“, až se skutečně nabízí otázka vhodnějšího řešení, kdy střešní okno není z ulice téměř vidět a rozhodně nemění tvar střechy.

Při navrhování centra pro staré lidi v Lemgo bylo obtížným úkolem začlenit relativně velký komplex novostaveb do historického městského jádra. Nápadným znakem dlouhých úzkých staveb jsou sedlové střechy pokryté taškami. Aby se vyhnuli nevhodnému objemu střechy, navrhli architekti Auer a Seber štítové domy využívané v jedné úrovni a zpřístupněné zasklenou spojovací chodbou. Tak získává každá z obytných zón na obou stranách vlastní sedlovou střechu. Do ulice obrácené úzké bílé štíty nabývají bez podbízení vztah k střešní krajině historického jádra.⁶⁹[40]

6.1.7 Jak oddělit nové a staré

Potřebujeme-li spojit dva odlišné objekty, můžeme mezi ně vsadit sjednocující prvek, který by měl být spíše neutrální. K tomuto účelu se velmi často používají schodiště a chodby s prosklenou fasádou. Někdy je použit stejný typ opláštění (omítka), ale obvykle s jiným lícovým povrchem (hladká, drásaná), než je na obou objektech.

Podobně se architekti vypořádávají s objekty v prolukách, když musejí navázat na sousední stavby. Komunikační prostory se změnou výškových parametrů mezipodest se přímo k tomuto účelu nabízejí.

V diecézním archivu v Eichstadtu dokončeném v roce 1994 funguje skleněný spojující článek mezi barokní hlavní budovou a přistavěným skladištěm jako schodiště.

Obrázek 70 obytný soubor pro seniory v Lemgo, Auer a Weber, Franz Pesch, *Neues Baunen in historischer Umgebung*

⁶⁹ Pesch, Fr.: *Neues Baunen in historischer Umgebung*, R. Müller, Köln 1995, s. 38.

Mají-li se staré objekty a nové budovy spojovat v úrovních všech podlaží, nelze koncepci ustupující mezistavby vždy uskutečnit. Ne vždy lze vytvořit spáru nebo spojovací článek. U řadových budov se někdy nelze vyhnout výškovým skokům u výšek podlaží, parapetů a oken. Zde jde o to, pokračovat v osách a proporcích a převzít důležité výtvarné referenční body (římasy, výšky vstupu). Není-li to možné, lze mezi rozdílnými architekturami navrhnout příčně postavené tenké stěny nebo úseky fasád bez oken.

6.1.8 Materiál a konstrukce

Historické stavební materiály byly darem krajiny. Teprve se zlepšením dopravních možností se začaly stírat regionální hranice. Adolf Loos píše: „Je něco zvláštního ve stavebním charakteru města (...). Gdaňské stavby z režného cihelného zdiva by ihned ztratily svou krásu, kdyby byly zasazeny do vídeňské půdy. Ať se nemluví o síle zvyku. Neboť to má zcela určité důvody, proč Gdaňsk je městem režného zdiva a Vídeň městem vápenné omítky“.⁷⁰[41]

Výběr stavebního materiálu je velmi důležitou součástí úspěšné realizace. Obvykle se volí tradiční materiál s progresivním konstrukčním řešením nebo moderní stavební hmoty přejímající klasické parametry. Velmi efektní je použití kombinace přírodního materiálu zasazeného například do hliníkových rámu.

V historických jádrech jsou často navrhovány kamenné obklady fasád. Ve velké ploše však působí příliš těžce a tak se nabízí otázka, zda jejich velkoplošné použití není takový malý alibismus.

V Alpách, kde se kdysi stavělo pouze z kamene a ze dřeva, se dnes místo kamene hojně používá pohledový beton. Jeho technické vlastnosti jsou nesrovnatelně lepší a opticky se s kamenem dobře snáší.

Velmi často se setkáváme s použitím skleněných obkladů, protože využívají zrcadlového efektu. Zrcadlící se protilehlé fasády rozměňují velkou rovnou plochu. Takových realizací nalezneme velmi mnoho.

Mnohé historické stavební materiály jsou velmi drahé, a proto jsou používány jen výjimečně. Další prožívají svou renesanci. Nesmíme se ale bát zcela moderních a tedy neobvyklých prvků a postupů. Sázkou na jistotu je tradiční přírodní materiál v soudobém tvarosloví.

Jedna z nejlepších realizací je k vidění na náměstí v Kolíně nad Rýnem. Malý obchodní dům je včleněn do proluky mezi historické objekty. Jeho stříbrná futuristická fasáda ostře kontrastuje se svým okolím. Vzhledem k tomu, že parcela je velmi úzká, výsledný dojem není brutální. Barevné působení je možné přirovnat k perle v písku.

⁷⁰ Loos, A.: *Trotzdem, Unveränderter Neudruck der Erstausgabe von 1931, Wien 1982, s. 111.*

Obrázek 71

S materiály by se mělo pracovat jako s barvami, nemělo by jich být mnoho.

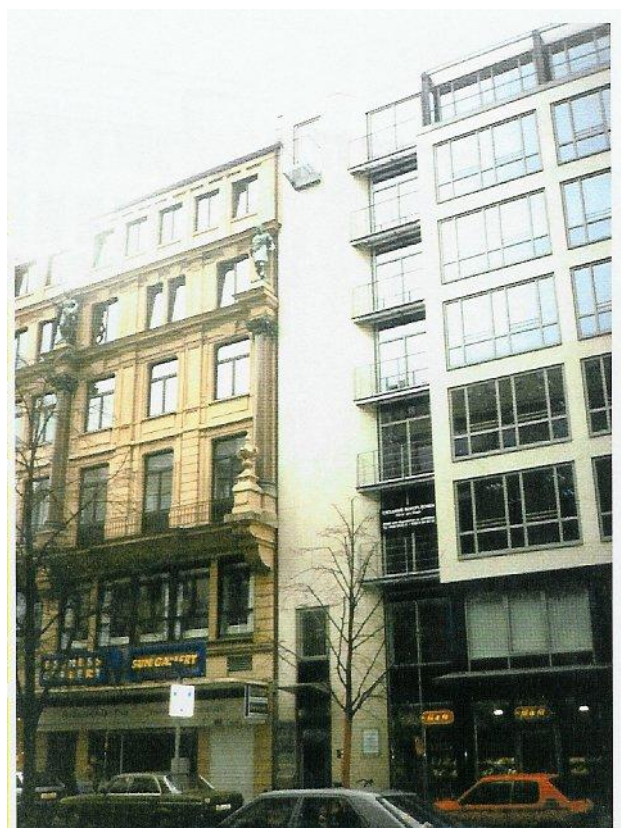
Obrázek 72 navázání domu ve Frankfurtu n./M., foto Peřinková M.

Obr. 91: škola v Remscheid, Německo, foto Peřinková M.

Obrázek 73 nádraží v Londýně, foto Peřinková M.

Obrázek 74 obchodní dům v Kolíně n./R., foto Peřinková M.

Obrázek 75

Obrázek 76 Tak takto se začleňuje mrakodrap, Commerzbank ve Frankfurtu n./M., mistrovské dílo Normana Fostra, zahrnující téměř všechny dříve uvedené principy, foto Peřinková M.

Obrázek 77 *Tak takový způsobem se začleňuje mrakodrap, Commerzbank ve Frankfurtu n./M., mistrovské dílo Normana Fostra, zahrnující téměř všechny dříve uvedené principy*

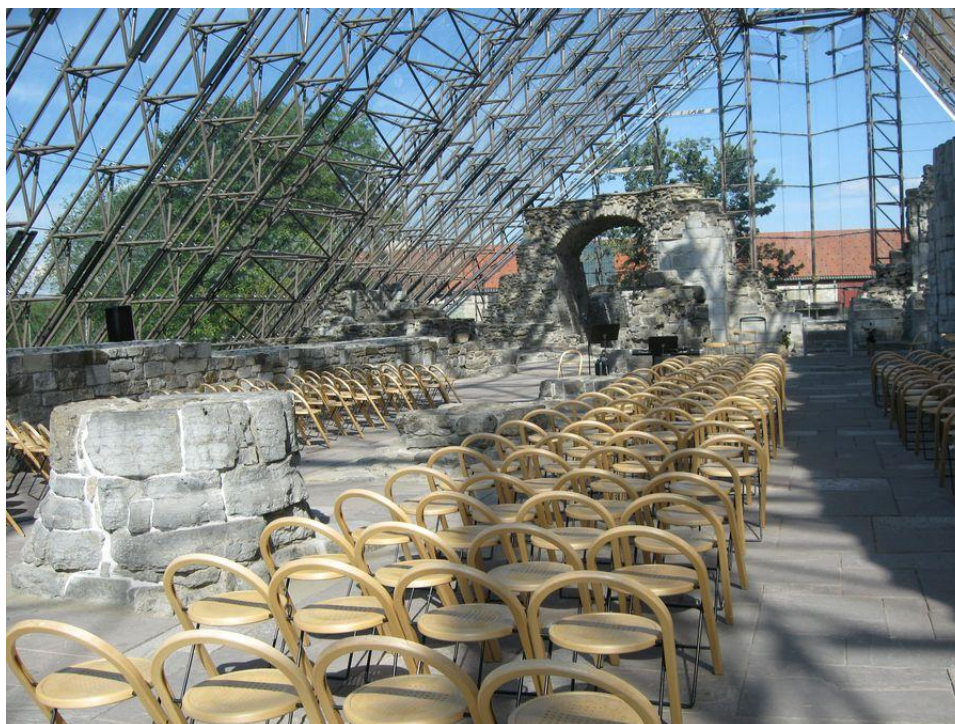
Dalším zajímavým projektem, který je vhodné na tomto místě zmínit je zastřešení zřícenin středověké katedrály prosklenou konstrukcí v Norsku. Severně od moderního města Hamar, podél břehu jezera Mjosa najdete pozůstatky středověkého města Hamarkaupangen.

Stavba kostela začala založením Hamarské diecéze v 1152-1153, a kolem roku 1200 byla katedrála dokončena v románském slohu. V 14. století byla stavba rozšířena již v gotickém slohu. Během následujících tří století to bylo nejvýznamnější místo mezi Oslem a Trondheimem, ale po reformaci v letech 1536-1537 pozbyla tato funkce. Během sedmileté války, v roce 1567, podlehla katedrála požáru.

V roce 1987 bylo rozhodnuto vybudovat zastřešující konstrukci k zachování fragmentů objektu. Stavba byla dokončena v roce 1998 pod vedením architekta Kjella Lunda. Masivní "katedrála" z oceli a skla, známá jako "Hamardomen", dala muzeu nejen velký přístřešek pro zachování zříceniny, ale i moderní, akustický sál velmi vhodný pro koncerty, náboženské a světské účely.

Obrázek 78 *pohled na objekt exteriéru, foto Peřínková M.*

Obrázek 79 pohled do interiéru, *foto Peřinková M.*

Obrázek 80 pohled na zastřešení a stínící systém, *foto Peřinková M.*

Obrázek 81 torzo románské piliřové stěny, foto Peřinková M.

Obrázek 82 soudobý oltář, foto Peřinková M.

Obrázek 83 atmosféru dotváří historický kroj průvodce, foto Peřinková M.

6.2 Historický a současný vývoj začleňování nové architektury ve třech moravských slezských městech Opavě, Krnově a Bruntále

3.2.1 Opava

Infrastruktura města se 70 tisíci obyvateli je ideální pro klidný rodinný život. Město má své centrum, kde jsou tradičně umístěny obchody s širokou nabídkou zboží, divadlo, kina, galerie, kluby, restaurace, banky, pojišťovny, některé ordinace soukromých lékařů, parky, hotel a kostely. Na jádro navazuje obytná zóna a dále průmyslová nebo rekreační oblast. Ve městě je nemocnice, několik typů základních škol, šest středních škol, dvě gymnázia a také Slezská univerzita. Obrovskou výhodou je jakési zmenšené urbanistické měřítko, takže časové ztráty během dopravy jsou minimální.

Kolem Opavy je několik oblíbených výletních míst např. Hradec nad Moravicí, bývalé knížecí sídlo, nebo zámek v Raduni. Ke každému z nich náleží překrásný park a lesy.

Z pohledu výstavby nové architektury je důležitá ekonomická prosperita města a regionu. Takto velké město je na tom poměrně dobře, je zde totiž jak soukromý, tak státní kapitál vhodný pro tyto investice.

Pro námi sledovanou otázku je důležitá bohatá historie města a její ovlivnění soudobé architektonické tvorby.

Obrázek 84 Celkový pohled na město, olejomalba z doby po roce 1689, J. Kalus, K. Müller, R. Žáček-Alt TROPPAU

Stopy osídlení Opavy se zachovaly již ze starší doby kamenné. V mladší době kamenné zde vyrostly osady zemědělců. Tyto osady se vyskytovaly jak na ploše nynějšího středu města, tak v přilehlých obvodech. Dále můžeme říci, že v každém vývojovém období bylo toto území osídleno. Slovanská hradiště v Kylešovicích a v Jaktarži (toto archeologicky ještě ne plně prokázané) nenavazovala přímo na středověkou osadu.

První dochovaná zpráva o existenci Opavy pochází z roku 1195. Tehdy se zde zastavil při své cestě olomoucký úředník kníže Vladimír se svým průvodem. První spolehlivou zprávu o Opavě jako městě máme dochovanou z roku 1224.

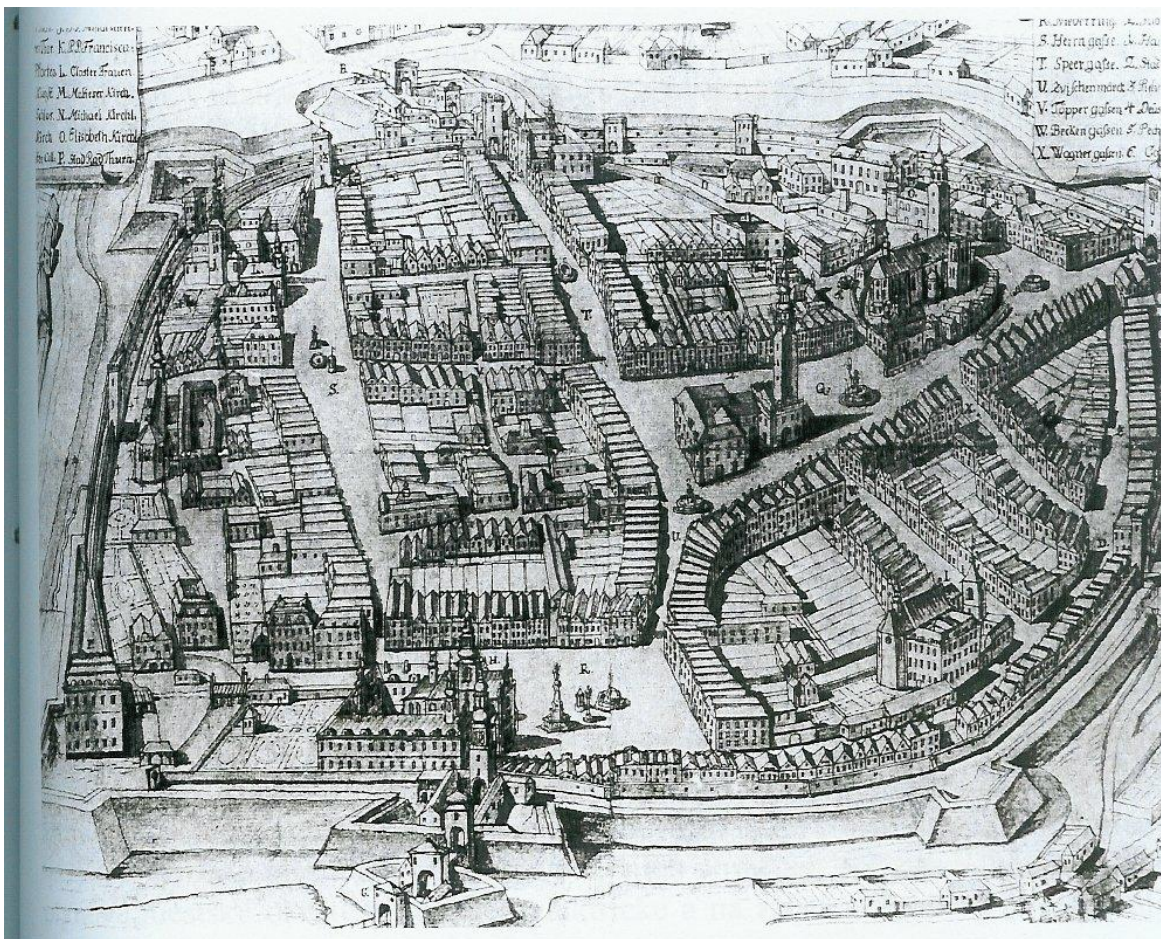
Rané město nebylo příliš rozsáhlé, skládalo se asi ze 65 měšťanských domů v prostoru dnešního Horního náměstí.

V období kolonizace českých zemí se v Opavě usadili Němci a Židé. Po obdržení městského práva se Němci stali vedoucí vrstvou opavského patriciátu. Již ve 13. století bylo uvnitř města asi 300 měšťanských domů a městu náležel rozsáhlý pozemkový majetek v okolí. Patrně po pustošivém mongolském vpádu roku 1241 o něj město přišlo.

Opava se již v první čtvrtině 13. století stala střediskem správy provincie, která se původně označovala jako Holasická. Zvláštní bylo, že zde nestál zeměpanský hrad. Královští úředníci řídili správu města, převážně na hradě v Hradci nad Moravicí, jež sloužil dlouho jako sídlo opavských knížat. Ke konci první čtvrtiny 13. století byla již Opava opevněna hradbami. V nich byly umístěny tři hlavní městské brány – Hradecká, Jaktařská a Ratibořská – u tří výpadových ulic. Tyto brány ústily do hlavních obchodních a dopravních tras. Za těmito branami se město dále rozšiřovalo o svá předměstí. Přes řeku Opavu vedl do města směrem k Ratibořské bráně most, za jehož udržování vybírala městská obec mostné. Teprve kníže Přemek dal na začátku 15. století postavit v Opavě městský hrad, který byl včleněn do městského opevnění.

V čase husitských hnutí, dne 31. července 1431, zachvátil město obrovský požár, který jej značně zpustošil.

V průběhu středověku klesala úloha dědičného fojta a řízením města se stále více zabývala městská rada. V roce 1490 odkoupilo město dědičné fojtství. Starší sídlo rady se nalézalo v domě na Horním náměstí, kde bylo také obchodní centrum. Ke konci 16. století se však radnicí stal jiný dům na témže náměstí, který dnes již neexistuje. Kolem roku 1540 se většina obyvatel přikláněla k reformaci. Docházelo k politicko-náboženským konfliktům, vyvolaným především zájmem olomouckých biskupů o udržení politických pozic. V roce 1607 potlačil Geisbergův pluk císařského vojska odboj opavských protestantů. Po Bílé hoře přišli do Opavy jezuité (1629), čímž bylo obyvatelstvo města donuceno odstoupit od protestantství a přestoupit ke katolickému vyznání. Po třicetileté válce poklesl počet obyvatel české národnosti, naopak převažoval počet občanů německé národnosti, zejména mezi majiteli měšťanských domů. Ve 20. letech 18. století představovali Češi přibližně jen jednu sedminu obyvatel města.

Obrázek 85 Celkový pohled na město, kresba z 2. poloviny 18. století, J. Kalus, K.Müller, R. Žáček-Alt TROPPOU

Ve druhé polovině 18. století můžeme sledovat vznik manufakturní výroby. Dalšímu rozvoji Opavy však v tomto období bránily středověké hradby. V té době byl hlavním představitelem města osvícený purkmistr J. J. Schlössler, který na jejich místě zřizoval pásma sadů. V letech 1800 - 1839 bylo zbouráno veškeré středověké opavské opevnění. Schosler mimo jiné podporoval založení nemocnice, muzea a dal vystavět budovu městského divadla. Přes nepříznivé podmínky rakouského absolutismu město pod jeho vedením vzkvétalo. Významnou událostí v roce 1820 bylo konání kongresu, na němž se sešli evropští panovníci a diplomaté, aby se poradili o tehdejší politickém ruchu v jižní Itálii.

Do města se postupem času přistěhovalo mnoho obyvatel z okolních vesnic, čímž se zlepšil početní poměr české národnosti vůči německé. V 30. letech 19. století měla Opava 10.000 obyvatel. Další rozvoj Opavy byl spíše kulturní než hospodářský. Hlavním ekonomickým odvětvím širší oblasti se stal těžký průmysl na Ostravsku.

Rozklad feudální společnosti vyvrcholil revolučními událostmi v roce 1848. Opavské měšťanstvo přivítalo pád rakouského absolutismu, přiklonilo se převážně na stranu německých liberálů i s jejich rostoucím, protičesky orientovaným nacionalismem. Tehdejší české obyvatelstvo se nedokázalo politicky prosadit. Ve druhé polovině 19. století se stala Opava sídlem zemského správního úřadu, tj. Slezské zemské vlády a dalších zemských institucí. Nebyla již omezena hradbami, a proto se mohla volně rozšiřovat ke svým předměstím. Zaznamenáváme také

změny vnějšího vzhledu města a způsobu života jejich obyvatel. Nejdřív bylo provedeno plynové městské osvětlení, později elektrické a na začátku 20. století zajišťovaly dopravu ve městě tramvaje.

Nová historie urbanistického vývoje Opavy začíná přelomem století, přesněji rokem 1895, kdy vychází a nabývá platnost zákon o přestavbách na území města Opavy „za účelem ozdravení města“.⁷¹[42]

Dosah tohoto zákona z 8. srpna byl značný. Byl potvrzen výnosem z 18. června 1896⁷² [43] a zvýhodňoval formou zproštění nájemného na dobu dvaceti let přestavby zahájené do deseti let od vydání zákona. Modernizace pochopitelně citelně zasáhla stávající architekturu. Jednou z podmínek zákona bylo dodržení stávající uliční sítě, a to v mezích stanovené regulace. Uliční čára byla skutečně měněna jen výjimečně.

Soupis domů, navržených k asanaci v první fázi, tj. do roku 1905, který tvořil přílohu zákona a signalizoval uvážlivost a propracovanost celé akce, čítal celkem 321 objektů většinou ve vnitřním městě.⁷³[44] Cílem těchto opatření bylo zlepšení bytových poměrů v Opavě, avšak jejich odezva, alespoň do roku 1901, byla velmi slabá. Výhod, jež zákon poskytoval, bylo využito pouze asi u dvaceti objektů. Městská rada nechala provést zjišťovací průzkum. Franz Hofmann, poslanec města Opavy, musel na zasedání poslanecké sněmovny dne 28. března 1901 konstatovat, že zákon zatím nesplnil svá očekávání.⁷⁴[45] Dokladem tohoto slabšího začátku první série přestaveb, přičemž jako přestavbu zákon chápal též úplné stržení stavby až k základům, jsou především zásahy do architektury obou hlavních náměstí - Horního a Dolního.

Jen na Horním náměstí bylo k přestavbě vytipováno třiatřicet objektů, na Dolním náměstí pak patnáct a v linii ulice Mezi trhy dalších sedm objektů. Toto centrum Opavy bylo však natolik zničeno v průběhu událostí 2. světové války, že k dnešku zůstal pouze fragment původní zástavby. Částečnou rekonstrukci je možno provést na základě ikonografie; fotoarchív Slezského muzea v Opavě postihuje stav podstatné části města před rokem 1938.

Zástavba otevřené jihovýchodní a jihozápadní strany Horního náměstí honosnými třípatrovými obytnými domy zůstala zcela v zajetí historismů. Ukázkou tendenčního rejstříku přestavovatelů jsou například dodnes stojící domy v jihovýchodní části náměstí, a to č. 57 a 58. Tak bychom mohli plynule pokračovat, neboť prakticky všechny přestavované objekty braly své motivy ze všech dosud známých slohů.

Nelze dnes již přesně postihnout veškeré stavební dění v historickém jádru města na přelomu století. Válečné ztráty byly obrovské a poválečné dostavby taky nebyly příliš šetrné. Přesto můžeme konstatovat, že stavební ruch se nevyhnul žádné ulici.

Například jen na druhém hlavním uličním tahu – Ostrožné - bylo k přestavbě navrženo 26 objektů. Tak na místě, v roce 1898 demolované Ostrožné 1 a 3, vyrostl obytný dům a kavárna Niedermayer (dříve kavárna Orient), pro niž vypracoval soutěžní návrh také opavský rodák *Josef Maria Olbrich*, významný představitel

⁷¹ Vollständiges Adress - und Geschäfts - Handbuch der Landeshauptstadt Troppau, 1901, s. 16 - 17, dále už jen Opavský adresář a rok.

⁷² Viz pozn. 42, s. 18 – 19.

⁷³ Viz pozn. 42, s. 17 - 18.

⁷⁴ Die Gemeinde Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1896 - 1905, Troppau 1911, str. 158 - 159.

secese, jehož cesta vedla od historismů (od roku 1890 na vídeňské Akademii výtvarných umění u Karla von Hasenauer) přes vídeňský ateliér Otty Wagnera až k výrazné lineární secesi.⁷⁵[46] Jeho plně secesní návrh⁷⁶ [47] nebyl realizován. Důvodem nebyly patrně předsudky vůči „moderně“ samotné, podstatnou roli sehrál jistě fakt, že Olbrichův návrh se vymykal záměru představitelů města vybudovat honosné centrum, jehož „důstojnosti“ nevyhovovaly zvyklosti se bránící protitradiční tvary krystalizující secese. Oprávněně můžeme litovat, že „nevhodná volba místa“ vlastně předem odsoudila Olbrichův návrh do kategorie zamítnutých. Beznadějnost a současně obdivuhodný idealismus Olbrichových uměleckých snah neměl šanci překonat konzervativní duch maloměsta.

Na vrcholu své tvůrčí a umělecké činnosti se Olbrich jedinou v Opavě realizovanou stavbou u rodného domu jistě představil v plném lesku (viz citace O. Wenzelida o stavbě jemné, duchaplné, leč cizorodé v daném prostředí). Dnes lze jen litovat pozdější neuvážené likvidace této architektury. J. Vybíral přidává informaci získanou od arch. J. Krischkeho, že šlo o dům z režného zdiva s vysokým oblým štítem. Jak vyplývá z pozemkové knihy, stavba byla zbudována v první polovině roku 1904.

V roce 1903 Olbrich představil na výstavě v Zemském muzeu „na malých čtvrtkách“ své ranější vídeňské práce a na velkých fóliích zveřejnil návrhy z let 1900-1901 z etapy výstavby umělecké kolonie v Darmstadtu. Jako doplňující materiál předložil také artefakty z oboru uměleckého řemesla. Místní tisk reagoval na tuto výstavu velmi pozitivně a mimo jiné zdůraznil Olbrichovu schopnost chápat dům nikoliv pouze jako architekturu. [48]⁷⁷

To, že si Opava byla dodatečně vědoma velikosti svého rodáka, dokázala v roce 1911, necelé čtyři roky po Olbrichově smrti, slavnostním odhalením pamětní desky na jeho rodném domě (Ratibořská 15).

Zhodnotíme-li rozsáhlé stavební zásahy z přelomu století, dospějeme ke dvěma pohledům. Především musíme říci, že původní zástavba byla ve značně špatném technickém stavu, a proto vlastně nebylo jiné východisko, než ji nahradit. Jako v každé dějinné epoše, tato znovuvýstavba probíhala v tehdejších stavebních trendech. Důsledkem toho byly změněny výškové parametry budov a nejstarší gotické části domů, situované uprostřed půdorysů objektů, byly většinou úplně rozbity vsazením schodiště a navazujících komunikačních prostor. Je třeba ale přiznat, že z provinčního města vyrostla soudružná urbanistická a architektonická struktura odpovídající významu města.

Posledním radikálním zásahem do stavebního fondu města byla pochopitelně 2. světová válka. Nejvíce bylo zničeno Horní náměstí, jehož jižní a severní část muselo být postaveno znovu. Uliční čára na jižní straně náměstí byla zachována a na severní straně ustupuje o šířku chodníku. Vyrostly zde objekty odpovídající době svého vzniku. Jejich výšková úroveň navazovala na okolní objekty. Parter slouží obchodním účelům, ostatní podlaží jsou určena k bydlení. Zpravidla je podchody zachována původní uliční síť. Architektura je to trochu monotónní a nezajímavá.

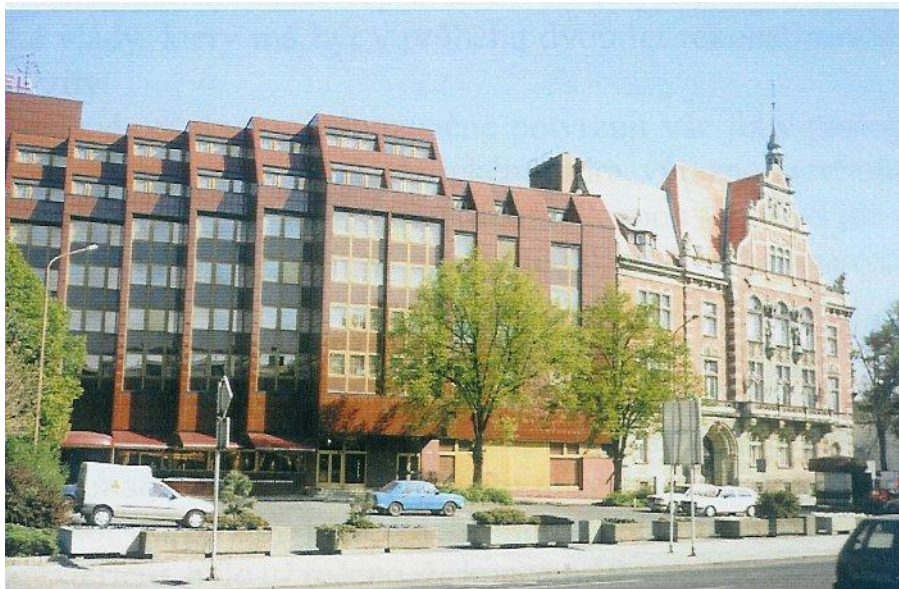
⁷⁵ Kotrba, V.: Architekt J. M. Olbrich (1867 - 1908), Umění XVII, 1969, s. 102 - 105. Wenzelides, O.: Heimatgeschichte, Troppau 1921, s. 179 – 180. Wirth, Z.: Životní dílo J. M. Olbricha, Styl II 1910, s. 93 - 95.

⁷⁶ Této charakteristiky používají oba zmínění autoři.

⁷⁷ Troppauer Zeitung, 21. 2. 1903, s. 3.

V podstatě se jedná o dva monobloky nahrazující původní svižnou barevnost a rytmus fasád.

Jedinou zajímavější stavbou z osmdesátých let je hotel Koruna. Architekt musel navázat na historizující objekt z přelomu století a určitým způsobem se mu snažil přizpůsobit.

Obrázek 86 *hotel Koruna v Opavě, Ing. arch. Kovář, foto Peřínková M.*

Za prvé zdůraznil vertikální konstrukce jejich mírným předsazením, poslední podlaží nechal lehce ustoupit a hlavně na obklad fasády použil kabřinec (později nahrazen plechovými kazetami).

Celý objekt v jednotlivých vertikálních sekcích ustupuje směrem k náměstí. Dispozičně považuji toto řešení za velmi dobré, avšak barevnost fasády až příliš splývá se sousedním objektem. Zde nebylo nutné dojít v dialogu tak daleko, jde už spíše o monolog.

Nyní, když víme, jak se předcházející generace vypořádávaly s novostavbami v původním prostředí Opavy, nahlédněme na tvorbu současných architektů. Důležitou informací je pro nás jistě přístup památkové péče.

Zástupce památkové péče v Opavě PhDr. Dana Kouřilová ve Sborníku památkového ústavu v Ostravě uvádí svůj přístup k problematice městské památkové zóny v Opavě⁷⁸ [49]:

„Charakter „nové“ historizující Opavy nezbyvá než vzít na vědomí s tím, že tam, kde jsou dostatečně silná rezidua předchozích etap, usilujeme o jejich rehabilitaci především v dispozici a interiérech. Přesnou diagnózu stupně znehodnocení objektu zásahy především z 19. století stanovuje na základě prováděných stavebně-historických průzkumů. Jako jejich součást aplikujeme většinou postačující průzkumy

⁷⁸ Kouřilová Dana: Sborník památkového ústavu v Ostravě 1996, vydal: Památkový ústav v Ostravě (1996), s. 12 – 15.

sondážně restaurátorské a průzkumy archeologické. Touto metodou bylo analyze podrobeno již sedm objektů na Dolním náměstí včetně kostela sv. Vojtěcha a bývalé staré sněmovny – dnes Zemského archivu, čtyři domy na Ostrožné ulici, na Masarykově třídě byl realizován jeden průzkum a v současné době je v rámci programu architektonického dědictví prováděn rozsáhlý a náročný průzkum bývalého paláce zemské vlády, který má být v průběhu dvou let rekonstruován pro potřeby Slezské univerzity.

Zatím provedené průzkumy jednoznačně potvrzují vše již v prologu řečené, tj. gotické založení objektů v prostoru historického jádra, výraznou vrcholnou renesanci především druhé poloviny 16. století, nepřilíživě průkaznou – pokud jde o měšťanské domy – barokní fázi, razantní empír a klasicismus jak v přebudovávaných dispozicích včetně zřizování nových schodišť, tak ve fasádách a individuálně s různou intenzitou odstupňované zásahy z přelomu 19. a 20. století, vyvolané onou „dotovanou“ vlnou přestaveb, zasahující většinou fasády.

Teoretické závěry průzkumu, aplikované na projekční řešení, znamenají výrazné zhodnocení rekonstruovaných objektů ve smyslu transponování především přízemních prostor do polohy původních renesančních mázhausů včetně detailů. Pokud se týče exteriérů, bylo už řečeno, že koncem 19. a na počátku 20. století dostaly domy víceméně „nový kabát“. Tam, kde je to opodstatněné a možné, usilujeme opět o určitou rehabilitaci rekonstrukcí stavu před přestavbami, ale jedná se zatím spíše o výjimky. Jen málo objektů má tuto potenci, například renesanční dům na Dolním náměstí č.22/čp.304, kde z průzkumu vyplynula reálná podmínka absolutní renesanční rekonstrukce průčelí. Většinou respektujeme daný pseudoslohový výraz s tím, že ladíme jeho vyznění, v detailech porušené v průběhu 20. století.

Specifickým problémem doby je řešení parterů, kde se snažíme o určitý posun v jejich chápání v tom smyslu, že hledáme soulad mezi historickou formou a nároky a potřebami dneška. Partery byly koneckonců vždy řešeny účelově, a to nejen v 19. a 20. století, avšak v této epoše obzvlášť ne vždy nejvhodněji. Snad to bylo podmíněno skutečností, že nebyly hledány a považovány za podstatné genetické podmíněnosti stavebních obměn objektů tak, jak je dnes vnímá památková péče v celkových souvislostech subjektu i jeho zakomponování do celku ulic a náměstí. Domnívám se proto, že v této dimenzi je možné a nutné ponechat prostor pro současnou tvůrčí potenci, pokud ta vychází z pochopení podstaty objektu a graduje jeho novodobou transformaci v daném prostředí.“

Za posledních deset let se ve městě objevilo pár nových objektů, z nichž některé stojí z různých důvodů za zmínku.

Dům na Ostrožné ulici č.33/čp.241

Tento dům nelze na Ostrožné ulici přehlédnout. Před jeho hodnocením, považujeme za vhodné provést Vás jeho historií ze záznamů památkářů.[50]⁷⁹

⁷⁹ Kouřilová Dana, Stavebně- historický průzkum měšťanského domu Ostrožná č.33/241 v Opavě.

Úvodem je nutno předeslat, že objekt není kulturní památkou, protože svými atributy, danými a logicky se odvíjejícími od historických souvislostí své geneze nesplňuje podmínky, opravňující jej k této klasifikaci. Přesněji specifikováno neodpovídají těmto nárokům jeho nadzemní podlaží, vývojově poměrně mladá.

Suterénní prostory jednoznačně vykazují kód historicky adekvátního založení – ve vztahu k prostorovému situování na jedné ze starších tepen města - Ostrožné ulici směřující k Hradecké bráně středověkého městského opevnění. Tímto vydělením dvou zásadních etap vývoje objektu je určen i přístup k uvažované rekonstrukci, dále limitovaný situováním v prostoru městské památkové zóny.

První diskutabilní záznam, na jehož základě je možno dedukovat, že v prostoru dnešního objektu stál původně de facto jiný dům, alespoň pokud se týče nadzemních podlaží, je z roku 1681. Suterénní prostory jsou prokazatelně historicky starší.

Je sice možné, že původní objekt byl jedním z mnoha, které byly zničeny požárem Opavy v roce 1641, časový úsek 40 let se však zdá neúměrně dlouhý na to, že by místo, zpustlé požárem, zůstalo nezastavěné v tak atraktivní poloze Ostrožné ulice. Je pravděpodobnější nevztahovat likvidaci původního objektu k obecně známému faktu velkého požáru Opavy, lze předpokládat spíše individuální katastrofu tohoto druhu blíže k datu prvního písemného údaje. Navíc stále ještě ve formě pozemku, nikoliv domu, kupuje parcelu v roce 1698 Thomas Franz Schmirich za pouhých 30 tolarů. Existenci domu definitivně potvrzuje kupní doklad Franze Pallhana z roku 1758. Posledními předválečnými majiteli byla rodina Bohmova, a to od 30. března 1927. V roce 1945 se zavádí na dům národní správa, a národním správcem byl ustaven Kurt Růžička. V roce 1992 zakoupila objekt soukromá společnost se záměrem společné rekonstrukce s vedlejším domem č. 31 pro prodejní a kancelářské účely.

V objektu jsou suterénní prostory evidentně dochované z předchozího staršího objektu, tzn. tři místnosti, chodba s valenou klenbou, schodiště, dva sklepy, které se klenou do středního cihelného pilíře. Lomové zdivo, kladené na maltu a dochované po celém obvodu i v založení nosných zdí dispozice, datuje založení sklepů minimálně do renesance.

Fakta, uvedená v analýze, by navozovala situaci přímo pro barokní novostavbu sice na původní parcele, ale minimálně omezovanou předchozí stavbou. Toto konstatování však nelze plně ani prokázat ani popřít. Na objektu nebyl zachycen ani náznak inklinace k baroku a fragmenty lunet v prostorách dnešní chodby, stejně jako patrně zůstatek střední na průčelí kolmé zdi, jsou argumenty ve prospěch přestavby.

Jedinou slohově přesvědčivou se reprezentující fází stavebního vývoje objektu je empiricky časově vykrývající téměř celou první polovinu 19. století. Vlastnické podmínky objektu byly v tomto období stabilní, profesně ve vztahu k využití domů se však stavební aktivity orientovaly zřejmě spíše na posilování odpovídajícího hospodářsko-provozního zázemí, než na reprezentaci. Zásahy do objektu proto odpovídají dobovým trendům pouze vybudováním nového velkého schodiště, a to zřejmě s ryze účelovou motivací bez jasného architektonického záměru. Navíc bylo schodiště netradičně prosvěceno okny, nikoli světlíkem.

Účelová bytová dispozice 2.NP je slohově zcela indiferentní. Pokud se týče podkroví a vůbec konstrukce střechy, je na základě dochované dobové ikonografie, zachycující exteriér objektu možno poměrně přesně datovat konstrukční změnu a tedy celou přestavbu původně atikového patra. Do roku 1892, což je mezní termín

pořízení fotografie s atikou, protože do tohoto data existoval v prostoru dnešních Sadů svobody objekt, zvaný „Clavier“, měla Ostrožná 33 vysokou sedlovou střechu s hřebenem a kolmým k průčelí. Další fotodokumentace pořízená po roce 1898, od kdy na rohu Ostrožné a Sadů svobody stojí nový objekt – stávající budova České pojišťovny, zachycuje již o toto patro snížený dům Ostrožná 33 se střechou hřebenem rovnoběžnou s průčelím. Změna konstrukce střechy spolu se snesením atikového patra se tedy odehrála v posledním desetiletí 19. století.

Tato komparace exteriérových záběrů již bezprostředně navozuje analýzu řešení fasády hodnoceného objektu, který je ve svých redukovaných proporcích dnes jednopatrové stavby poněkud „utopen“ v okolní uliční zástavbě. Jak je zřejmé z již rekapitulované geneze z konce 19. století, je tento stav druhotný, nepůvodní a degeneruje objekt na úroveň neodpovídající jeho zakomponování do historicky atraktivního prostředí Ostrožné ulice. Vysoká, římsami akcentovaná atika i v rozměru oken přenášejí proporce 2.NP, vyvolává dojem plné obytnosti půdního prostoru. V případě falešného patra zavedeného okny do půdního prostoru by byly okenní otvory dimenzovány adekvátně tomuto účelu. Tuto úvahu je ovšem nutno pojímat jen jako hypotézu, nicméně fakt zcela jiných proporcí ve vztahu k okolní zástavbě je neoddiskutovatelný.

Pokud se týče slohového určení fasády s atikou, je pravděpodobnější spojovat ji s empírovou přestavbou, než s fází pozdně barokního znovu vybudování objektu.

Poválečná novodobá historie objektu nevnaší do stavby nic podstatného kromě nevhodného řešení parterů. V roce 1972 dochází k tomuto zásahu stejně jako u vedlejšího objektu č. 31 z titulu adaptace obou pro potřeby provozoven Opavan.

Co bylo evidentní na první pohled, potvrdila i analýza slohových etap a rozbor pramenů, že Ostrožná 33 patří k méně hodnotným prvkům urbanistické zástavby města.

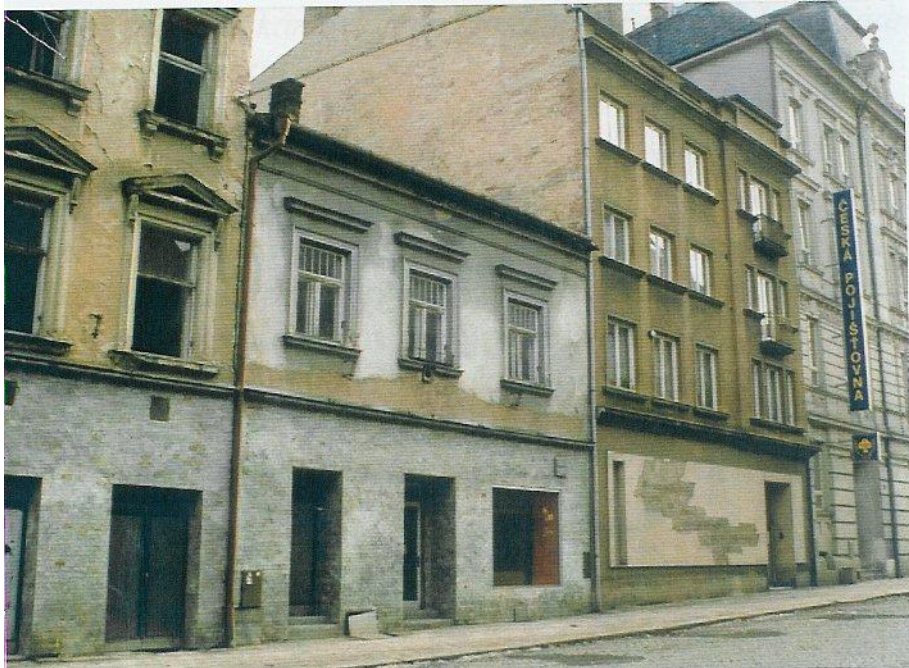
V roce 1993 byla zpracována studie pro souběžnou rekonstrukci domů číslo 31 a 33, založená na záměru společného vzájemně provázaného využití. Tento přístup k adaptaci se promítá především do zásahů v úrovni suterénu a přízemí, determinovaných či přesněji řečeno vyvolaných ideou pasáže v místě stávající chodby. Myšlenku řešení takového čistého průchodu lze z hlediska investora plně chápat, neboť stávající dispozice přízemí byla ve smyslu účelného využití značně omezena v celé peripetii meandrovitých komunikačních tahů kolem schodiště. Zásadně ji nebylo možné negovat ani z pozice architektury, protože jak bylo prokázáno průzkumem, bylo stávající rozčlenění přízemních prostor výsledkem ne zcela vhodných zásahů především z období 19. a 20. století, kdy byla téměř úplně roztržena původní historická dispozice. Otázkou zůstalo, z jakého zorného úhlu se mělo na záměr nahlížet, co mělo být obětováno, a jaký efekt měla realizace pasáže znamenat pro architekturu samu o sobě i z hlediska širších urbanistických vztahů v prostoru ulice.

V otázce fasády průčelí předložil několik variant řešení Ing. arch. Petr Šmarda.

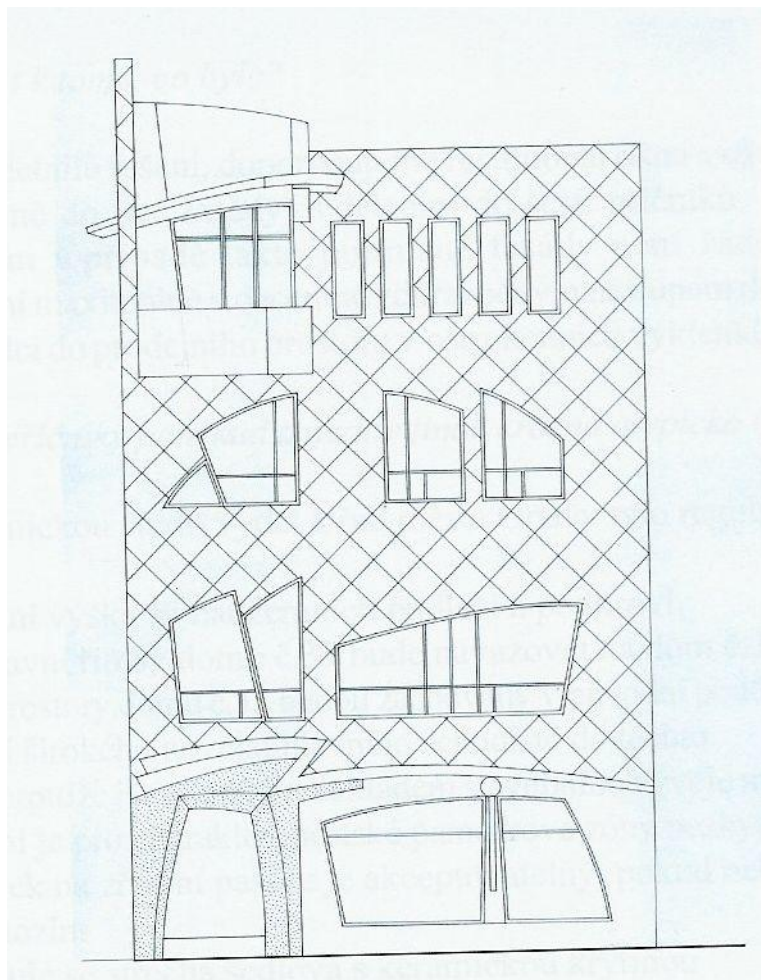
U tohoto objektu můžeme detailně sledovat, jak se originální architektův návrh mění pod vlivem úředních zásahů až do zcela jiné podoby.

Původní návrh

Ze zprávy doktorky Dany Kouřilové vyplývá, že výchozí návrhy dynamického pojetí včetně aplikace velkoplošného obkladu byly zamítnuty ve stádiu konzultace jako příliš expresivní, neabsorbující vývojovou kontinuitu objektu a zcela vybočující z proporčních vztahů okolní uliční zástavby. Následná alternativa, řešená již s klasickou omítkou a optimální tektonikou hmot při akcentaci partie pasáže rizalitem, gradujícím v atikovém podkroví se zapuštěným balkónem s asymetrickou římsou sice nachází jakýsi kontakt s prostředím, je však i nadále příliš fixována originalitou původního návrhu.

Obrázek 87 *starý stav domu, fotografický archiv Magistrátu v Opavě*

Obrázek 88 Původní návrh Ing.arch.Šmardy, výkresová dokumentace autora projektu

Po přečtení této zprávy získáme dojem, že rozhodně není žádoucí žádný originální návrh a můžeme pokračovat.

Dana Kouřilová se proto ztotožňuje s názorem OHA a ÚP ÚMO formulovaném ve vyjádření z 8. 12. 1993, že toto řešení je natolik silným autorským počinem, i když v kladném slova smyslu, že právě tato invence ho vylučuje z realizace v daném prostředí, jehož axiomem je přizpůsobení se proporcím okolní zástavby. Z tohoto důvodu se jeví jako oprávněný požadavek ukázněné, na tvůrčí ambice neaspirující architektury, pracující s klasickým tvaroslovím.

Proč by axiomem mělo být přizpůsobení?

Výchozí inspirací může být dochovaná ikonografie – fotodokumentace stavu fasády z doby před koncem 19. století, kterou však v případě zvýšení podlažnosti a podkroví je nutno chápat nikoli jako závažnou konstantu, ale jako vodítko. Předdimenzované dobové atikové patro bude navíc žádoucí rozložit do plochy plně funkčního podlaží a podkroví.

Proč se obracet k tomu, co bylo?

Pokud se týče detailů řešení, doporučujeme restituovat okna s osazením do mělké špalety (eventuelně do líce fasády) s dělením do šesti příčníků. Podtržení strany s pasáží rizalitem v případě takto pojímané fasády není žádoucí a preferuji asymetrické řešení maximálně s decentně zdůrazněným nástupem do pasáže a dvěma úměrnými výkladci do prodejního prostoru v ose okenních výklenků vyšších podlaží.

Falešné zlaté příčníky poněkud zhyzdily jinak krásná atypická okna.

Pro architektonickou studii vydal Úřad města Opavy tyto regulační podmínky:

- maximální výška tří nadzemních podlaží a podkroví
- výška hlavní římsy domu č. 33 bude navazovat na dům č. 31
- sklepní prostory domu č. 33 budou zachovány v původní podobě, je nepřijatelné zapuštění širokého nového hlavního schodiště do těchto prostor, protože jsou cenným dokladem stavebního vývoje města a jejich úplné zachování je pro charakter městské památkové zóny nezbytné
- požadavek na zřízení pasáže je akceptovatelný, pokud nebude v rozporu s předchozím
- doporučuje se střecha sedlová s keramickou krytinou
- fasáda domu č. 33 by měla mít jasnou kompozici, která doplní souvislou zástavbu této části ulice Ostrožná (klasicizující, historizující architektura); pro tuto architekturu je typická osovost a ukázněná rytmická kompozice těchto os, stejně jako opakování základní proporce oken a použitých architektonických článků.
- materiálová stavba průčelí by měla vycházet s místní tradice použitím hladkého omítaného zdiva, keramických obkladů, kamenných článků, umělého kamene, dřevěných oken a dveří, dřevěných, případně kovových výkladů.

Vzhledem k uvedeným regulačním podmínkám není možné předloženou variantu fasády přijmout. Byl požadován nový návrh.

Zamysleme se nyní nad vydanými regulačními podmínkami. Myslíme si, že příliš zasahují architektovi do jeho práce. Není přece možné po celá následující léta stavět ve stylu vedlejších budov. Ani ony nebyly stavěny podle stávajících objektů. Naopak chtěly povznést význam a kulturu města, proto chtěly být současné a někdy dokonce raději avantgardní.

Úloha památkářů je velmi důležitá. Jejich svrchovaným úkolem by měla být péče a ochrana stávajících památek a dále vyhledávání dalších objektů, které zatím ušly naší pozornosti. Mnohé stavby teprve dnes nabývají na významu a je nutné uchránit je před necitlivými zásahy majitelů. V této oblasti by se měla zvýšit pravomoc

a zodpovědnost památkových ústavů. Je opravdu potřeba chránit historii, která nám dává pocit kontinuity času a našeho bytí.

Projektování a navrhování prakticky nových staveb (i když na historických základech) by však mělo být záležitostí architektů. Je pochopitelné, že každý autor má svůj osobitý rukopis a je opravdu škoda, když jej o něj připravíme. Většinu doporučení, která se týkají tvaru oken, rytmizace fasády, použitých materiálů apod. považujeme za nesprávnou a zavádějící.

Vynětí nových materiálů z možnosti použití na fasádě také není právě šťastné. Vypovídají přece soudobým jazykem o naší době. Jistě je třeba pozorně zvažovat jejich výběr, ale rozhodně není možné je zamítnat.

Nový návrh

Ing. arch. Petr Šmarda vypracoval tedy druhý návrh, tentokrát značně ukázněnější. Použití keramického obkladu členěného do horizontálních linek je opět dosti výrazné, avšak zřejmě akceptovatelné. Historizující parapety ve 3. podlaží jsou neobvyklé. Vrací-li se ale něco k minulosti, je to zřejmě vítáno. Je třeba si povšimnout, že se autor zdařilým způsobem vyrovnává s výškovým rozdílem dvou budov, když do kritického prostoru vsadil atypický balkón.

Zcela zásadně odmítáme použití zlatých příčlív v oknech.

Diskutabilní zůstává také štuková výzdoba akad. sochaře Pavla Charouska.

Obrázek 89 Výsledná varianta fasády, foto Peřinková M.Obr. 103:

Pokud by výsledná verze byla skutečně vyjádřením autorova způsobu myšlení, můžeme ji snad akceptovat. Vadí nám však, jak dalece musel architekt přepracovat svůj projekt, aby byl schválen. Vidíme ten zásadní rozdíl v obou verzích. Kam až může dojít ovlivňování úřadů? Je zřejmé, že takto nemohou nikdy vzniknout jasně soudobá díla.

Nejsme přesvědčena o tom, že konečná podoba domu je výrazně lepší než původní návrh. Naštěstí je alespoň zřejmé, že se jedná o současnou stavbu. Historizující římsy to naštěstí nedokáží zpochybnit. Poměrně výrazná barevnost je spíše příjemná. Velmi nápadný je keramický obklad s výrazným horizontálním členěním. Připadá nám stejně výrazný a nápadný jako obklad v původním návrhu. Zlaté nárožní lišty budí pozornost. Konečná podoba fasády je velmi hravá a svými pozlacenými detaily napovídá, že nájem bude vysoký.

Musíme se však ptát, zda bylo opravdu nutné vyžadovat tak velké změny původního návrhu. Vždyť konečná podoba se téměř vůbec nepodobá původnímu záměru autora. Jenom tvar některých oken zůstal podobný. Kdo je tedy vlastně architektem? Copak projektování bylo někdy kolektivní prací úřadů a architekta?

Nezbytnou úlohu státní správy vidíme spíše v regulaci základních objemových parametrů, uličních čar a využití budov.

Dům na Ostrožné ulici č.10/čp.211

Tento dům je nejvýraznější realizací v centru města. Jeho zjev je jedinečný a odvážný. Je jako štíhlý elegantní pán mezi průměrnými kolegy. Je nápadný, ale rozhodně nikoho neurazí a chová se způsobně. Vzbuzuje respekt a úctu. Architekti našli výborné formy pro bankovní dům. Jak je možné, že tak ojedinělá stavba mohla vzniknout hned kousek od předešlé realizace? Pojďme sledovat průběh jejího vzniku na začátek si uveďme opět něco z jeho historie.

Původní renesanční objekt (z konce 16. století) byl památkově chráněný městský řadový dvoupatrový dům o třech okenních osách s nově upravenou hladkou tvrdou omítkou (brizolit). V přízemí byl situován vstup do obchodu a výkladní skříň. Byty v patře byly přístupny pouze ze dvora. Okna rámovaly jednoduché mělké šambrány, v prvním patře byla průběžná parapetní římsa, a ve druhém patře jednotlivé parapetní římsy. V přízemí, v bývalém mázhauzu, byly křížové klenby s vytaženými hřebínky a klenby valené. Zbývající místnosti byly plochostropé. Jednalo se o hodnotný prvek celkové urbanistické koncepce historického města.

Obrázek 90 bankovní dům na Ostrožné ulici, foto Peřinková M.

Dům byl trvale užíván, byla doporučena rozsáhlejší oprava bytu a částí obchodních místností, protože docházelo k sedání a praskání zdí.

Bohužel musíme konstatovat, že jedním z důvodů, proč byl navržen tak zajímavý projekt je ten, že jej realizovali architekti nezatižení mezilidskými vazbami města, architekti „odjinud“.

Autory projektu jsou architekti V. Červenka, O. Gattermayer a J. Šesták z Ateliéru Praha. Koncepce se řídila nutností zachovat historické jádro budovy, tedy renesanční klenby v suterénu a v přízemí a využít daný, čtyřicet metrů hluboký půdorys.

Dům je novostavbou, původní budovu v jádru renesanční a poté mnohými přestavbami zcela pozměněnou, nebylo možno zachovat, neboť byla ve zcela dezolátním stavu. Autoři se rozhodli ponechat její nejcennější renesanční část a zbytek navrhli nově. Historické jádro je obklopeno ocelovou nosnou konstrukcí založenou na deset metrů hlubokých pilotách, s novým fasádním pláštěm na obou průčelích. Fasády jsou střízlivě členěny. Základ tvoří skleněná plocha, kterou protíná kamenný pás, ten je spojujícím prvkem s okolní zástavbou a zároveň materiálově navazuje na fragmenty renesančních kleneb. Římsa do uliční fasády je profilovaná, excentricky členěna a na straně směřující do náměstí je zdůrazněna umístěním figurální plastiky. Provoz je zcela podřízen specifiku bankovního provozu, v suterénu se nachází depozitní místnosti a trezor napojený výtahem na přízemí. Zde je vstupní

hala otevřena do Ostrožné ulice s přístupem ke kruhovému prosklenému výtahu umístěnému ve vnitřním atriu, procházejícím průběžně přes všechna patra a prosvětlujícím hluboký půdorys. Ze zadní strany domu je přístup zaměstnanců a vstup do dotační místnosti.

Druhé až páté podlaží jsou vyhrazeny kancelářským prostorám. Pro přímý styk s klienty by měla sloužit část přiléhající k Ostrožné ulici a zadní část by zajišťovala provoz banky. V centru dispozice, okolo atria, je soustředěno komunikační jádro a hygienická zařízení. Poslední podlaží zabírá klub, napojený na střešní terasu s možností občerstvení a technické prostory.

Je zajímavé, že reakce správy města a památkářů nejsou tentokrát příliš bouřlivé.

Přesto po jejich přečtení pochopíme, že kdyby je architekti měli všechny respektovat v plném znění, nezbylo by z jejich projektu opět téměř nic.

Úřad města Opavy připomínkoval studii bankovního domu s tím, že doporučil pro další stupeň v projektové přípravě zvážit, zda užití kamenného obkladu stěny na ulici Ostrožné bude nejvhodnější. Byly zde obavy, že kamenný obklad dá budově jiný architektonický výraz, než je prezentován na modelu a jeho fotografiích. Dále doporučil zvážit, zda interiér vstupní části budovy netrpí užitím úzkých okenních otvorů a doporučil použít vhodnější širší okna.

Podle názoru Úřadu města Opavy by se zřejmě na fasádách měly vyskytovat pouze klasické omítky, aby si uliční fronta podržela svůj výraz. Proč by ale ta podoba měla zůstat po staletí stejná? Proč nesmíme cítit tep naší doby?

Doktorka Dana Kouřilová z Památkového ústavu v Opavě souhlasila se stylově formálním výrazem architektury, adekvátním funkci objektu s tím, že s ohledem na tradici prostředí a bezprostřední okolí je nutné vyhnout se čistému funkcionalismu. Dále doporučila, aby se autoři ve fázi definitivního projektového řešení pokusili o vyšší stupeň individualizace neutrálních prosklených ploch fasády (zdůrazněním horizontálně traktujícího detailu?), kterým by mělo být dosaženo plynulejší kontinuity v uliční frontě a vyvážení silné vertikály stavby. Pokud se týče dosažené výšky, je nutno ji posuzovat v intencích urbanistické perspektivy Ostrožné ulice. V závěru doporučila další stupeň řešení opět konzultovat.

Ten dům je krásný mimo jiné proto, že narušuje tu nekonečnou horizontálu parapetů a oken. Jeho skleněná fasáda prosvětluje mat omítek podobně jako brož na šatech. Černost skla zmírňuje obraz protější uliční fronty. Toto je jeden z nejčastěji používaných způsobů, jak zmírnit působení novostavby, prostě z ní uděláme zrcadlo.

S respektem musíme hodnotit poměrně odvážné svolení k výšce objektu, neboť později byl předmětem mnoha ataků.

Asi po roce byla předložena definitivní verze studie, v níž autoři přece jen provedli některé úpravy, aby měli šanci na schválení svého projektu.

Oproti první alternativě je pás ve středu skleněné plochy nahrazen plechem se speciální prostorovou úpravou, tmavá žula zůstává pouze jako obklad v parteru. Akcentace centrální plochy průčelí se vstupem do bankovní haly materiálovým odlišením evokuje silnou vertikální tendenci architektury gradující excentricky řešenou římsou v totožném materiálovém provedení.

Druhou variantu doktorka Dana Kouřilová již schválila za předpokladu maximálních nároků na kvalitu použitých materiálů (patinovaná mosaz u vstupu a na zábradlí, plastika z leštěného bronzu, kouřové sklo, tmavá žula a plech dle vzorku) a řemeslně profesionálního provedení.

Pro nás je zajímavý další odstavec z této zprávy.

Architektura bankovního domu je do jisté míry razantním průlomem do tradičního schématu přístupu k rekonstrukci památkových objektů. Při zachování všech hodnotných původních renesančních fragmentů v interiéru zcela uvolňuje exteriér, znehodnocený přestavbami v 19. a 20. století a podřizuje jeho individuální řešení účelu při zachování vazby v uliční zástavbě. Průměrná realizace projektového záměru snižuje hodnotu vlastní architektury a omezuje i přesvědčivost aplikace tohoto výjimečného pojetí obnovy památky. Žádáme proto o předložení veškeré výkresové dokumentace, propracovávající detaily fasády – tj. rozkreslení parteru, římsy, zábradlí, studií plastiky.

Překvapující je záměna žuly za zcela novodobý materiál (plech). Žula jím byla nahrazena proto, že by snad dala domu jiný výraz, než jaký naznačoval model. Každý použitý materiál ovlivní výsledný dojem. Přesto bychom v památkové zóně očekávala preferenci spíše klasických materiálů. Obě varianty jsou naštěstí velmi zdařilé. Jak je vidět, autoři mistrně ustoupili tak, aby vlastně vůbec nic neztratili. Další požadavky (horizontální členění) ignorovali.

Toto je zcela typický obraz spolupráce architektů, investorů a úřadů. Zasahování do jejich práce a investic je tak velké, že raději riskují nepříjemnosti a snaží se ostatní obejít. Nepochybuji o tom, že naprostá většina z nich uznává důležitou úlohu památkové ochrany, avšak její ovlivňování soudobé tvorby je zbytečné.

Dále již veškeré prováděcí akce na této stavbě probíhaly naštěstí velmi rychle a než se opavská veřejnost nadála, objekt byl postaven.

V průběhu stavby došlo k celkem očekávaným statickým změnám objektu, takže demoliční práce nabyly většího rozsahu. Jednotlivá rozhodnutí musela probíhat velmi rychle a později byla předmětem mnoha diskusí.

Dům byl zapsán do Ústředního seznamu nemovitých kulturních památek dne 1. 11. 1991. Dne 11. 1. 1994 PhDr. J. Klímek konstatuje ve vyjádření referátu kultury Okresního úřadu v Opavě zasláného na Ministerstvo kultury ČR, že se k tomuto domu neváže žádná významná historická událost; jeho nadzemní část byla v 19. a 20. století znehodnocena přestavbou kleneb, fasády a nevhodným umístěním nového schodiště. Podzemní část má stejnou stavebně-historickou hodnotu jako téměř všechny domovní suterény na Ostrožné i na obou opavských náměstích (z nichž většina není v seznamu ÚSNKP). Zařazení stavby mezi nemovité kulturní památky v roce 1983 bylo nejspíše motivováno nadějí na státní příspěvek v souvislosti s nutností celkové sanace. Již v minulém století došlo k důsledku

statických poruch k nahrazení částí kleneb novými konstrukcemi. V průběhu 80. a počátkem 90. let tohoto století byla stavba v havarijním stavu. Statika nosných konstrukcí byla narušena do té míry, že docházelo k sedání zdiva a prasklinám. Nový majitel navrhl celkovou demolicí objektu. V návaznosti na stanovisko odborných orgánů památkové péče bylo rozhodnuto omezit rozsah demoličních prací a v největším možném rozsahu zachovat historicky cenné části (hlavně klenby 1. PP a 1. NP). V průběhu demoličních prací (povoleny odborem výstavby ÚMO dne 23. 2. 1993) však došlo k dalším statickým poruchám. Byli přizváni soudní znalci v oboru statika stavebních konstrukcí a doporučili snesení střední části kleneb nad přízemím i suterénem a nahrazení jejich replikami. Po ukončení demoličních prací přistoupil majitel ke stavbě bankovního domu podle projektu Ateliéru Praha.

V současné době je jedinou památkově cennou částí objektu historické zdivo 1. PP a část 1.NP. Orgány památkové péče prosadily zachování více hmoty, než předpokládal demoliční záměr. Bohužel ústřední klenba v 1.NP byla nahrazena replikou a členění prostoru bylo zachováno jen náznakově. Nad 1.NP je vytažen do výše pěti podlaží železo-betonový skelet na mikropilotách, obvodové zdivo je cihelné, uliční fasádu tvoří sendvičový plášť s vnější povrchovou úpravou z moderních materiálů (plech, sklo, leštěná mosaz, v přízemí tmavá leštěná žula).

Ze zprávy PhDr. J. Klímka jasně vyplývá adekvátnost jednotlivých stavebních postupů. Co považujeme za zcela nesmyslné, je nahrazení klenby replikou, která v daném objektu může být matoucí.

Zastáváme se o zachování všech historicky cenných objektů a fragmentů. Na bortících se základech však nikdy nikdo dům nepostaví. Je také pravdou, že se stavební firmy často chovají bezohledně při prováděcích pracích a z ekonomických, časových nebo neprofesionálních důvodů mohou způsobit mnoho nenahraditelných škod.

Později podal Památkový ústav v Opavě Ministerstvu kultury České republiky návrh na zrušení prohlášení objektu za kulturní památku a ten byl akceptován. V návrhu se uvádí, že dům z konce 16. století, přestavěný v 19. století, pozbyl v průběhu přestavby zcela svou památkovou hodnotu. Přestavba byla vyvolána změnou využití a špatným stavebním stavem. V průběhu demoličních prací došlo k dalším statickým poruchám tak závažného charakteru, že byl demolován i zbytek objektu, který měl být zachován.

Tato akce podle očekávání vyvolala mimořádný ohlas laické i odborné veřejnosti. Uvádím některé zajímavé citace z publikovaných článků.

Mgr. Pavel Šopák ve článku „Pochmurné časy architektury neskončily“ (Region) se rozhořčuje nad stanoviskem Okresního úřadu v Opavě, že považuje stavbu „Anděla“ (takto je tento dům nazýván) za předobraz změn, které postihnou i ostatní okolní domy, které jsou opět kulturními památkami. O tom, že „Anděl“ není žádným náhodným vybočením, ale počátkem změn inspirovaných vizí, zračící se už v názorové shodě města a okresu na tento architektonický zmetek, nelze třeba pochybovat. Okresní anonym dokonce podstatu této vize sám pregnantně vystihl a to samotným nadpisem „Opavská stavba století“. Dále jej Pavel Šopák přirovnává k hotelu Koruna a ke Slezance. Dokonce se zmiňuje o architektu Thielem, který ve 40. letech pracoval nad plány Opavy jako mocenského centra Sudet. Šopák

nepochybuje o tom, že tato architektura je vyzývavá, arogantní a hloupá. Tvrdí, že původní dům byl vzácnou opavskou památkou, jejíž demolici považuje za ostudnou.

V jiném článku (Mladá Fronta, říjen 1995) Vladimír Fekar zcela otevřeně obviňuje odpovědné činitele z korupce a pozastavuje se nad tím, že stále zastávají své posty. Jinde se tentýž autor pozastavuje nad tím, že na Ostrožné ulici má sídlo několik bank. Tvrdí, že ulice, v nichž bývalo kdysi rušno a malé obchůdky, hospůdky a vinárničky byly jedním z lákadel a krás města, se stávají centry bankovníctví. Je toho názoru, že nový dům působí jako pěst na oko. Táže se, zda existuje vůbec nějaký směrný urbanistický plán města, který stanoví, kam se urbanismus Opavy má ubírat. Je totiž hodně rozhořčen výškovým převýšením domu.

V opavském tisku byla také publikována vyjadřovací stanoviska všech zodpovědných orgánů a námitek k nim.

Vidíme, že reakce jsou velmi agresivní a nevybíravé. Naštěstí se k problému mohly vyjádřit všechny zúčastněné strany a Opavané se snad v dané situaci zorientovali.

Uvedení tohoto příkladu bylo důležité z mnoha důvodů. My zde zkoumáme otázku „Soudobé architektury v historickém prostředí malého města“, a právě v tomto případě si můžeme povšimnout některých důležitých bodů. Jak je možné, že byl akceptován tak zajímavý projekt, když kousek od něj jiný dům neměl tu šanci? Můžeme polemizovat nad tím, zda (tentokrát ku prospěchu věci) byl investor spolu s architektem rychlejší nebo jsou schvalovací orgány tolerantnější (snad ne z přehnané úcty) k „pražským“ architektům. Jsme přesvědčeni o tom, že mnozí místní architekti by byli schopni realizovat stejně kvalitní návrh, kdyby tušili, že mají šanci na jeho schválení. Nepochybujeme o existenci autocenzury jak u architektů, tak u pracovníků památkových ústavů. A podle výše uvedených publikovaných reakcí se ani nemůžeme divit, protože podstatná část maloměstské společnosti je velmi konzervativní. Snad by danou situaci pomohly zlepšit publikované reakce erudovaných odborníků z jiných měst, případně univerzit. Je opravdu nutné ovlivňovat veřejné mínění tím, že jim poskytneme kvalitní nezpochybnitelné informace. Běžný občan nemá šanci vytvořit si svůj vlastní názor jinak, než podle vlastních zkušeností. Dejme mu možnost poznat kvalitní architekturu.

Opravdovým neštěstím celé této akce je fakt, že objekt není dodnes využíván ke svému účelu a zoufale již mnoho let chátrá. Příčinou je především volná dispozice otevřená přes několik podlaží. Tento typ otevřeného prostoru je vhodný jen pro omezený typ provozů, takže se nájemce hledá jen obtížně. Soukromý majitel zatím situaci neřeší, což je škoda pro celé centrum.

Bytový dům, ul. Na rybníčku v Opavě

Účelem stavby byla zástavba nevzhledné proluky a vytvoření 18 nových bytových jednotek včetně 10 garážových stání a úpravy zeleně ve dvorní části domu, které byly v dosti neutěšeném stavu. Protože se jedná o stavbu v proluce, byl z důvodů různých možných pruhledů a pohledů ve stávající zástavbě zvolen základní

objemový tvar objektu kvádr. Záměrem bylo vytvořit čistý, proporčně vyvážený dům. Architektonicky byl objem vertikálně rozdělen na tři části a byla zvýrazněna centrální část objektu, kde je umístěn vstup.

Vidíme zde hned několik často používaných způsobů navazování:

- horizontální navázání výšek buď parapetů anebo překladů;
- navázání na vyšší římsu vlevo, nižší římsu vpravo a jejich plynulé setkání ve středním vertikálním traktu;
- ideální ustoupení posledního podlaží až k hřebenu střechy sousední budovy;
- terasa na pravé straně objektu je ukončena podobně jako na Ostrožné č. 33;
- kompoziční a barevné vertikální členění objektu.

Objekt bude mít 1 podzemní a 6 nadzemních podlaží. V 1. PP se bude nacházet bazén s posilovnou, šatna, sklepní kóje a technická místnost. V 1.NP bude vstup do objektu, kolárna s kočárkárnou, sklady a 10 garážových stání. Bude zde také příležitostný průjezd do zahrady. Ve 2. - 5. NP budou byty vždy dva 1+0 a dva 4+1. V posledním 6. NP bude pouze jeden byt 1+0 a jeden 4+1, dále zde bude plynová kotelna a odpočinková terasa.

Památkový ústav v Opavě připomínkoval projekt s tím, že bude změněno barevné řešení fasády tak, aby v uličních pohledech došlo k žádoucímu optickému prolnutí s okolní zástavbou, a bude předloženo variantní řešení prosklení schodišťového prostoru bez použití sklobetonových tvárnic. Zdůvodnění svých připomínek formuloval tak, že téměř kompaktní původní historizující zástavba je určujícím fenoménem prostoru. Poválečné „dvouletkové“ dostavby proluk jsou řešeny jako neutrální architektura respektující uliční čáru a výškovou hladinu. Novostavba v široké proluce se poměrně dobře vyrovnává s historicky danou parcelací členěním základního objemu ve dvou různě vzájemně prostoupených a hloubkově traktovaných úrovních, navazujících na sousední budovy. Riziko převažující horizontální tendence vyrovnává středový konkávně zapuštěný pás, konstruovaný jako prosvětlení schodiště a procházející osovou vertikálou všemi podlažími. Volba barevného řešení s dominující bílou hladkou omítkou v ploše však příliš posiluje individualismus a její, již tak výraznou funkcionalistickou inspiraci, čímž v daném prostředí vyhrocuje nesounáležitost stavby k okolí.

V poslední době pozorujeme renesanci navrhování sklobetonu. Tento materiál byl totiž v nedávné minulosti používán zcela nevhodným způsobem, zejména při použití různých barevných kombinací a stal se tak velmi neoblíbeným. Výrobce však nyní vyvinul řadu esteticky kvalitních typů sklobetonových tvárnic, z nichž se dají postavit efektní stěny a příčky. Není třeba obávat se jeho aplikace. Bílá omítka bude skutečně nějakou dobu poněkud nápadná, ale splynutí barev by mohlo být zbytečně fádní.

Spíš bychom si chtěli povšimnout toho, co podotkla také doktorka Kouřilová – výrazná funkcionalistická inspirace. Funkcionalismus vnesl do architektury nový způsob myšlení, který stále je a bude velmi aktuální. Některé jeho negativní stránky již byly odhaleny a vše, co přinesl dobrého, je hojně používáno v praxi. Je všeobecně vnímán kladně. Možná proto se k němu architekti rádi vrací, když nevědí, jak dál. Tento trend začíná být vnímán jako „nový historismus“. Uplynulo už téměř sto let od doby jeho vzniku. To je velmi dlouhá doba. Kdybychom navrhovaný objekt viděli na černobílé zažloutlé fotografii, možná by nás napadlo, že pochází z počátku století.

Takový malý alibismus. V Opavě byly v poslední době postaveny další dva velmi podobné neofunkcionalistické domy. V podstatě jim není co vytknout, ale vývoj soudobé architektury se bude ještě ubírat asi i jiným směrem.

Přesto považujeme tento návrh za velmi zdařilý a jsme rádi, že podobný je názor památkářů. Možná, že rozhodování bylo ovlivněno také tím, že zastavovaná parcela se nachází poněkud dál od samého historického centra. Proluka je již za „hradbami“ a nebude jistě vystavena takovému tlaku veřejného mínění. Okolní zástavba pochází z přelomu století a není zatím vnímána jako daleká historie.

Objekt bude nepochybně příjemným oživením své ulice. Jeho strohost kontrastuje s historizujícími a secesními fasádami sousedních domů. Na tomto bloku domů bychom mohli demonstrovat vývoj architektonických slohů 20. století. Málokdy máme takovou možnost.

Obrázek 91 Počítačová animace architektonické studie

Obrázek 92 dům s malometrážními byty na Krnovské ulici v Opavě, foto Peřínková M.

Dům s malometrážními byty na Krnovské ulici

Investorem tohoto integrovaného domu byl Magistrát města Opavy. Místo se sice již nenachází v památkové zóně, ale je v ulici, jejíž domy pocházejí z přelomu století. Původně byly byty určeny pro sociálně slabou vrstvu obyvatel a vozíčkáře. S tímto záměrem na něj město dostalo velkou státní dotaci. Dům byl dokončen několik měsíců po katastrofální povodni v roce 1997. Všeobecně se tedy předpokládalo, že alespoň některé byty budou přiděleny těm nejvíce potřebným. Nestalo se tak. Většinu bytů obývají zaměstnanci Magistrátu města Opavy. Jeden byt je skutečně bezbariérový.

Objekt je vsazen do proluky, kde původně stály tři obytné domy. Ing. arch. Petr Šmarda jej tedy rozčlenil na šest vertikálních sekcí. Krajní sekce navazují na stávající zástavbu a ostatní ustupují směrem od uliční čáry. Nad dvěma středními trakty je objekt vyvýšen o jedno podlaží. Tímto způsobem se autorovi podařilo vnést jistou dynamiku do uliční fronty.

Přízemní část je zcela v duchu znovuobjevení tradičního urbanismu určena k obchodním účelům.

Co se týká stavby hmot, není domu celkem co vytknout. Mnoho výhrad bychom však mohli mít k použití historizujících bosází, říms, neorenesančních atik a současně zcela soudobého typu zábradlí, balkónů. Plastiky od akademického sochaře Charouska jsou už jen tečkou za nekonečnou směsí různorodých prvků. Můžeme to považovat za soudobý eklektismus. Tato stavba vůbec neodpovídá době svého vzniku a laik by zřejmě neuhádl dobu realizace. Zde došlo k přizpůsobení za krajní mez únosnosti. Musíme dodat, že zde nebylo potřeba vyjádření památkářů. Tentokrát se na ně opravdu nelze vymluvit. V tomto případě byl architekt pod silným vlivem investora, který si v podstatě diktoval své představy a požadoval „příjemný“ dům, ve kterém se bude „dobře bydlet“ (hlavně žádnou modernu). Opravdu bylo nutné dojít tak daleko? Neměl architekt žádné argumenty, jak přesvědčit zodpovědné činitele a investora? Nebo už jenom nakreslí, co se mu řekne? To je velice smutná

situace. Je jistě pochopitelné, že nejde odmítnout tak lukrativní zakázku, ale přece stále stojí za to bojovat o kvalitní architekturu.

6.2.2 Krnov

Druhým městem, které bylo vybráno pro demonstraci začleňování novostaveb do historického prostředí, je Krnov. Toto místo bylo osídleno již v době kamenné. V 7. století po Kristu se zde, stejně jako v Opavě, usadil slovanský kmen Holasiců, jehož hradištěm byl krnovský Cvilín.

V historických pramenech je Krnov poprvé zaznamenáván 27. 4. 1240 v listině českého krále Václava, když jej daruje tišnovskému klášteru jako újezd zvaný Kyrnow. Přesný rok získání městských práv není znám. Městem se stal v době panování krále Přemysla Otakara II. Výhodné strategické umístění bylo důležitou příčinou jeho růstu. Časem získalo město různá důležitá privilegia a majetek. Krnov podobně jako mnoho dalších měst bylo lokalizováno německými osadníky. Byl opevněn již ve 2. polovině 13. století a měl tři brány: západní – Horní, severovýchodní – Hlubčickou a jihovýchodní – Opavskou. Česká královna Kunhuta 31. 8. 1279 potvrzuje v listině privilegia města Krnova. Podoba městského znaku se na pečeti města poprvé objevuje v roce 1311.

Přemyslovská knížata z vedlejší větve rodu se v Krnově usídlila v roce 1377 a město se tak stalo samostatným knížectvím. Je důležité zaznamenat, že úředním jazykem byla čeština a to přesto, že v něm žili většinou němečtí obyvatelé. Venkov však zůstal ještě dlouho český. Ve 14. století řídila město čtyřčlenná městská rada.

Důležitým byl rok 1474, kdy Krnov dobyl král Matyáš Korvín a nechal zde razit svou královskou minci Grossus carnoviensiss (Krnovský groš). Později, v 15. a 16. století, získali Krnovsko na krátkou dobu Šelenberkové, po nich Hohenzollernové. Ti úplně přestavěli starý krnovský zámek, omezovali moravské právo a prosazovali svou nadřízenou vládu. Došlo k vleklým sporům o úřední jazyk a nakonec byla císařem zrovnoprávněna němčina s češtinou. Poslední z nich, markrabě Jan Jiří Krnovský, stál v čele odbojných slezských stavů proti Habsburkům. Krnovské knížectví bylo proto zkonfiskováno ve prospěch Lichtenštejnů.

Roku 1645 za třicetileté války byl Krnov dobyt švédským generálem Konigsmarkem, důsledkem čehož přestala být čeština úředním jazykem a stává se jím pouze němčina. Město bylo válečnými událostmi velice zničeno a jen těžce se vzpamatovávalo ze svých ran. V té době vynikalo řemeslnou výrobou a zvláště textilní, jejíž tradice sahají až do 13. století. Ve válkách rakousko-pruských, kdy o Slezsko válčila Marie Terezie a Bedřich Veliký, zvítězilo Prusko, Krnov se tak stal pohraničním městem a jeho obchodní styky se musely přeorientovat na rakouské země.

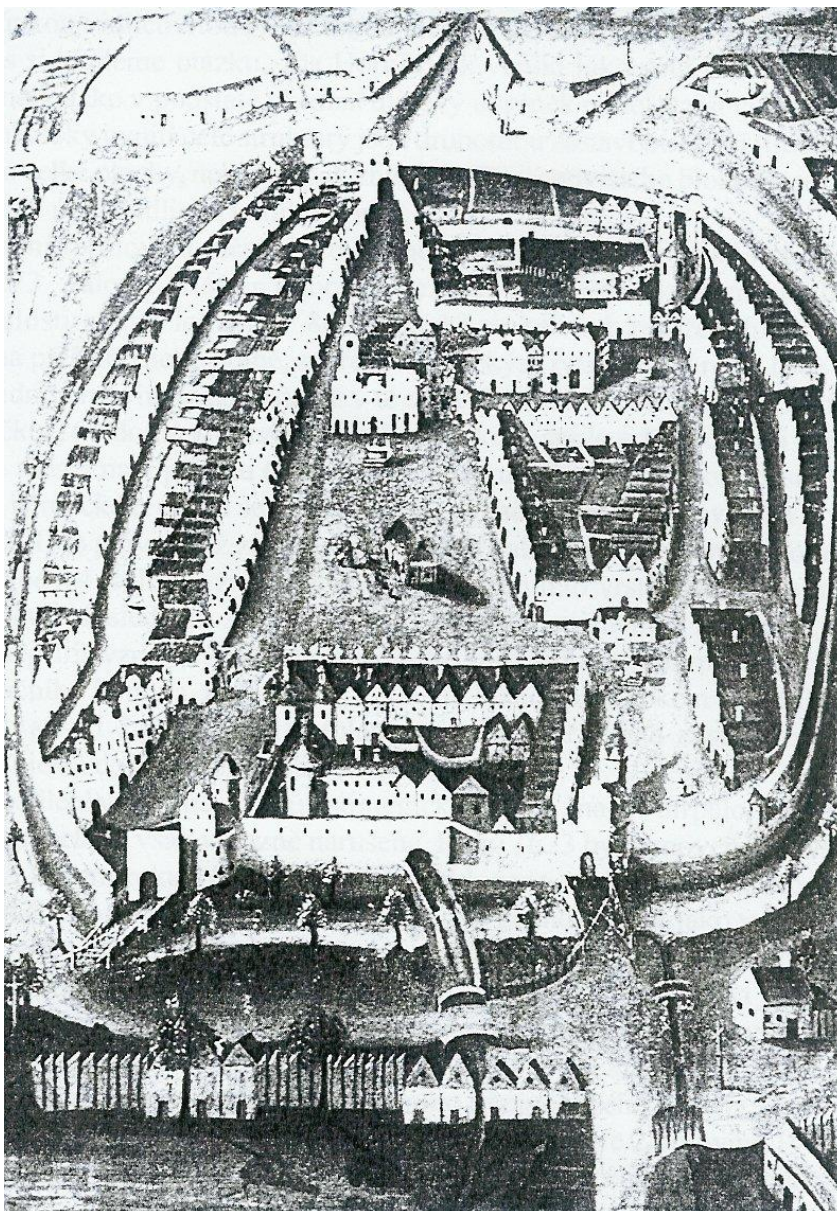
K obrovské tragédii došlo v roce 1779, kdy prakticky celé město vyhořelo a jeho obyvatelé museli své domy stavět znovu od základů.

K dalšímu hospodářskému růstu města dochází v 19. století, neboť můžeme zaznamenat rozvoj textilních dílen a továren, stavbu říšské silnice Opava-Krnov-Nisa. V roce 1850 zaniklo Krnovské knížectví a vzniká obec Krnov. Ve 2. polovině 19. století byla zprovozněna železnice, město získalo telefonické spojení a vznikla řada významných staveb. Dne 27. 12. 1918 přišlo do Krnova české vojsko. Krnov byl

v rámci Sudet připojen k hitlerovskému Německu v roce 1938 a teprve po roce 1945 byl opět připojen k Československé republice. V rámci odsunu německých obyvatel bylo město značně vylidněno a přicházeli sem noví čeští obyvatelé.

Pro nás je zajímavé sledovat urbanistický vývoj města. Krnov se rozkládá na geograficky velmi exponované poloze při vyústění širokého údolí řeky Opavy, svírané předhůřím Jeseníků, do mírně zvlněné krajiny na okraji Hornoslezských rovin. Od Krnova, téměř až po město Opavu, tvoří řeka Opava od roku 1740 státní hranici České republiky a Polska. V prostoru Krnova patří k České republice i malá část levobřežního území. Hranice byla v tomto úseku výrazně upravena a napříměna po polovině 20. století, převážně ve prospěch Polska. Státní hranice je na Krnovsku (a v celém Slezsku) zcela umělá.

Krnov je spolu s Opavou jediným městem českého Slezska, jehož půdorys má předlokační původ. Všechna ostatní města této oblasti totiž charakterizuje ortogonální lokační kompozice. To samo o sobě dokazuje velký význam a půdorysnou rozvinutost Krnova již v době před rokem 1240. Předlokační Krnov vznikl na nepatrně vyvýšeném území v klínu při soutoků řek Opavy a Opavice, a to při levém břehu Opavy. Jeho základem je cesta přicházející z Olomouce přes Bruntál údolím Opavy, která se vidlicovitě větvila k severovýchodu na Hlubčice a k jihovýchodu na holasické hradiště u Kylešovic. Vzniklo tak velké vidlicovité (nálevkovité) tržiště.

Obr. 107: pohled na město z ptačí perspektivy od východu, počátek 18. století, Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*

Jak ukazuje mapa stabilního katastru (1836), jádro vnitřního města tvořil (před rokem 1945) soudkovitě rozšířený prostor, rozdělený třemi domovními bloky na hlavní, Dolní rynek v jihovýchodní části, na něj na severozápadě navazující Horní rynek a úzkou vidlicovitou Hlubčickou ulici na severovýchodě.

Dnes si klademe otázku, zda Horní rynek vznikl jako souvislé rozšíření plochy tržiště, nebo jako v podstatě okružní ulicový doplněk podél starší vidlice, tedy zda domovní bloky uvnitř celé struktury jsou druhotnou zástavbou kdysi (třeba jen krátce) jednotné velké plochy, nebo naopak zbytkem dříve souvislého bloku po severní straně uvažované úzké vidlice Dolního rynku.

Základní formování města bylo ukončeno během 2. poloviny 13. století, kdy byl roku 1273 založen klášter minoritů, jež byl ve městě vystaven pravděpodobně

v souvislosti s jeho lokací. V 80. letech 13. století byl založen špitál s kostelem sv. Ducha při Hlubčické bráně, svěřený německým rytířům (od roku 1408 městský). Mimořádnou rozvinutost města již v té době dokládá i skutečnost, že Krnov měl od středověku 164 domů s právem vinného šenku – spolu s Hlubčicemi mnohem víc než jiná města na Opavsku (z nich nejvíce Bruntál – 72), neboť rozsah lokačních měst na německém právu se na Opavsku v lokační fázi pohyboval jen kolem 40 až 70 domů. Toto právo totiž získaly jen nejstarší patricijské měšťanské domy, zatímco později (od 14. století) vznikající domy se již do této vrstvy nemohly řadit. Tento fakt byl buď důsledkem spojení alespoň dvou kolonizačních měšťanských vrstev, časově nepřilíživě vzdálených, nebo snad ještě spíše odrazem mimořádné velikosti již předlokačního Krnova, respektive již vlastní lokace před rokem 1253. Předměstí se rozvíjelo až od 2. poloviny 14. století, neboť uvnitř města zůstávalo na počátku 14. století ještě dost volného zastavovacího místa.

Za třicetileté války město kvůli strategické poloze značně utrpělo, jeho renesanční výstavnost nebyla však výrazně narušena. Roku 1623 byl obnoven krnovský klášter minoritů. Kolem roku 1669 bylo město obklopeno mohutným prstencem vodního bastionového opevnění a stalo se významnou pevností. Tak jako v jiných městech s podobným osudem, také v Krnově znamenala výstavba nové fortifikace neobyčejně závažný zásah do starší struktury předměstí, která byla redukována jen na poměrně krátké úseky podél bruntálské, hlubčické a opavské silnice. Barok se ve městě uplatnil jinak jen na fasádách některých domů, při nové výstavbě kláštera minoritů, a v letech 1720 až 1730 i monumentálního klášterního dvojvěžového kostela.

Další významný urbanistický počín byl proveden až ve 2. polovině 19. století, kdy byly postaveny některé nové císařské silnice. Zásadní vliv na hospodářský rozvoj města bylo vybudování železnice. Nádraží bylo situováno v severojižním směru pod východním úpatím Bezručova vrchu, mezi Kostelcem a městem, jakkoli to bylo z hlediska tehdejšího města nevýhodné, protože vzdálenost od vnitřního města byla 1,5 km. Město se tak rozšiřovalo od centra dále již jen tímto směrem. Rozvoj výstavby bohužel nebyl natolik rychlý, aby nezabránil rychlému vzniku průmyslové zóny, která přirozeně využila blízkosti nádraží a záhy zabrala podstatnou část tohoto území. Na okraji centra byly postaveny nové čtvrti, mělo dojít k jejich okružnímu propojení, což se nikdy nestalo. Kompozičně značně nevýrazná okružní spojnice vznikla jen kolem vnitřního města, po obvodu zrušené bastionové fortifikace. Bohužel jen v severozápadní čtvrtině získala charakter parkové okružní třídy. Ostatní části okružního území zaujaly živelně stavěné domy a továrny. Přesto lze novodobý urbanistický vývoj města hodnotit kladně. Vzniklá struktura byla velmi blízká kompozici tehdejšího Hradce Králové, třebaže nedosahovala jeho kvalit. Lišila se také stylově, neboť měla výrazně německý ráz.

Krnov byl vážně poškozen v závěru 2. světové války. Z historického jádra města zůstalo pouze torzo. Všechny architektonické dominanty sice přetrvaly, ale půdorysná a hmotová skladba byla nenávratně porušena. Další necitlivé zásahy byly provedeny v období socialismu, neboť bylo zbouráno několik obytných bloků v severní a východní frontě hlavního náměstí, jež byly nahrazeny fádňí architekturou odpovídající své době. Z někdejších bloků „uvnitř“ náměstí zůstala jen radnice.

Krnov dnes představuje město, jehož památkový význam se orientuje na jednotlivé – a velmi cenné – historické dominanty a fragmenty starší městské zástavby. Na Zámeckém náměstí se zachoval soubor 6 domů z 16. století, s podloubím a s fasádami barokními, či z 19. století. Domy z 16. století se zachovaly

na Hlavním náměstí a v Hobzíkově ulici mezi náměstím a někdejší Horní branou (památkově je chráněno asi 18 domů). Řada významných staveb architektury 19. a 20. století se dochovala ve vnějších čtvrtích, často jde o ucelené urbanistické celky nebo enklávy. Chráněny jsou například vily č.p. 20, 152, 854, 893, 1199, 4 a 6 (Aloise Larische), 156 (Chlupaczkowa), 71 (venkovský domů rodiny Larischů).

Toto slezské město je nesmírně krásné a je zde mnoho významných staveb od tak slavných autorů, jakým je například krnovský rodák Leopold Bauer. Z tohoto města na nás dýchá neuvěřitelná atmosféra přelomu století, protože mnoho objektů je zachováno v téměř původní podobě. Mimo ostatní stavby stojí jistě za pozornost domy, jejichž autorem je právě Leopold Bauer, jako například první krnovský hotel Tyroler, tělocvična na Petrovické ulici, Chlupáčkova vila, Dům dětí a mládeže. Dalším z mnoha zajímavých objektů je městské divadlo, jež bylo postaveno roku 1928, podle projektu Kotěrova žáka Leo Kammela.

Zajímavostí je také působení Františka Křížíka v domě na Revoluční ulici číslo 92, kde byla odhalena roku 1958 pamětní deska, jejímž autorem je akademický sochař Aleš Rozehnal. Připomíná na působení českého vynálezce a vznik jeho prvního vynálezu v Krnově.

Pro náš záměr nám bude stačit, když zůstaneme v Krnově na Hlavním náměstí. Jsou zde tři realizace z posledních let stojící za povšimnutí. Ta první je průměrná, druhá výborná a třetí slabá. Když jsem hledala podklady pro tyto objekty na Městském úřadě v Krnově, měla jsem smůlu, protože prakticky všechny byly zničeny při povodni v roce 1997. Jsme tak ochuzeni o zřejmě zajímavé střety autorů a zodpovědných úředníků. Naštěstí nebyl zničen archiv fotografií a některé zprávy z dřívější urbanistické studie. Můžu tak zmapovat původní stav a stávající realizaci, která je pro nás vlastně nejdůležitější.

Obchodní dům na Hlavním náměstí

Stavba obchodního domu proběhla zhruba před dvaceti lety a byla zřejmě motivována jak potřebou velkoplošného obchodního domu, tak nutností řešit situaci stávajících zchátralých domů. Jejich stav vypadal tehdy asi takto:

Zámecká č. 37 – čtyři vysoká podlaží, dům adaptace schopný, částečně zchátralá fasáda, obytný a veřejný nový objekt z ranné secese, s eklektickými kartušemi a frontony, zelené obkladačky ve 3. a 4. podlaží – nenápadný (architektonicky průměrný).

Hobzíkova č. 6 – tři podlaží, dům adaptace schopný jedině zvýšenými náklady, obytný a veřejný, stylově se jedná o pozdní empír se zubořezovou římsou, fasáda je otlučená, jednoduché šambrány – památkově bezvýznamný, architektonicky průměrný.

Hobzíkova č. 4 – dvě podlaží s podkrovím, adaptace schopný, obytný a veřejný, stylově je to objekt eklektický, empírový zubořez a vejcevec, ranně barokní šambrány, rokokové kartuše, renesanční sdružená okna, památkově bezvýznamný, architektonicky průměrný.

Hobzíkova č. 2 – dvě podlaží s podkrovím ve štítu, adaptace schopný zvýšenými náklady – zatékání u okapů, vyduté zdi, obytný a veřejný, historicky objekt

adaptovaný – posecesní moderna s girlandami a rýhováním, památkově podprůměrný, architektonicky průměrný.

Hobzíkova č. 1 – tři podlaží s podkrovím, zachovalý, obytný a veřejný, objekt je nový – moderna, architektonicky hodnotný, nepamátný.

Z daných informací můžeme soudit, že proběhlo jistě mnoho bouřlivých diskusí, než bylo rozhodnuto o demolici těchto objektů. Některé byly ve slušném stavu. Jejich demolice zcela pozměnila výraz celého náměstí. Z fotografického materiálu je zřejmé, že domy to byly krásné a v parteru byl dostatek prodejních prostor. Mimo dispozičních požadavků zvítězil zřejmě taky ekonomický a praktický faktor - vždy je jednodušší stavět znovu a od základů.

V té době nebylo centrum města památkově chráněnou zónou, takže demolici schvaloval pouze městský úřad. V Krnově došlo k obrovským demoličním zásahům patrně taky proto, že historicky cenné centrum dlouho unikalo pozornosti zodpovědných úřadů. Tento kraj byl mnoho let zanedbáván nadřízenými úřady. Hlavním důvodem byl poválečný odsun Němců, kteří tvořili velkou část obyvatel města. Znovuosídlení Krnova jistě probíhalo s obtížemi a trvalo určitě mnoho let, než se lidé identifikovali se svým novým bydlištěm. Později zde našlo domov mnoho řeckých rodin, které zde emigrovaly ze své rodné země. Nyní je patrně skladba obyvatel stabilizována.

Nás nyní hlavně zajímá realizace obchodního domu. Autorem projektu je opět architekt Petr Šmarda. Jeho úkol nebyl právě jednoduchý, protože musel vyprojektovat objekt velkého objemu, včleněný mezi domy s úzkou parcelací. Na druhé straně mu pomohl fakt, že požadavky na prodejní plochy nebyly příliš velké a stačilo jim pouze přízemí obchodního domu. Následující tři podlaží pak zabírají byty. Tentokrát byla také nápomocna zalamující se uliční čára, která (jako již mnohokrát) donutila architekta vertikálně členit fasádu, čímž se objem opticky značně zmenšil.

Na rovné straně obchodního domu, tvořící hranici náměstí, autor opět vertikálně rozdělil fasádu na několik polí, která jsou mezi sebou navíc spojena dalšími úzkými vertikálními mezičládky s úzkými okny. Pro zdůraznění architekt navíc použil v té době velmi oblíbený obklad z kabřincových pásků. Tento prvek najdeme ještě mnohokrát.

V přízemí bylo opět vytvořeno „podloubí“, které je využíváno k původním účelům. Poněkud se v něm ale ztrácejí hlavní vstupy do obchodního domu, takže nynější provozovatelé tuto chybu napravili ne právě vhodným nátěrem fasády, čemuž se určitě dalo předejít mnoha způsoby. Patrně se potřeba orientace návštěvníků spíše podcenila.

Vzhledem k tomu, že protilehlou stranu ulice tvoří domy s renesančními štíty, rovná střecha obchodního domu působí zcela přirozeně. Protože objekt o něco převyšuje sousední domy, bylo vhodné jej horizontálními barevnými a materiálovými úpravami opticky snížit.

Jak je vidět, klasická typová okna působí zcela úhledným dojmem, dokonce jsou mnohem estetičtější, než některé dnešní improvizace. Krásné okno totiž tvoří krásný rám a musí přes něj být krásně vidět.

Objemově nelze domu nic vytknout. Uvážíme-li, jak byl tehdy architekt omezen výběrem stavebních materiálů, můžeme být v podstatě spokojeni. Taky nám z toho plyne poučení, že méně často znamená více. Obrázky 110 a 111 jsou z roku 2000.

Příliš široká nabídka stavebních materiálů zřejmě zbytečně uvádí investory v pokušení, že musejí mít něco jiného, než mají ostatní. Některé barevné kombinace fasád pak spíše evokují divadelní jeviště. V tomto bodě jsou některé okrajové ulice Krnova opravdu nepřekonatelné. Chcete-li vidět téměř celou barevnou škálu fasádních barev na deseti domech vedle sebe, je možné to vidět právě v Krnově.

V současné době proběhla přestavba této části náměstí, jak vidíme na obrázku 112. Autorem tohoto projektu byl opět architekt Petr Šmarda. V jeho tvorbě došlo k výraznému posunu směrem k historismu a postmoderně. Původní projekt byl mnohem čistší, pravdivější a odpovídal době svého vzniku.

Obr. 108: pohled na renesanční domy z Hobzíkovy ulice, které byly nahrazeny obchodním domem, Fotografický archiv Městského úřadu Krnov

Obrázek 93 Oberring – bývalá část Hlavního náměstí, v levé části fotografie jsou domy nahrazené obchodním domem, v pravé části pak byl později postaven obytný dům č. 5 - 7, Fotografický archiv Městského úřadu Krnov

Obr. 110 a 111: obchodní dům na Hlavním náměstí v roce 2000, foto Peřínková M.

Obr. 112: současná přestavba obchodního domu z roku 2009, foto Peřínková M.

Obytný dům na Hlavním náměstí č. 31

Na jižní straně náměstí zůstala uliční fronta téměř zachovaná. Jeden z mála domů, který byl zbořen, byl dům č. 31. Byl tehdy v tomto stavu:

Náměstí č. 31 – čtyři podlaží, adaptace schopný (vně není destruktivních stop, dvorní fasáda zchátralá, ale bez výraznějších trhlin), obytný a veřejný, objekt je starý – půlkruhově valená klenba v předěleném průjezdu s lunetami, barokní, fasáda eklektický novoklasicismus (konsoly, penízkové pilastry, hermové rozlomené frontony nad okny), památkově podprůměrný, architektonicky průměrný.

Nejspíš nebylo nutné původní objekt nahrazovat novostavbou, ale tentokrát byla dostavba vzniklé proluky zdařilá. Více se už asi dnes nedovíme.

Tento dům nás zaujal již před mnoha lety. V té době nebylo zvykem stavět „hezké“ obytné domy. Zajímavé bylo nezvykle úzké, vertikální členění fasády. Snad lidské měřítko. Do té doby jsme znali pouze nepřehledné řady typizovaných oken. Jistě, autor navrhoval na úzké parcele a to mu bylo nápomocno.

Máme zde několik způsobů jeho vhodného začlenění:

- sekce po bocích domu navazují na střechy sousedních objektů a vbíhají do neutrální střední sekce;
- zdrobnění měřítko je umocněno vytaženým bočními stěnami balkonů;
- okna jsou spíše úzká a nečleněná (v té době jiné naštěstí nebyly);
- klasická omítka a kabřincový obklad se osvědčily již u obchodního domu.

Je vidět, že výborné začlenění není jen otázkou velkých možností. Cit pro kompozici, materiál a zdravé sebevědomí dokáží i z mála vytvořit kvalitní architekturu.

Obr. 114: obytný dům na jižní straně Hl. náměstí v roce 2000, foto Peřínková M.

Obr. XXX: současná fasáda obytného domu na jižní straně Hl. náměstí v roce 2014, foto Peřínková M.

Obrázek 94 současná fasáda obytného domu na jižní straně Hl. náměstí v roce 2014, foto Peřínková M.

Obrázek 95 současná fasáda obytného domu na jižní straně Hl. náměstí v roce 2014, foto Peřínková M.

Bytový dům na Hlavním náměstí č. 5 - 7

Zde byly původní objekty již ve velmi špatném stavu:

Hlavní náměstí č. 5 – tři podlaží, objekt adaptace schopný pouze zvýšenými náklady, části neadaptovatelné, dvorní fasáda vzepřená, okna vybita, stěny silně potrhane, při rekonstrukci nutno dvorní trakty zcela odstranit a nově vybudovat, objekt je nepřístupný, secesní fasáda z konce 20. století, památkově podprůměrný, architektonicky hodnotný.

Hlavní náměstí č. 6 – tři podlaží, objekt adaptace schopný pouze zvýšenými náklady, části neadaptovatelné, nepřístupný, fasáda – moderna, památkově podprůměrný, architektonicky průměrný.

Hlavní náměstí č. 7 – tři podlaží, objekt adaptace schopný, na střeše a krovu zvýšené adaptační náklady, trhliny ve středních zdech, dvorní fasáda se ve středu vyklání ven, původní renesanční objekt s náročným kruhovým arkýřem, valenými klenbami s lunetami, ve dvorní stěně je zbytek ranného renesančního ostění, fasáda těžký novoklasicismus, památkově hodnotný, architektonicky průměrný.

Autor dochované studie však přesto navrhuje:

Asanace bloku je opodstatněna u některých objektů jejich špatným stavebním stavem. Význam jejich urbanistické ucelenosti a individuální hodnota jejich prostorů a památkových detailů je však natolik důležitá, že se doporučuje celý blok zachovat a provést rekonstrukci s tím, že dvorní trakty objektů budou odbourány, případně dvorní hloubka zmenšena. Kolokvium o rekonstrukci objektů v Kutné Hoře prokazuje novými stavebními metodami (injektáž, hloubkové spárování, torketování, použití epoxidových pryskyřic) možnost udržení objektů, jež jsou v mnohem horším stavebním stavu. Z důvodů urbanistických (především pro zachování měřítka tohoto jediného typického prostoru starého města, jehož charakter náměstí je návrhem obnovován) se navrhuje objekty zásadně ponechat přesto, že náklad na rekonstrukci některých z nich přesáhne průměrnou předpokládanou rekonstrukční částku na 1 m3 prostoru.

Nakonec zvítězily ekonomické argumenty. Protože nejsou dochovány patřičné záznamy, nemůžeme posoudit, zda byly do kalkulace zahrnuty také bourací práce, které významně zvyšují stavební náklady.

My nyní máme možnost posoudit výsledek dostavby v nově vzniklé proluce.

Byly použity tyto způsoby začlenění:

- rozdělení bloku do několika různě širokých svislých sekcí;
- barevným členěním fasády a střechy se snažil dosáhnout optické návaznosti na vedlejší objekty;
- okna jsou spíše úzká a dále jsou opticky prodloužena štukovou historizující výzdobou nad překlady;
- je zde použito několik typů balkónů, což ještě více rozdrobuje vzhled fasády;
- hlavním vertikalizujícím prvkem jsou zde štukové rámy, jakoby malující na fasádě úzké gotické členění;
- barevnost fasády je výrazná, což na fotografii příliš nevyniká, protože byla dělána při ostrém slunci.

Soubor připomíná novodobou pohádkovou kulisu. Možná, že má být architektura veselá, ale pochybujeme, že právě tento aspekt autor, architekt Petr Šmarda, svým pojetím sledoval.

Výrazné převýšení domu nepomáhá snížit ani barevný obklad vrchních dvou podlaží, ani „namalované“ falešné štíty. Takové řešení opravdu jen umocňuje pocit, že se jedná o zezadu podepřenou dekoraci.

Dalším nevhodným přizpůsobujícím se prvkem je štuková výzdoba oken, kterou autor převzal ve zjednodušené podobě ze sousedních objektů.

Obrázek 96 bytový dům na severní straně Hl. náměstí, foto Peřínková M.

Zcela moderní jsou však balkóny a lodžie. Nejen jejich asymetrické vyložení, ale i tvar ocelových rámu zasklení má již zcela soudobou podobu. Příliš členěné ocelové rámy jsou pohledově těžké a zbytečně dále rozdrobňují fasádu domu.

Pomyslnou tečkou na tomto díle je čtverec z červeného sklobetonu ve vrcholu nejužšího traktu. Když září polední slunce, svítí široko daleko a je nepřehlédnutelný.

7.0 Ochrana a obnova historických objektů

Ochranu historických objektů nelze chápat jako samostatnou vytrženou problematiku. Vždy hovoříme o soudobé tvorbě v historickém prostředí a není podstatné, o jaký typ historického prostředí se jedná. Každá taková práce vyžaduje podrobnou analýzu urbanistických souvislostí, architektonických aspektů, historických otázek a pečlivé zvážení původních a nových funkcí areálu a stavby.

Otázky funkce, konstrukce, materiálu, architektonické formy, kompozice a estetiky řešíme bez ohledu na to, zda se jedná o objekt historicky zvláště cenný či nikoliv. Z těchto důvodů jsme demonstrovali architektonickou práci v historickém prostředí nejen na památkově chráněných objektech.

Hovoříme-li o začleňování novostaveb do historického prostředí malého města, měli bychom zřejmě zhodnotit rozdíl ve srovnání se začleňováním ve velkém městě. Historické prostředí má téměř vždy drobné měřítko, úzkou parcelaci a nízkou podlažnost. První bod zní, jak velký objem potřebujeme umístit. V menších městech je požadavek opravdu velkých objemů spíše výjimečný, a proto tato otázka nebývá tak kritická. Téměř neřešitelná je situace v začleňování obrovských administrativních budov a obchodních center. Takových příkladů najdeme stovky v Londýně, Frankfurtu n./M., Kolíně n./R. apod.

Začleňování v rámci průmyslových areálů se v současné tvorbě může jevit o něco snadnější, neboť architektonické měřítko průmyslových staveb je obvykle velké. Také konstrukční systémy průmyslových objektů jsou většinou určeny pro velkoplošné budovy, a proto není problém umístit nové funkce. Na mnoha místech ve světě jsou právě průmyslové objekty využívány ke stavbě tzv. loftových bytů, které jsou oblíbeny pro svou volnou a velkorysou dispozici. Prostory jsou často členěny na více nových podlaží, čímž využívají původní obvykle velké světlé výšky průmyslových objektů.

Větším problémem bývá soulad vnějších fasád. Se zarovnáním o dvě podlaží, se setkáním dvou výšek střech si architekti obvykle velmi dobře poradí. Nebývá ani problémem různé členění fasády, ať už horizontálně či vertikálně. Objemově jsou soudobé realizace často velmi dobře zvládnuty. Pak už nám zbývá jediné řeč architektury a tu má každý autor svou. Z uvedených příkladů jasně vyplynulo, že ovlivňování architektonické tvorby památkáři je často zbytečně velké, ale tam, kde ho vůbec nebylo třeba, se autor často sám přizpůsobil nad nutné meze.

V zásadě je však třeba odmítat přizpůsobování až k mezi vzniku replik. Dokonce nesmí být zmaten ani laik. Jsme ovlivněni regionem, ve kterém žijeme, a je správné snažit se přirozenou cestou klást odpor celosvětové globalizaci. Musíme pečovat o svou identitu a dále ji rozvíjet. Dnešní mladá generace však je již úplně jiná, má totiž možnost cestovat a poznávat jiné kultury. Proto je taky nezbytně nutné, aby měla kvalitní vzdělání a povědomí o svém kulturním původu. Jedině tak si totiž dokáže uchránit „kořeny“ svého bytí.

Velmi výstižně se k otázce globalizace vyjádřil brazilský spisovatel Paul Coelho: „Ekonomicky mi strach nenahání, prostě musíme přijmout realitu současného světa. Starost by mi jistě dělala globalizace našeho kulturního zázemí. Jenže já nevidím – na rozdíl od mnohých jiných-, že by se něco takového skutečně dělo. Naopak mám pocit, že lidé si začali uvědomovat a hájit svoji kulturní identitu víc než kdykoli předtím. Když jsem přijel před dvaceti roky do Katalánska, všichni mluvili španělsky, dnes tam běžně slyšíte katalánštinu. A v internetu, který jiní pokládají za důkaz všeobecné globalizace, spatřuji absolutně demokratické médium přispívající k tomu, aby každý ukázal to své“.⁸⁰[52]

Především je nutná rehabilitace metod památkové ochrany, protože dříve nebyl zohledňován retropohled. Je tedy nutné všechny informace o každé akci najít, přetřídít a přehodnotit. Musíme si totiž uvědomit, že není rovna cena stáří. Je potřeba „vyhmátnout“ historickou podstatu objektu.

Zatím stále převládá tradicionalistický přístup, ale tak, jak se vyvíjí celá společnost, vyvíjí se také metodika památkové péče. Jedině formou mnoha plodných diskusí můžeme podpořit její další vývoj.

Dnes již není obvyklé, aby byly vyžadovány památkáři tradicionalistické formy architektury. Jen málokdo má v oblíbě pseudoarchitekturu. Je potřeba tvořit soudobými výtvarnými prostředky a materiály.

Pokud máme mít nějaká daná omezení při tvorbě v historicky cenných částech měst, měla by se týkat uliční čáry, výšky budov a zohledňování proporcí.

Zástupci památkových ústavů se přimlouvají za opětovnou kategorizaci památek, protože by to usnadnilo rozhodovací proces.

⁸⁰ Anýž Daniel: Mistrem pro vás může být každý, MF DNES, 2000/5/6, str.25.

Památkové ústavy jsou nyní pouze poradními orgány, výkonné pravomoci mají okresní úřady a magistráty příslušných měst. Taková organizační struktura není zřejmě nejvhodnější, protože vede ke zbytečným organizačním průtahům a nejasnostem. Dále je potřeba si uvědomit, že historici umění, tedy odborníci, mají pouze poradní hlas a nemusejí nést (pokud nechtějí) zodpovědnost za konečné řešení akce. Konečné rozhodnutí je na představitelích odpovídajících úřadů, což jsou vlastně velmi často lidé bez vzdělání v oboru architektura anebo historie. Nemůžeme si nevšimnout, že zde velmi často sehrávají roli politické a státní zájmy. Neodborník také patrně necítí takovou zodpovědnost za rozhodnutí, která nejsou proti jeho profesionální cti, protože je vzdělán v jiném oboru a není tedy schopen některé věci fundovaně zhodnotit.

V České republice jsou zřízeny krajské památkové ústavy, které mají za úkol spravovat svá území. Je jistě pochopitelné, že delší vzdálenosti některých míst vedou k tomu, že schvalovací proces je často spíše akademický, což rozhodně nepřispívá ku prospěchu věci.

Tato situace vedla na severní Moravě v osmdesátých letech ke vzniku detašovaných pracovišť. V Opavě to byl ak. sochař Pavel Chráska, který byl mozkiem a duší Okresního památkového ústavu. V té době mělo pracoviště vlastní stavební skupinu, štukatéry, metodiky apod.

Významné stavební skupiny byly při muzeích v Šumperku a Novém Jičíně.

Téměř stejná organizační struktura je platná i dnes a velice se osvědčuje. Napomáhá totiž blízké spolupráci výkonných úřadů, památkových ústavů, projektantů a investorů. Jedině aktuálním vyjasněním každé vzniklé situace, při účasti všech aktérů, je možné pohotově a správně vyjasnit daný problém.

Je pochopitelné, že vše je v lidech a jediné profesionální zodpovědnost odborníků nám může přinést žádané výsledky.

Nepochybně si najdeme cestu k neoptimálnějšímu způsobu začleňování novostaveb. Celá společnost si stále více uvědomuje význam památek, stále také rostou požadavky na kulturní a architektonickou kvalitu našich městských sídel.

Internetové stránky relevantní pro památkovou péči

www.npu.cz

www.mkcr.cz

www.cuzk.cz

Základní literatura

- Augustinková, ...věž k ozdobě města ponechatí....
- AUGUSTINKOVÁ, L. - GREPL, E. - ORLITA, Z.: *Příběh o Loretě. Proměny fulnecké Santa Casy od barokní kaple ke klasicistní vile*. Ostrava 2010.
- Augustinková, L.: Funkční proměny budovy čp. 281 ve Fulneku. Sborník příspěvků z konference „Trwałość materiałó w i konstrukcji pořádané 3. – 4. 12. 2009 v lokalitě Kamień Śląski. s. 73 – 87.
- Augustinková, L.: *Moravská brána do Evropy. Soupis technických a zemědělských památek regionu Poodří*. Bartošovice 2011.
- AUGUSTINKOVÁ, L.: Zámek Jeseník nad Odru. *POODŘÍ, 3/2008, roč. 11, s. 54 - 63*.
- AUGUSTINOVÁ, L.: Členění sakrálního interiéru tribunami, Svorník 6/2008, Sborník příspěvků ze 6. konference stavebně historického průzkumu uspořádané 5 – 8. 6. 2007 v Litomyšli. Praha 2008, s. 127 – 140.
- AUGUSTINOVÁ, L.: Nálezy z kostela sv. Jana Křtitele ve Velkých Albrechticích. In: *Dějiny staveb 2008. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2008*. S. 5 – 14.
- BLÁHA, J. - JESENSKÝ, V. - MACEK, P. - RAZÍM, V. - SOMMER, J. - VESELÝ, V.: *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. Praha 2005. Národní památkový ústav. Odborné a metodické publikace sv. 31.
- Blok architektů a výtvarníků, *Soudobá architektura v historickém prostředí (Sborník referátů ze dvou konferencí)*. Vydala ABF Nadace pro rozvoj architektury a stavitelství, nakladatelství ARCH, Václavské nám. 31, 111 21 Praha 1, vydání první, Praha 1994.
- BOROVCOVÁ, A.: *Kulturní dědictví severní dráhy císaře Ferdinanda*. Ostrava 2012.
- BURIAN, A. - PALČÁK, P. – WAHLA, I.: *Litomyšl a soudobá architektura*. Spolek Obecní dům Brno, Brno 2001.
- COUBIER, H.: *Europäische Stadt- Plätze- Genius und Geschichte*. Köln 1985.
- Černá, A. - Němečková, H. - Sedláková, D.: *Metodické materiály pro výuku památkové péče*. Praha 2001.
- *České a moravské pivovary*. Brno 2007.
- *Die Gemeinde Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1896 - 1905*. Troppau 1911.
- Durdík, T.: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 2009.
- ELIADE, M.: *Le myth de l'eternal retour*. Praha 1969.
- FUCHS Bohuslav: *Památková péče. Architektura ČSR 1967/4*.
- Gardavský, Z. – Kašpárková, S.: *Příbor. Urbanisticko – památkový průzkum*. Olomouc 1971.

- Gardavský, Z. – Kašpárková, S.: Příbor. Urbanisticko památkový průzkum. Olomouc 1971.
- GRUBER, K.: *Die Gestalt der deutschen Stadt*. München 1983.
- HALÍK P. - KRATOCHVÍL P. - NOVÝ O.: *Architektura a město*. Academia, Praha 1996.
- HLUŠIČKOVÁ, H.: *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2002 – 2004.
- KALUS JAROMÍR - MÜLLER KAREL - ŽÁČEK RUDOLF: *Alt Troppau – Stará Opava*. Optys Opava 1994.
- KELLER, R.: *Bauen als Umweltzerstörung*. Zürich 1973.
- Kolektiv autorů: *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2002.
- KOTRBA, V.: Architekt J. M. Olbrich (1867 - 1908), *Umění XVII*, 1969.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.: *Hrady Českého Slezska*. Opava Brno 2000.
- KOUŘILOVÁ DANA: *Sborník památkového ústavu v Ostravě 1996*, vydal: Památkový ústav v Ostravě (1996).
- Kouřilová, D. – Augustinová, L.: *Stavební vývoj zámku v Hlučíně v 16. až 19. století*. Časopis Slezského zemského muzea v Opavě, roč. 58, 2009, série B, č. 2, s. 97 – 111.
- KRÍŽ Milan: *Rekonstrukce a ochrana památek I*. VUT Brno 1989.
- KUČA Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. LIBRI, Praha 1996.
- Lipanská, E.: *Historické klenby*. Praha 1998.
- LOOS, A.: *Trotzdem, Unveränderter Neudruck der Erstaussgabe von 1931*, Wien 1982.
- MACEK, P.: *Standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum*. Praha 2001. *Státní ústav památkové péče. Odborné a metodické publikace, sv. 23*.
- MATĚJ, M. – KLÁT, J. – KORBELÁŘOVÁ, I.: *Kulturní památky Ostravsko – karvinského revíru*. Ostrava 2009.
- MENCL, V.: *Vývoj okna v architektuře českého středověku*. Zprávy památkové péče, ročník XX, 1960, s. 181 – 232.
- MENCL, V.: *Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury*. Zprávy památkové péče, ročník X, 1950, sešit 1, s. 1 – 24.
- Mencl, V.: *Tvary klenebních žeber v české gotické architektuře*. Zprávy památkové péče, ročník XI – XII, 1931 – 32, s. 266 – 281.
- MENCL, V.: *Vývoj středověkého portálu v českých zemích*. Zpráva památkové péče, ročník XX, 1960, s. 8 – 26, s. 112 – 138.
- *Mezinárodní dokumenty ICOMOS o ochraně kulturního dědictví. Praha 2001. Dokumenty sestavil a připravil k tisku A. Vošahlík.*
- Miloš Matěj – Irena Korbelařová – Pavla Levá: *Nové Vítkovice 1876 – 1914*. Ostrava.
- Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie Moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha 2001.
- MITSCHERLICH, A.: *Die Unwirtlichkeit unserer Städte*. Frankfurt/Main 1965.
- NASO Publius Ovidius: *Kalendář*, Praha 1966.
- NORBERG - SCHULZ CH., *Genius loci*. Odeon, Praha 1994.

- Obec architektů, Česká architektura 1945 - 1995, Vydala Obec architektů jako katalog ke stejnojmenné výstavě v Galerii J. Fragnera, Praha 1995.
- Pavlík, M. a kol.: Regenerace historických budov, sídel a krajiny, ochrana památek. Praha 1998.
- PECHAR, J. a kol.: Učebnice architektury, Nakladatelství tech. literatury, Praha 1981,
- PEŘINKOVÁ, M.: Soudobá tvorba v historickém prostředí malého města. Brno 2000. Doktorská práce.
- PESCH, Fr.: *Neues Baunen in historischer Umgebung*. R. Müller, Köln 1995.
- Plaček, J. – Moravec, Z. – Zezula, M. – Augustinková, L.: Kostel sv. Václava v Moravské Ostravě. Ostrava 2014.
- RAPOPORT, A.: *Pour une anthropologie de la maison*. Paris 1972.
- Razím, V. – Macek, P.: Zkoumání historických staveb. Praha 2011.

- Revue slovenskej architektúry: Projekt – Nová tvorba v historickom prostredí, Bratislava 1/2000.
- RIEDL, Dušan: *Rekonstrukce historických jader měst*. VUT v Brně, 1987.
- Rosová, R. – Augustinová, L.: SHP bývalého kapucínského kláštera ve Fulneku. Ostrava 2002. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p v Ostravě.
- Samek, B. a kol.: Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1994 – 1999.
- SEDLÁK, J.: *Architekt Bohuslav Fuchs 1895 – 1972*. Město Brno – odbor Magistrátu města Brna, Brno 1995.
- SEDLÁK, Jan: Brno v době secese, Peras, spol. s r.o., Brno 1995.
- *Slezské muzeum v Opavě: Opava a Slezské muzeum v Opavě*. Opava 1987.
- Stabrava, P.: Archeologický výzkum v bývalém kapucínském klášteře ve Fulneku. Opava 2004.
- Škabrada, J.: Konstrukce historických staveb. Praha 2003.
- Škabrada, J.: Lidové stavby/Architektura českého venkova. Praha 1996.
- Troppauer Zeitung, 21. 2. 1903.
- Valchařová, B.: Sondážní průzkum v interiéru zámku v Hlučíně. Opava 2003.
- VALTEROVÁ, R.: *Soudobá architektonická kritika*. Výzkumný ústav výstavby a architektury, Praha 1981.
- Viček, P.: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. Praha 2001.
- WENZELIDES, O.: *Heimatgeschichte*. Troppau 1921.
- Wirth, Z.: Životní dílo J. M. Olbricha, Styl II 1910.
- ZATLOUKAL Pavel: *Brněnská okružní třída*. Památkový ústav v Brně, Brno 1997.
- Zídek, S. a kol.: Mapy technických památek Čech, Moravy a Slezska. Praha 2000.